

İSTANBUL BİLGİ ÜNİVERSİTESİ
KÜLTÜREL İNCELEMELER
YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

TARAFTARLIK, SİYASET VE İDEOLOJİ

Yüksek Lisans Tezi

Ufuk Akbal

110611031

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Ferda Keskin

İSTANBUL - 2014

TARAFTARLIK, SİYASET VE İDEOLOJİ

FAVORITISM, POLITICS AND IDEOLOGY

UFUK AKBAL

110611031

Tez Danışmanı : Doç. Dr. Ferda Keskin
Jüri Üyesi : Yrd. Doç. Dr. Okan Tanşu
Jüri Üyesi : Öğr. Gör. Kaan Atalay

Tezin Onaylandığı Tarih : 02.06.2014

Toplam Sayfa Sayısı : 103

Anahtar Kelimeler (Türkçe)

- 1) Endüstriyel Futbol
- 2) Karşı Hegemonya
- 3) Taraftarlık İdeolojisi
- 4) Gezi Parkı Eylemleri
- 5) 3 Temmuz Süreci

Anahtar Kelimeler (İngilizce)

- 1) Industrial Football
- 2) Counter-Hegemony
- 3) Ideology of Favoritism
- 4) Gezi Park Protests
- 5) July 3 Process

ÖZET

Bu çalışmada 3 Temmuz Süreci, Gezi Parkı Eylemleri ve 17 Aralık Operasyonu sonrası futbol taraftarlarının tribünlerde, sokaklarda ve sosyal medyadaki politik aktivizmi “taraftarlık ideolojisi” kavramı ışığında ele alınmıştır. Bu doğrultuda “Cumhuriyet’in çok partili tarihinin en muktedir ve hegemonik kabiliyeti en yüksek iktidarı olan” AKP’nin Althusser’in “devletin kültürel ideolojik aygıtları” arasında saydığı futbol alanını tasarlamasına karşın “taraftarlık ideolojisinin” ve onun enstrümanlarının Gramsciyen anlamda bir “karşı hegemonik” girişimi temsil edip etmediği tartışılmıştır.

Çalışmada üç temel problematik söz konusudur. Bunlar; “taraftarlık ideolojisi” diye bir ideolojiden bahsedilip bahsedilemeyeceği, bunun bir karşı hegemonya girişimi olup olmadığı ve son olarak şayet öyle nitelendirilirse karşı hegemonya girişiminin politik topografyasıdır.

ABSTRACT

In this study, football fans’ political activism in the grandstands, streets and social media after the July 3 Process, Gezi Park protests and December 17 Operations are investigated in the light of the concept “ideology of favoritism.” In parallel, it is discussed whether “ideology of favoritism” and its instruments represent an endeavor of “counter-hegemony” in Gramscian sense, whereas AKP, “which is the ablest and hegemonically most capable government of the Republic’s multi-party period” designs the field of football, which Althusser mentions as one of the “cultural ideological state apparatuses.”

The study questions three main problematics, which are whether or not we can talk about “ideology of favoritism” as a type of ideology, whether or not it is an endeavour of “counter-hegemony,” and finally, if yes, the political topography of endeavour of “counter-hegemony.”

TEŞEKKÜR

Çalışma konusu ile geldiğimde reddetmemesi, çalışma süresince gösterdiği ilgi, özen ve mesafe kat etmemde sürekli cesaretlendirmesi nedeniyle değerli hocam Ferda Keskin'e, jürimde olmayı kabul ettikleri ve tezin geliştirilmesi noktasında değerli yorumları için Okan Tanşu ve Kaan Atalay'a en kalbi teőekkürlerimi sunarım.

Hayatımın her ânında olduğu gibi “tez yazım hayatımda” da beni bir an olsun yalnız bırakmayan, hayatımın tamamlayıcısı biricik eőim Arzu Akbal'a, maddi ve manevi desteklerini esirgemeyen annem Mualla Akbal'a, her daim kalbimde yaşatacağım rahmetli babam Ünal Akbal'a, sırasıyla değerli dostlarım Yavuz Türk, Cihat Duman, Ayhan şahin, Fatih Mutlu, Rüődü Paőa, Yusuf Sarıgöz, İbrahim Çubukçu, Üstün Çatalbaő, Nazım Hikmet Richard Dikbaő ve ismini zikredememe gafletine düőtüđüm diğer tüm dostlarıma çok teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ.....	1
1. KAVRAMLAR.....	5
1.1. Sosyal, Politik ve Ekonomik Perspektiften Futbol.....	5
1.1.1. Futbol: Kitle Kültürü.....	6
1.1.2. Futbol: Bütünleşme Alanı.....	9
1.1.3. Futbol: Çatışma Alanı.....	11
1.1.4. Futbol: Endüstri.....	12
2. ENDÜSTRİYEL FUTBOL SONRASI TARAFTARLIK.....	15
2.1. Endüstriyel Futbol – Taraftarlık İlişkisi.....	15
2.2. Taraftar Türleri.....	18
2.3. Türkiye’de Futbol Taraftarlığı.....	21
2.4. Hegemonya ve İdeoloji.....	24
2.5. Bir Karşı Hegemonya Girişimi Olarak Taraftarlık İdeolojisi.....	28
3. SİYASET, TARAFTARLIK VE SÜREÇ İLİŞKİSİ.....	39
3.1. Üç Temmuz Süreci.....	39
3.2. Gezi Parkı Süreci.....	55
3.3. 17 Aralık Süreci.....	66
SONUÇ VE TARTIŞMA.....	79
KAYNAKÇA.....	90

GİRİŞ

Türkiye’de futbol üzerinden siyasi tartışmalar farklı periyotlarda gündeme gelmiş olsa da, hiçbirinin yoğunluğu ve şiddeti 3 Temmuz 2011’de başlayan süreç ile mukayese edilemez. Dolayısıyla, bu tarihten sonra, bir sosyolojik şehir efsanesi olan “futbolun sadece futbol olmadığı” tezi¹ Türkiye’deki futbol izleyicisinin, taraftarlarının, futbol sektörünün paydaşlarının, siyaset kurumunun ve o güne dek futbolla mesafeli bir ilişki sürdüren kitlelerin yakından deneyimlediği bir meseleye dönüşmüştür. Bu tarihten sonra futbolun kendi iç dinamiklerine referans vermekle sınırlı kalmadığı ve politik ajandanın diğer önemli maddelerine eklenerek gündeme geldiği bir süreç söz konusudur.

Bugün, 3 Temmuz süreci gerek uluslararası gerekse de ulusal spor hukuku açısından sonuçlanmış gibi gözükse de, “de facto” olarak bitmemiş bir süreçtir ve çalışmada ele alınacak olan diğer süreçlerle kesişerek varlığını sürdürmektedir. Bu süreçlerden biri de 2013 yazında Türkiye tarihinde görülen en geniş katılımlı toplumsal hareket olan “Gezi Parkı Eylemleri”dir. Çekirdeği, temsil ettiği kitle ve sonuçları üzerinde çeşitli tartışmalar sürmekle birlikte², özellikle üç büyüklere mensup olanlar başta olmak üzere taraftarlar yer yer diğer siyasi-ideolojik gruplara eklenerek yer yerse müstakil taraftar kimlikleriyle yaklaşık bir ay boyunca İstanbul Taksim’de bir parkta başlayıp Türkiye’nin neredeyse tamamına yayılan bu gösterilere katılmıştır. Bu gösterilerde, özellikle Beşiktaş’ın daha önce de sosyal duyarlılığı ile anılan taraftar grubu Çarşı’nın siyasal aktivizmi ön plana çıkmış, Çarşı’yla birlikte öne çıkan bir diğer marka ise “İstanbul United” olmuştur. Üç büyüklerin Gezi Parkı Eylemleri’ne katılan taraftarlarının oluşturduğu bu marka da bir politik eksene işaret etmektedir. İzmir’de de ezeli rekabetin tarafları olan Karşıyaka ve Göztepelilerin kendi formaları ile fakat aynı safta yer aldıkları gözlemlenmiştir.

¹ Bkz. Simon Kuper, *Futbol Asla Sadece Futbol Değildir*, Çeviren: Sinan Görtunca, İthaki Yayınları, 2003; Karşı tez için bkz. M. Ali Kılıçbay, “Futbol Sadece Futboldur”, *Düşünen Siyaset Dergisi*, Sayı: 2, s.25-27, 1999. Buna göre mensubiyetlerin en kolay ve zahmetsiz olanlarının başında takım tutmak gelmektedir. Futbol ise herkesin anlayacağı kadar basit, herkesi içine alabilecek kadar engin, herkesin kendini ifade etmesine imkân verecek kadar konuşkan ve değişken olan, en yaygın dindir. Futbol sadece futboldur ve ancak bir din olursa futbol olabildiği için futboldur.

² Taraftar gruplarının varlığı, hareketin çekirdeği ve temsil kabiliyeti hakkında sosyal bilimsel ahkâm kesmeyi zorlaştıran bir unsur olmaktadır. Bu da çalışmanın merkezindeki sorunu güçlendiren bir unsur olarak ön plana çıkmaktadır.

Gezi Parkı Eylemleri'nin yansımaları stadyumlarda atılan sloganlarla da sürmüş ve siyaset-futbol ilişkisi sosyolojik şehir efsanesinden çıkarak bir pratiğe işaret eder olmuştur. Kuşkusuz, “Çarşı Grubu” ve “İstanbul United” örneklerinin yanında bu gösterileri taraftarlar açısından besleyen olguların başında 3 Temmuz süreci gelmektedir. Buna göre, Gezi Parkı Eylemleri'nde karşı çıkılan iktidar, aynı zamanda Türk futbolunu da hegemonik kabiliyeti doğrultusunda tasarlamak isteyen iktidardır.

Sürecin son halkasını ise 17 Aralık'ta başlayıp kimilerine göre bir yolsuzluk operasyonu kimilerine göre ise bir darbe girişimi olarak nitelendirilen ve 25 Aralık'taki restorasyonla kesintiye uğrasa da, bugün “ses kayıtları” savaşları ile süren 17 Aralık Operasyonu oluşturmaktadır. Bu süreçte, görünürde “Dershane tartışması”³ ile başlayan iktidar ile Gülen Cemaati arasındaki ihtilaflar daha da derinleşmiş ve yerini bir çatışma durumuna bırakmıştır. İktidarın tezine göre Türkiye’de yargı ve polis teşkilatları Gülen Cemaati tarafından “sızma yöntemi” ile ele geçirilmiş olup⁴, bu kurumlar tarafından yürütülmekte olan davaların meşruiyeti tartışmalıdır.⁵ Buna karşılık, Gülen Cemaati ise kanaat önderleri ve medyası aracılığı ile iktidarı Türkiye’yi vesayet rejimine karşı daha demokratik bir ülke haline getirmek için mücadelesinde desteklediklerini ancak içine düştükleri yolsuzluk bataklığının açığa çıkması ile birlikte onları uyarmanın vazifeleri olduğunu belirtmişlerdir.

17 Aralık'ın futbol ile ilgili boyutunu başlangıçta “yeniden yargılama” tartışmaları oluşturmaktadır. İktidar çevreleri tarafından dile getirilen “Ergenekon davası başta olmak üzere birçok davanın yargı mekanizmalarının şaibeli olduğu” tezi, bu yargılamaların bu kez bağımsız yargı tarafından yeniden gerçekleştirilmesi tartışmalarını ön plana çıkartmıştır. Dolayısıyla, yeniden görülmesi muhtemel davalardan biri de 3 Temmuz Şike Davası'dır. Kuşkusuz, bu durum 3 Temmuz'un Türk futbolu için bir “arınma ayini” olduğu tezini savunanlar cephesinde de, 3 Temmuz'da

³ “Dershane Tartışması Büyüyor” (Erişim): <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/25115930.asp>

⁴ “Paralel Yapı Yargıya Böyle Sızdı” (Erişim): <http://www.sabah.com.tr/Gundem/2014/02/02/paralel-yapi-yargiya-boyle-sizdi>

⁵ Bkz: “Yalçın Akdoğan: “O Cemaat Orduya Kumpas Kurdu” (Erişim):

http://www.radikal.com.tr/turkiye/yalcin_akdogan_o_cemaat_orduya_kumpas_kurdu-1167770

yalnızca kendilerinin günah keçisi ilan edildiği ve böyle bir maliyetin kendilerine yüklendiğini iddia edenlerin cephesinde de” çeşitli yankılar oluşturmuştur.

Bu süreçte Fenerbahçe gerek tüzel kişiliği gerekse başta Aziz Yıldırım olmak üzere yöneticileri vasıtasıyla, 17 Aralık’ın kendilerine yönelmiş olan operasyonu yürüten mekanizmanın deşifre edilmesi olarak lanse etmiş ve iktidarın kullandığı söylem ile devlete sızmış olan “paralel yapı”nın Fenerbahçe’yi ele geçirmeye çalıştığı tezinin bir kez daha ve bu sefer iktidar tarafından da tasdik edildiğini belirtmiştir.

Görüldüğü üzere, 17 Aralık sonrası Türkiye’sinde politik ajandanın ilk maddesini iktidar ile Gülen Cemaati arasındaki çatışma işgal etmektedir ve bu çatışmanın en şiddetli enstrümanı ise sosyal medyada yer alan ses kayıtlarıdır. Son olarak 17 Aralık sonrası süreçte yayımlanan ses kayıtlarının bir bölümünün 3 Temmuz sürecinde oluşan Türk futbolunun AKP hegemonyası tarafından tasarlandığı fikrini tasdikler nitelikte olması ise bir kısım taraftar açısından resmin tamamlanması anlamına geldiğini göstermektedir. Bu doğrultuda 3 Temmuz’la başlayıp, Gezi Parkı Eylemleri ile derinleşen ve 17 Aralık sonrası gündeme gelen siyasi aktivizmin en bariz örneği ise *“Formanla sandığa git. Oyunu kime vereceğini bilmesinler ama kime vermeyeceğini bilsinler!”* kampanyasıdır.⁶

Sosyal medyada yayılan bu kampanya oy verilecek bir partiye işaret etmemekte ancak hangi partiye oy verilmemesi gerektiğine referans vermektedir. Dolayısıyla, burada “ne olduğundan çok ne olmadığı” üzerinden kendine bir pratik oluşturan taraftarlık ideolojisinden ve onun siyasal aktivizmden söz edilebilmektedir. O halde, sınırlarının muğlaklığı ışığında taraftarlık ideolojisinin nasıl bir ideoloji olduğu ve diğer ideolojilerle benzer ve ayrılan noktaları önem kazanmaktadır.

Bu noktada Althusser’in “ideoloji” tanımı ve “devletin ideolojik aygıtları” kavramları ile onun ilham aldığı Gramsci’nin “hegemonya” ve “karşı-hegemonya” kavramları çalışmanın metodik çerçevesini belirlemektedir. Bu kavramların tercih edilmesinin nedeni, egemen toplumsal düzen ve egemen kültürü ve bu düzen ve kültüre karşı

⁶ Bkz: “Sandıkta Görüşürüz”, (Erişim):<http://www.sandiktagorusuruz.org/>

hegemonik hareketleri açıklamakta aktüalitetlerini muhafaza etmeleri ve farklı alanlara ihraç edilebilme güçleridir.⁷ Buna göre modern zamanlarda futbolun ve özellikle endüstriyel futbolun egemen sınıfın kültürel ideolojik aygıtlarından biri ve üzerinde “hegemonya” tesis edilecek bir alan olduğuna dair dünyadan ve Türkiye’den örnekler getirilebilir. Ancak Gramsci’nin de işaret ettiği üzere hegemonyanın olduğu yerde karşı hegemonya tesis etme imkânı da söz konusudur ve çalışmada analiz edilmeye çalışılan taraftarlık ideolojisi futbolu tasarlayan hegemonik güce karşı bir girişim üretmektedir.

Bu süreçte taraftarlık ideolojisi tamamen futbol endüstrisine dair kaygılardan hareket edebildiği gibi diğer politik ideolojilerle eklemlenmiş ve buna göre mücadele alanını genişletmiştir. Dolayısıyla, taraftarlık ideolojisi ile ideolojik taraftarlık çok zaman birbirlerinin alanlarına taşmaktadır. 3 Temmuz 2011’den günümüze dek uzayan süreçte somutlaşan futbol taraftarlığının kaynakları, bileşenleri ve siyasi mobilizasyonu ile birlikte ideoloji olarak mevcudiyeti çalışmanın ana problematiğini oluşturmaktadır.

Çalışmanın konu aldığı süreç içerisinde her biri birer tez konusu olabilecek alt süreçler söz konusudur. Kuşkusuz, 3 Temmuz Şike Davası, Gezi Parkı Eylemleri, 17 Aralık Operasyonu’nun her biri farklı çalışmaların merkezine yerleştirilmeyi hak etmektedir. Ancak tüm bu süreçler aynı zamanda çalışmada kullanılacak ortak payda olan taraftarlık ideolojisi ile bir sürecin alt süreçleri olarak okunabilmektedir ve aynı zamanda çalışmanın sınırlarını teşkil etmektedir.

Çalışma üç bölümden oluşmakta olup, ilk bölüm futbolla ilgili kavramsal çerçeveye ayrılmış, ikinci bölümde endüstriyel futbolla birlikte gelişen taraftarlık ilişkilerine ve taraftarlık ideolojisinin tanımına yer verilmiştir. Son olarak üçüncü bölümde; 3 Temmuz 2011 – 17 Aralık 2014 sürecinde Türkiye’deki futbol taraftarlarının siyasi ve ideolojik mobilizasyonu karşı hegemonya kavramı ışığında incelenmiştir.

⁷ Althusser’in “devletin ideolojik aygıtları” kavramına dahil edilen kurumların sayısı günden güne artarken, Gramsci’nin “hegemonya” kavramı ise iktisattan tarihe, oryantalizmden uluslararası ilişkilere birçok konuda kullanışlı bir kavram olma özelliğini muhafaza etmektedir. Bu konuda Edward Said, gerçekleştirdiği bir söyleşide, “Evet, onda hâlâ yararlandığım müthiş bir elverişlilik var. Ama tam olarak ne olduğuna gelince... En ilginç özelliği karşılıklı kuşatma fikri. Egemenlik ve egemenlik karşıtı bir harekete girmek için gerekenler...” demektedir. Bkz: “Oryantalizm ve Sonrası”- Edward Said ile Söyleşi, iç. *Eleştirel Bakış*, Ed: Peter Osborne, Dost Kitabevi, Ankara 1999, s. 104.

1. KAVRAMLAR

1.1. Sosyal, Siyasi ve Ekonomik Perspektiften Futbol

Futbol gerek ortaya çıkışı ve dünyaya yayılması, gerekse de oyun mantığı itibarı ile hemen hemen herkes tarafından kabul gören bir spor dalıdır. 19. yüzyılda işçi sınıfı eğlencesi olarak öne çıkan futbol; demiryollarında çalışan işçiler aracılığı ile öncelikle İngiltere'nin tamamına, İngiliz denizciler aracılığı ile ise Güney Amerika, Meksika, İberya ve İskandinavya başta olmak üzere tüm dünyaya yayılmıştır. 1885'te ilk futbol takımı olan İngiliz Sheffield FC'nin kurulmasından günümüze kadar geçen süreçte, baş döndürücü bir mekânsal hareketlilik gözlemlenebilmektedir. 1888'de önce 12 takımlı "İngiliz Profesyonel Futbol Ligi", ardından kısa süre içerisinde dünyanın her yerine yayılarak oynanmaya başlayan futbolu idare etmek amacıyla ise 21 Mayıs 1904'te Uluslararası Futbol Federasyonları Birliği (FIFA) kurulmuştur. Bunu izleyen dönemde Uruguay'da 1930 yılında ilk Dünya Kupası organize edilmiştir.⁸

Futbolun bu kadar hızlı küreselleşebilmesinin temelinde yatan unsur kurallarına hâkim olan basit sembolik dildir. Kuper, futbolun dünyadaki en popüler ve dolayısıyla en küresel oyunlardan biri olmasının temelinde, "bir futbol maçında sonucun tahmin edilemezliğinin; rekabeti, iddiayı, heyecanı, sevinci, hüznü, gerilimi içermesinin, her yaştan insanın gerek oynamaktan gerekse de izlemekten zevk alabilecek şekilde dizayn edilmesinin" bulunduğunu belirtmektedir.⁹

Buradan da anlaşılacağı üzere, futbol hayatın diğer alanlarındaki pratiklere çok benzediği için izleyiciler tarafından kolaylıkla kabul edilebilmekte ve hayatın bir parçası haline getirilebilmektedir. Dolayısıyla, futbol izleyicileri ya da somutlaşmış kimlikleri ile futbol taraftarları, futbolu gündelik ve sıradan ilişkilerle örülmüş dünyalarına anlam kazandıran bir unsur saymışlardır. Futbol, bu şekilde din, cinsellik, müzik, siyaset ve ideolojinin yanına yerleştirilirken, zamanla bu kavramların hepsi ile ilişkiye geçmiş ve onların ifade edildiği enstrümanlardan birine dönüşmüştür. Bu anlamda futbol hem

⁸ Mustafa Yaşar Şahin ve H. Mehmet Tunçkol, "İşçi Hareketlerinin Futbolun Tarihsel Gelişim Sürecine Etkisi", *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 14, S.1, Nisan 2010, s. 225-226.

⁹ Kuper, *age*, s. 1.

Kuper'in "sadece futbol olmadığı" yönündeki tezinde vurguladığı gibi futboldan ibaret değildir hem de "futbol sadece futboldur" tezinde dile getirildiği şekliyle de ekonomik, sosyal ve politiktir. Bir diğer deyişle, futbol sadece futbol olması ile de ekonomik, sosyal ve politik olanı bünyesinde barındırmaktadır. Bu nedenle futbol aynı anda hem bir kitle kültürü hem bir endüstri, hem çatışma hem de bütünleşme alanı olarak okunabilir.

1.1.1. Futbol: Kitle Kültürü

Modern futbol, Sanayi Devrimi sonrası ortaya çıkmıştır. Kitle kavramı da sanayi devriminin literatüre bir hediyesidir. Kitle en genel tanımıyla; sınıf, milliyet, meslek, cinsiyet, ırk vb. farkları ne olursa olsun rastgele bir araya gelmiş bireyler topluluğudur.¹⁰ Bu doğrultuda, futbolun kitle kültürü ile en sık kesiştiği söylem, onun sınıf, cinsiyet, ırk, mezhep, milliyet vb. ayırt etmeksizin kitleleri çevresinde örgütlemeyi başarması ve bu sayede kitlelerde uyandırdığı varsayılan "afyon etkisidir".¹¹ Bu vurgu futbolun kitlelerde dinin etkisine benzer bir etki uyandırmasından ileri gelmektedir. Nitekim, 1926'da Arsenal ile Manchester United arasında oynanan bir futbol maçında, iki takım kaptanlarının ve hakemin meşin yuvarlağa karşı secde eder gibi bir duruş alması, muhtemelen tribünlerin ve radyolarının başındaki kitlelerin ibadet sessizliğine bürünerek maçın başlamasını beklemesi afyon etkisinin vardığı düzeyi temsil eder.

Sanayi Devrimi ile birlikte büyüğü bozulmuş dünyada futbol; kiliseleri, mezhepleri, tarikatları, ilahileri, azizleri ve müminleri olan seküler bir din gibi konumlanmaktadır. 19. yüzyılda tarih sahnesine çıkan futbolun bu fonksiyonunun, burjuvazi tarafından işçi sınıfının isyanını önlemek için kullanıldığı görülmektedir. Bu dönemde işçi sınıfından izleyicilerin takımlarını destekleyip, deşarj olabileceği stadyumlar inşa edilmiş ve toplumsal tepkiler stadyumlara hapsedilmek istenmiştir. Stadyumlar aynı zamanda bu yeni seküler dinin mabedi konumundadırlar. Nitekim, birçok İngiliz futbol fanatiğinin öldükten sonra küllerinin taraftarı olduğu takımın stadyumunun çimlerine dökülmesi dileği kutsiyet atfını ispatlar niteliktedir.

¹⁰ Ortega Y. Gasset, *Kitlelerin Ayaklanması*, Çev: Koray Kardeşahin, Babil Yayınları, İstanbul 2003, s. 10.

¹¹ Ümit Kıvanç, *Kesin Ofsayt, Televizyon Futbolu ve Futbol Medyası*, İletişim Yayınları, İstanbul 2001, s. 7.

Kıvanç, din-futbol ilişkisine Türkiye’den bir anekdotla katılmaktadır. Ona göre taraftarlık Fenerbahçeli bir şirket odacısının Galatasaray’a karşı aldıkları galibiyetin ertesi günü her zaman korkuyla girdiği Galatasaraylı genel müdürün odasına daha üstün ve şanslı hissederek girmesini sağlayan “bir teselli aracı”dır. Bu bakımdan taraftarlık, ezilenlere ve yoksullara sunduğu imkânla adine rakip olabilir ve arabesk müzikle aynı etkiyi üretmektedir.¹² Galeano da, futbolun dine, “birçok insanın ona inanması ve entelektüellerin ondan kuşku duyması nedeniyle” benzediğini belirtmektedir.¹³

Bu doğrultuda futboldan yana kuşkucu bir sosyalist bir entelektüel olan¹⁴ Troçki, futbolun (boks, at yarışı ve diğer sporlarla birlikte) burjuvazinin eğlence ve spor alanındaki gücünü yansıtan bir unsur olduğunu ve ancak sosyalist bir program ve devrimci eylem araçlarıyla işçi sınıfı gençliğinin bundan kurtulabileceğini belirtmiştir. Burjuvazi açısından yıkıcı bir potansiyele sahip olan işçi sınıfının futbol tarafından nasıl ehlileştirildiği Eco’nun “bir pazar günü futbol maçı varken devrim yapmak mümkün mü?” sorusunda karşılığını bulmaktadır.¹⁵

Ancak futbol başlangıçta bir işçi sınıfı eğlencesi olarak karakterize edilse de, zamanla bir kitle kültürüne dönüşmüştür. Kitleler, bir futbol müsabakası süresince gündelik hayatlarını tam ortasından bölen farklılıkları unutmakta ve “taraftarlığın” bütünleştirici ve sosyo-ekonomik farkları ortadan kaldıran kimliğine kendilerini teslim etmektedirler. General Franco’nun Real Madrid’in bugünkü stadı Santiago Bernabeu’yu yaptırırken, “bana yüz elli bin kişilik bir uyku tulumu yapın” demesi ve Real Madrid’e olan özel ilgisi, Portekizli diktatör Salazar’ın ülkesini otuz yıl süreyle yönetirken 3 F “Fado, fiesta (ya da Fatima) ve futbol” formülüne başvurması¹⁶, Cuntanın iktidarda olduğu 1978 Dünya Kupası’nın yapıldığı Arjantin’de futbol aracılığı ile ülkeye ve dünyaya “işlerin yolunda gittiği” mesajının verilmesi siyasetin futbolla kurduğu ilişkisini gösteren

¹² Kıvanç, *age*, s. 111-112.

¹³ Eduardo Galeano, *Gölgede ve Güneşte Futbol*, 2. Baskı, Çev: E. Önalp ve M. N. Kutlu, Can Yayınları, İstanbul 1998, s. 44.

¹⁴ Futbolun kitlelerin afyonu olduğu argümanını savunan ve ondan kuşku duyan tipik yazılar için Bkz: M. Ali Kılıçbay, “Futbol Sadece Futboldur”, *Düşünen Siyaset Dergisi*, Sayı: 2, s.25-27; Hasan Bülent Kahraman, “Futbol Seven Aydınlar ya da Bilginin Yanlış İktidarı”, *Kitle Kültürü Kitlelerin Afyonu*, 1. Basım, Agora Yayıncılık, İstanbul 2003, ss.287-290; Hasan Bülent Kahraman, “Medya Katili Aydınlar”, *Sabah*, 17.05.2008.

¹⁵ Şahin ve Tunçkol, *age*, s. 232.

¹⁶ Barış Çoban, “Futbol ve Toplumsal Muhalefet”, *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, S.26, Kış-Bahar 2008, s.72.

örneklerdir. Galeano'ya göre futbol demek vatan-millet demektir. Bu nedenle askeri diktatörler vatan ve milletin kendileri olduğunu kanıtlamak için futbolun cazibesinden faydalanmaktadırlar.¹⁷ Bu örneklerde müşterek unsur, bir ideolojik aygıt olarak futbolun geniş kitlelerin egemen sınıfın meşruiyetine rıza göstermesini sağlamasıdır.

Osmanlı Devleti'nde ise futbol, saray tarafından tehlikeli siyasi örgütlenmelere imkân sağlayabileceği gerekçesiyle Müslüman unsurların oynamasının yasaklandığı bir spor olarak tarih sahnesine çıkmaktadır. Osmanlı topraklarında ilk olarak İngilizler ve Gayrimüslim unsurlar arasında yaygınlaşan futbol ilk kez İstanbul'dan uzak ve politik anlamda görece daha rahat liman şehirleri olan İzmir ve Selanik'te oynanmıştır. Ancak buna rağmen Müslüman unsurların futbola ilgi duyması önlenememiş ve sahte isimlerle de olsa futbol oynanmıştır.¹⁸

1908'de Meşruiyet'in ilanı ile birlikte "Cemiyetler Kanunu'nun" çıkması futbol kulüplerinin tüzel kişiliğe kavuşmasını sağlamış ve futbol oynamak serbest olmuştur. Bu aynı zamanda devletin futbol ile olan mesafesini tasarlamasının "nirengi noktasıdır". Nitekim, Cumhuriyet tarihi boyunca bu tasarımın yansımaları; 12 Eylül'den sonra futbolun gençleri siyasetten uzak tutmanın bir aracına dönüştürülmesi, 12 Eylül generallerinin Ankaragücü'nü ligden düşmesine rağmen kupayı kazanmış olması nedeniyle 1. Lig'e geri almaları ve ligde hiç Ankara takımı kalmamış olmasından dolayı oluşan boşluğun merkezi otorite tarafından doldurmak istenmesi¹⁹, Diyarbakırspor'un Kürt sorunun çözümünde bir enstrüman olarak kullanılmak istenmesi vb. şeklinde olmuştur. Bunlar aynı zamanda Türkiye'de de futbolun "kitle kültürü" olarak işlevselleştirilmesinin örnekleridir.

Ancak, kitle kültürünü dayatan egemen sınıfların iktidarı ebediyen garanti altında değildir. Bu nedenle her defasından yeniden yapısal, örgütsel ve ideolojik düzeylerde iş ve etkinliklerle kazanılmak zorundadır. Egemen sınıf taraftarlık yolu ile sınıfları ve alt

¹⁷ Galeano, *age*, s.193.

¹⁸ Mehmet Ali Gökaçtı, "*Bizim İçin Oyna*": *Türkiye'de Futbol ve Siyaset*, İletişim Yayınları, İstanbul 2008, s.10-11.

¹⁹ Ferruh Üztüğü, "Devlet, Belediyeler, Özel Sermaye Üçgenindeki Futbol Yönetiminde Tecimsel ve Siyasal İmaj Kaygıları- Bir Direniş Seçeneği Olarak Sivil Takımlara Özlem", iç. *Takımdan Ayrı Düz Koşu*, 3. Baskı, Der: Tanıl Bora, İletişim Yayınları, İstanbul 2004, s.133.

grupları birbirine düşman olan parçalara ayırmakta (çatışma alanı), sonrasında bu parçaları kendi egemenliği altında, örgütlenme ve milli maçlar yoluyla (bütünleşme alanı) bir araya getirmektedir.²⁰

1.1.2. Futbol: Bütünleşme Alanı

Futbolun kitle kültürü olmasını sağlayan unsur ona atfedilen “afyon etkisidir”. Ancak futbolun kitlelerin afyonu olması ancak afyonu gerekli kılan bir hayatın varlığı ile açıklanabilmektedir. Böyle bir hayat kendiliğinden dayanışmaya ve eşitlik mücadelesine referans verir. Tıpkı sahadaki oyunun temel değerlerinin işçi sınıfının kapitalizm karşısındaki kolektivizminin emek eşitliğini yansıtmada olduğu gibi, taraftarlar da seküler bir dinin mensubu olarak, “biz” çatısının altında kendine benzeyen diğerleri ile güvenli bir alana sığınmak istemektedir.²¹ Bu doğrultuda futbol taraftarlığı, farklı endüstrilerden işçi gruplarının yarattığı “biz”lerin dayanışma ve eşitlik ruhunu temsil eder. Liverpool ve Southampton’ın liman, Arsenal’in silah, Manchester United’ın kumaş, West Ham United’ın demir, Blackpool’un kömür işçilerinin takımı olması başlarda sınıfsal bir kimlik temsiline tekabül etmiştir.²²

Çiğdem’e göre, “aşağıdakilerin dayanışmayı ve eşitliği hayatlarının merkezi değerleri hâline getirmeye yönelik çabasının futbolda azımsanmayacak bir karşılık bulması” söz konusudur. Dolayısıyla, futbolun İngiltere’de kurallı bir oyun haline gelip küresel bir değere dönüşürken, örgütlü bir işçi sınıfı geleneğinin ve dolayısıyla mücadelesinin bulunmadığı Amerika’da geri kalmasının ardında yatan nedenler kültürle ilişkili olduğu kadar, kültürün kimliği ile de ilişkilidir. Glasgow’da Celtic’li olmak; “kıtlıkla, İngiliz çizmesi altında eziliyor ve Katolik olmakla bağlantısı” göz ardı edilerek tanımlanacak bir kimlik değildir. Yine bu nedenle Belgrad’da izlenecek olan bir Kızılyıldız–Partizan maçı bize Balkanlar’ın kanlı tarihi hakkında bir bilimsel metinden daha çok bilgi verirken, Napoli’nin şampiyonluğu mafya ile omerta arasında sıkışmış yoksun, dışlanmış, kara güneyliler için büyük anlamlar ifade edecek, Barcelona ile Real Madrid

²⁰ İrfan Erdoğan, “Futbol ve Futbolu İnceleme Üzerine”, *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, S.26, Kış-Bahar 2008, s. 45.

²¹ Ahmet Çiğdem, “Yarın Yine Borçlarım Olacak Ama Bu Akşam Kral Benim- “Oyun” Üzerine “Demarke Düşünceler”, iç. *Takımdan Ayrı Düz Koşu*, 3.Baskı, Der: Tanıl Bora, İletişim Yay., İstanbul 2004, s. 20.

²² Şahin ve Tunçkol, *age*, s. 227.

arasındaki rekabet ise İspanya İç Savaşı'nı ve Franco otoriteriyenizmini anlamamıza yardım edecektir.²³ Aynı metodu kullanarak Roma'nın ve Milan'ın İtalyan solunun, Ajax'ın Musevi kimliğinin, Boca Juniors'ın Buenos Aires'in yoksul mahallelerinin, Athletic Bilbao'nun kadrosunda Bask kökenli olmayan hiçbir oyuncuya ve formalarında reklama yer vermemesi ile "Bask kimliğinin", Borussia Dortmund'un maden işçilerinin takımı olma kimliğinin nasıl somutlaştığını anlayabilmek mümkündür.

Öte yandan futbol; sınıfların, etnisitelerin vb. mücadele ettiği bir alanın yanında milliyetçiliklerin rekabet ettiği bir alana da dönüşmüş ve milli takımların başarıları üzerinden bir milli bütünlüğün sağlanmasının enstrümanı olmuştur.²⁴ Bu doğrultuda, bir milli maçta rakibe, özellikle de politik ihtilafların yaşandığı bir rakibe karşı alınan galibiyetin anlamı yalnızca bir galibiyetten çok daha ötededir. Bu durum milliyetçi bir "biz"- "öteki" ayrımının masum bir görünümüdür. Maçtan maça buluşan kitleler ve normalde birbirini tanımayan kalabalık rakibi küçümseyen marşlar, bayraklar ve pankartlar ile kendilerini milli bir "bütünün" içerisinde erimiş hissederek. Dolayısıyla burada kazanılan galibiyet bir tarihsel zafer gibi algılanır. Mağlup olunması durumunda "yabancı unsurların" ve "dış mihrakların" hakemler aracılığı ile komplosu aranırken, zafer dışındaki sonuçlardan yenilgi "ezilmeden", "haysiyetli", beraberlik ise "şerefli" gibi sıfatlarla anılır ve böylece milli haysiyet onarılmış olur.²⁵ 1986 Dünya Kupası'nda İngiltere'yi mağlup eden Arjantin'in, henüz dört yıl önce Falkland Adaları'nda yaşadığı askeri yenilginin rövanşını aldığı söylenmesi de bu minvalde yorumlanmalıdır.²⁶

Tüm bu unsurlar Anderson'ın dikkat çektiği anlamda "hayali bir cemaat" olarak ulusun inşasına harç taşıyan kavramlardır. Dolayısıyla, bu harç taşıma işlemi ulus dairesi içerisinde eritmek istenen diğer sosyal gruplar için de geçerlidir. Nitekim Giulianotti, futbolun aristokratlar ya da orta sınıf kentli elitler tarafından göçmenlerin asimile edilmesinde bir kontrol enstrümanına dönüştürüldüğünü belirtmektedir.²⁷

²³ Çiğdem, *age*, s. 20-21.

²⁴ Richard Giulianotti, *Football: A Sociology of the Global Game*, Polity Press, Cambridge 1999, s. 23.

²⁵ Tanıl Bora, "Türkiye'de Futbol ve Milliyetçilik," iç. *Türkiye'de Sivil Toplum ve Milliyetçilik*, Yay. Haz: Stefanos Yerasimos, İletişim Yayınları, İstanbul 2001, s. 559 ve 566.

²⁶ Kirk McDermid, "The Hand of God, and Other Soccer.. Miracles?", *Soccer and Philosophy: Beautiful Thoughts on the Beautiful Game*, Ed: Ted Richards, Open Court Publishing, Chicago 2010, s. 94.

²⁷ Giulianotti, *age*, s. 31.

1.1.3. Futbol: Çatışma Alanı

Futbol takımları, taraftarların, “benlik ya da kimlik ifadelerinin bir kodu olarak coğrafi, etnik, dinsel, ekonomik bir farklılık vurgusu ile birlikte bu alanlardaki rekabetin de bir parçasıdır” ve “aynı ildeki diğer semtlerin, illerin, diğer ulusların “ötekileştirmesinin” aracı ya da kendi aralarındaki toplumsal, ekonomik, dinsel farklılıkların ve rekabetin mücadele alanıdır”. Bu doğrultuda futbol takımları ve taraftarlığı, sınıfsal, dinsel, bölgesel, etnik farklılıkların bir kodu haline dönüşebilmektedir.²⁸ Bu şekilde, “bütünün” karşısında ona karşı “bütünleşen” bir rakipten ve onun etnik, sınıfsal, dini, milli vb. göstergelerle “düşmanlaşma” sürecinden bahsedilebilmektedir. Modern futbol, bu sürecin örnekleri ile doludur.

Bu örneklerin en önemlisi 1969’da aralarında oynadıkları üç futbol müsabakası 4 bin ölü, 12 bin yaralı ile sonuçlanan El Salvador- Honduras mücadelesidir. 8 Haziran’da oynanan ilk maçı El Salvador’un 1-0 kaybetmesinden sonra genç bir kız intihar etmiş, 15 Haziran’daki rövanşı ise Honduralılar sahayı ancak El Salvador ordusunun yardımıyla terk edebilmiştir. Meksika’da oynanan üçüncü mücadeleden sonra da olaylar sürmüş ve 14 Temmuz’da iki ülke arasında 100 saat süren ve “Futbol Savaşı” adıyla bilinen savaş başlamıştır. Galeano, bu olayın Honduras’ta “*Honduraslı, eline bir odun parçası al ve bulduğun Salvadorluyu gebert*”, El Salvador’da ise “*bu barbarlara layık oldukları dersleri vermeliydi*” sloganlar şeklinde tezahür ettiğini söylemektedir.²⁹

Benzer bir başka olay 2009 yılında yaşanmış ve Mısır ile Cezayir arasındaki 2010 Dünya Kupası elemelerinde taraftarların karşılıklı çatışmaları söz konusu olmuştur. İlk olarak Kahire’de Cezayir milli takımının otobüsü ardından müsabaka esnasında oyuncular taşlanmış, buna karşılık Cezayir’deki Mısır şirketlerinin bürolarına karşı saldırılar düzenlenmiştir. Müsabaka sonunda Cezayir’deki Mısır Büyükelçisi’ne “dön” emri verilmiştir. İki ülkenin averajları eşit olduğundan Sudan’ın başkenti Hartum’da bir müsabaka daha oynanmış, burada Mısırlı taraftarları havaalanına taşıyan otobüsler taşlanırken, Mısır bu kez Sudan hükümetini güvenliği sağlayamadığı gerekçesiyle eleştirmiş ve “diplomatik bir kriz” yaşanmıştır. Müsabaka sonunda Cezayir Dünya Kupası’nda gitmeye hak kazanmış, Mısır ise Kuzey Afrika Futbol Birliği’nden (UNAF)

²⁸ Üztüğü, *age*, s. 126.

²⁹ Galeano, *age*, s. 27.

çekilmiştir. Maç sonunda Cezayir’de yapılan sevinç gösterilerinde 14 kişi ölürken, 254 kişi yaralanmış, 145 kişi ise kalp krizi geçirmiştir.³⁰ Yine 2-0 River Plate’in üstünlüğü ile biten Boca Juniors müsabakası sonrası çıkan çatışmada iki River taraftarının öldürülmesi sonucu mikrofonlara “şimdi 2-2 berabereyiz” diyen Boca Juniors taraftarı çatışma alanı olarak futbolun en sert örneklerinden birini oluşturmaktadır.³¹

Türkiye’de benzer bir çatışmaya örnek olarak Kayserispor-Sivasspor müsabakasında yaşananlar verilebilir. 17 Eylül 1967’de 21.000 taraftarın katılımıyla Kayseri’de oynanan 2. Lig müsabakasında başlayan olaylar iki gün sürmüş; 40 Sivas taraftarı tribünde çıkan arbedede yaşamını yitirirken, Sivasslı taraftarlardan bazıları stadyum çevresindeki arabaları ateşe vermiş, buna karşın Kayserililer ise şehirde Sivasslılara ait olan dükkânları tahrip etmişlerdir. Bu müsabakada yaşanan çatışmanın arka planında Alevi-Sünni gerginliğinin olduğu uzun süre konuşulmuştur.³²

Bir başka görüşe göre ise bu gerginliğin merkezinde iki şehir arasındaki “ekonomik” üstünlük savaşı bulunmaktadır. Kayseri ile Sivas o tarihlerde, Ankara’dan sonra Orta Anadolu bölgesinin ikinci büyük merkezi olma iddiasındadırlar ve 2. Lig’de yaşanacak bir şampiyonluğun bu iddianın tescili anlamına geleceği düşünülmektedir. Aynı şekilde ekonomik üstünlük mücadelesi paradigması ile Eskişehir ile Bursa ve Trabzon ile Rize arasındaki mücadeleler de açıklanabilmektedir.³³

1.1.4. Futbol: Endüstri

Futbol, geçirdiği evrim içerisinde basit bir oyun olmaktan çıkarak bir endüstriye, bir sektöre dönüşmüştür. Bir görüşe göre, futbolun bugünkü örgütlenmesi; işbölümü ve ekip çalışması, eşit şanslara sahip rakipler, performans, ödül, kovma, kovulma, bireylerin yerlerine başkalarının ikame edilebilmesi gibi göstergelerden hareketle sanayi toplumunun özelliklerini temsil etmektedir.³⁴ Bu bağlamda, futbolun bugün kazandığı endüstriyel karakter; pahalı futbolcular, yüksek teknoloji ile donatılmış stadyumlar,

³⁰ Bkz: “Futbol Savaşları” (Erişim):<http://www.dw.de/futbol-sava%C5%9Flar%C4%B1/a-4911715>

³¹ Galeano, *age*, s.203.

³² Bkz: “Tribün Dergi Forumundaki Yazışmalar” (Erişim):
<http://www.tribundergi.com/forum/viewtopic.php?p=2562960>

³³ Coşkun’dan aktaran Üztuğ, *age*, s. 128.

³⁴ Pascal Boniface, *Futbol ve Küreselleşme*, Çev: İsmail Yerguz, NTV Yayınları, İstanbul 2007, s.134.

yayın gelirleri, sponsorluk mekanizmaları, kaliteli spor malzemeleri, markalar, reklam faaliyetleri ile çevrelenmiş bir endüstriyel işleyişe referans vermektedir. Dolayısıyla, bu yeni futbol algısı; her endüstri gibi futbol endüstrisinin de rekabete endekslenmesi sonucunu doğurmakta olup, futbolun aktörlerini de bir endüstri şeklinde organize olmaya itmektedir.³⁵ Buna göre endüstrinin üreticileri; federasyonlar, yayıncılar, kulüpler, futbol medyası vb. olarak sıralanırken, ürettiği ürünler futbol aktiviteleri, spor müsabakalarının canlı yayınları, yazılı ve görsel spor medyası, taraftara özel hazırlanmış ürünler (kredi kartları, GSM kartları, şans oyunları, dergiler, hediyelik eşyalar vb.) olarak ön plana çıkmaktadır.³⁶

Bu doğrultuda, futbol müsabakaları yanlarına eklenen bir ürün seti ile birlikte “tüketilebilir” metaya³⁷, eğlence endüstrisinin bir alt dalına dönüştürülmüştür. Özellikle 1970’li yıllar bu anlamda bir dönüm noktasına işaret etmektedir. Bu yıllarda futbol müsabakaları canlı olarak yayınlanmaya ve stadyum dışında bulunan kişilere de ulaşmaya başlamıştır. 1980’lerde bu durumu canlı yayınların yaygınlaşması, sponsorluk, reklam anlaşmaları, 1990’larda ise futbol kulüplerinin şirketleşmesi, dernek yapılarından çokuluslu şirketlerin mülkiyetine evrilmesi ve merchandising faaliyetlerine yönelmeleri izlemiştir. Bu bağlamda, 1990’lı yıllara kadar ekonomik unsurlar futbolun içerisinde ilkel ya da gelişmiş biçimleriyle yer alırken, 1990’lı yıllarda futbolun kendisi bir ekonomik sektöre, dolayısıyla bir endüstriye dönmüştür.³⁸ Galeano, 1990 Dünya Kupası’nın Almanya ile Arjantin arasında oynanan finalinde hakemin düdüğü dışında her yerde Adidas markasının olduğunu belirtmektedir.³⁹

2000’li yıllar ise önce internet teknolojisinin ardından sosyal medyanın bir pazarlama bileşeni olarak gündeme geldiği ve futbol ile ilgili küresel bir endüstrinin oluşmasını pekiştirdiği zaman dilimini ifade etmektedir. Bu anlamda, futbolun endüstrileşmesi ile küreselleşme arasında paralellik kuran bakış açılarına da rastlanmaya başlanmıştır. Bir görüşe göre; futbol ve futbol endüstrisi, uluslararası çapta pazar ekonomisi, demokrasi

³⁵ Kuper, *age*, s. 8.

³⁶ Ahmet Talimciler, “Futbol Değil İş: Endüstriyel Futbol”, *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, S. 26, Kış-Bahar 2008, s. 93.

³⁷ *age*, s. 92.

³⁸ M. Berkay Aydın, Duygu Hatipoğlu ve Çağdaş Ceyhan, “Endüstriyel Futbol Çağında “Taraftarlık”, *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, S.26, Kış-Bahar 2008, s.296-297.

³⁹ Galeano, *age*, s. 119.

ve internetten daha yaygın olması itibarı ile küreselleşmenin son evresini oluşturmaktadır.⁴⁰ Bir başka görüşe göre ise futbol; “İngiliz sanayisinin, dünyaya sunduğu üçüncü en güçlü kültürel ihracat malzemesidir”.⁴¹

Bugün, futbolun ulaştığı küresel endüstriyel düzeyin en temel göstergeleri; kulüplerin şirketleşmesi, yayın haklarına ödenen ücretler, merchandising pazarının hacmi, Barcelona'nın, Real Madrid'in, Bayern Münih'in, Manchester United'ın müsabakalarının turistik bir etkinliğe dönüşmesi; *Forbes* vb. dergilerde yayımlanan dünyanın en zengin kulüplerinde futbol kulüplerinin, dünyanın en zengin sporcuları listesinde ise futbol yıldızlarının üst sıraları işgal etmesi olarak öne çıkmaktadır. Ancak endüstri kavramı, bir pazara dönük mekanizma olarak anlam kazanmaktadır. Endüstrinin ürettiği ürünlerin alıcısı olan futbol pazarını ise taraftarlar oluşturmaktadır. Bu bağlamda çalışmanın ikinci bölümünde endüstriyel futbol öncesi ve endüstriyel futbol tarafından şekillendirilen taraftar kimlikleri analiz edilecek ve ideolojik yeniden üretim sonucu oluşan taraftarlık kimliğinin taşıdığı çelişik muhalefet potansiyeli olarak “taraftarlık ideolojisi” ele alınacaktır.

⁴⁰ Boniface, *age*, s.11.

⁴¹ Hobsbawm'dan aktaran Şahin ve Tunçkol, *age*, s.233.

2. ENDÜSTRİYEL FUTBOL SONRASI TARAFTARLIK

2.1. Endüstriyel Futbol - Taraftarlık İlişkisi

Taraftar, fanatik, seyirci kavramları çoğu zaman birbirlerinin yerine kullanılmaktadırlar. Oysaki bu kavramlar; spor izleyicisinin ilgi, bağlanma ve şiddet düzeyiyle ilişkilidirler. Buna göre; seyirci spor faaliyetlerini tribünden ya da medya aracılığı ile seyreden ve seyretmek fiilinin içerdiği pasif konum nedeniyle kolektif bir tanıma dahil edilmeyen, taraftar ise bu pasif konuma inat “taraf” olmak fiilinden türeyen ve aktif olarak sosyal ilişki zemininde yer alan kişidir.⁴² Taraftarlık bir kolektiviteye referans verse de, bu kolektivite seyircilerin aynı stadyumda aynı maçı izlemesiyle sınırlı kalan etkinliğinden farklıdır. Taraftarlık; ortak hafıza, dil, tutumlardan oluşan kamusal alanlar olarak ilişki ağlarına işaret eder. Bu ilişki ağları dayanışmayı ve saha dışında da bir kolektif hafızayı gerektirir.⁴³

Fanatiği tanımlarken ise işin içerisine “abartı unsuru” girer. Galeano’ya göre bir taraftar, bir destek ekibi gibi tüm gündelik işlerini bırakarak takımının maçına gider ve desteklediğinin her daim en iyisi olduğunu düşünürken, fanatikler; sürekli öfkeli dirler, asla yalnız kalmazlar ve sert enstrümanları vardır.⁴⁴ Öfke ve sertlik denildiğinde ise futbolun endüstriyelleşmesi ile birlikte “normal” tanımının dışarısına çıkartılan grup olan holiganlar akla gelmektedir. Holiganlar futbolu, yıkıcı ve şiddet içeren davranışlara yönelmek için araç olarak kullanılmaktadırlar. Bu bağlamda, medyadaki genel kullanılışı itibarı ile seyirci ve taraftar pozitif bir çerçeveye referans verirken, fanatik ve holigan ise negatif bir dolaşım değerine sahiptir.⁴⁵ Ancak bu çalışmada da ele alınacağı gibi, iki birbirinden yalıtılmış alan olarak taraftarlık ve fanatiklikten söz etmek oldukça zordur. Bu iki alan arasında yer yer yoğunlaşan, yer yerse seyrelen bir geçişlilik bulunmaktadır.

⁴² M. Berkay Aydın, Duygu Hatipoğlu ve Çağdaş Ceyhan, *age*, s. 299.

⁴³ *age*, s. 300.

⁴⁴ Galeano, *age*, s.159-160.

⁴⁵ M. Berkay Aydın, Duygu Hatipoğlu ve Çağdaş Ceyhan, *age*, s. 301; Oysaki futbol endüstrisi, “seyirci” kalıbına sokamadığı tipleri kriminolojik bir dille kategorize etmeyi tercih etmektedir.

Futbol taraftarı, takımı kazandığında sevinmekte, üzüldüğünde ise yıkılmaktadır. Dolayısıyla, futbol hayatlarında merkezi bir konumdadır. Örneğin, bir şehir efsanesine göre fanatik Napoli taraftarı eline bir para geçmişse önce kendine yiyecek bir şeyler alır, ardından futbol maçına gider ve hâlâ parası kaldıysa oturacağı bir ev arar.⁴⁶

Futbolun endüstriyelleşmesi öncesi taraftarlar, her türlü hava şartına rağmen stadyuma gelen, saatler öncesinden bilet kuyruğuna giren, müsabaka öncesinde, boyunca ve sonrasında bir an olsun yılmadan tezahürat yapan, müsabakanın ertesi günü çevresiyle sürdürdüğü tatlı-sert atışmalarla ön plana çıkarken, endüstriyel futbolun getirdiği yeni perspektif ise müsabakaları yerinde izlemeyi ve takımını desteklemeyi birincil pratiği var sayan amatör taraftarlığın sınırlarını aşındırmaya başlamış ve onları “futbol endüstrisinin ürünlerini satın alan” müşteri olmaya zorlamıştır. Böylece futbol oyunu da taraftarlar da bir gösterinin parçalarına dönüşmüştür.⁴⁷ Bu gösteri alanı aynı zamanda “boş zamanların” hâkim ideoloji tarafından tasarlandığı bir yeni paradigmayı işaret etmektedir.

Ancak bu durum, kendiliğinden ve zorlanmaksızın bir sosyolojik evrimle olmamış, ciddi bir kimlik kırılmasını gündeme getirmiştir. Bu kimlik kırılması sonrası oluşan yelpazede, taraftarların bir kısmı futbol endüstrisinin kendi takımlarına yönelik ürettiği ürünleri alan taraftar-müşterilere dönüşürken, bir kısmı amatör taraftarlık bağında ısrar etmiştir. Ancak müşteriye dönüşmüş olsa da, buradaki ilişki hiçbir zaman rasyonel bir satın alma davranışına referans vermemektedir. Çünkü, satın alma davranışının temel motivasyonu bir takımın taraftarı olmaktan geçmektedir ve taraftar bağlılığı olarak tanımlanan bu durumu değiştirmek imkânsıza yakındır.⁴⁸ Bu açıdan bakıldığında, hiçbir Boca Juniors taraftarının daha iyi bir stadı, daha parlak yıldızları ve daha iyi üretilmiş formaları olduğu için ezeli rakipleri River Plate’in ürünlerini alması düşünülemez. Aynı denklem kolaylıkla Fenerbahçe–Galatasaray, Celtic–Glasgow Rangers, Roma–Lazio gibi diğer köklü ezeli rakiplerin taraftarları için de kurulabilmektedir. Bu nedenle, futbol

⁴⁶ Kuper, *age*, s. 33.

⁴⁷ Galeano, *age*, s. 119.

⁴⁸ M. Argan ve H. Katırcı, *Spor Pazarlaması*, 2. Baskı, Nobel Yayıncılık, Ankara 2008, s. 174.

endüstrisinin en temel ürünü ne formalar ne de yüksek teknolojiyle donatılmış stadyumlarda maç izlemektir; temel ürün“elle tutulamayan taraftarlık duygusudur”.⁴⁹

Bir görüşe göre, futbolun metaya dönüştürülmesi ve “serbest piyasanın şefkatli kollarına bırakılmasının tarihi” 1970’ler İngiltere’sine kadar uzanmaktadır. 1970’lerin sonundaki grev dalgası İşçi Partisi’ni iktidardan düşürüp Thatcher’ın önünü açarken, o sendikalara ve işçi sınıfına ağır maliyetler getiren politikaları uygulamaya koymuştur. 1984–85 Maden Grevi’nin kaybeden tarafı olan işçi sınıfının çaresizliği çocuklarında da bir “kuşak bunalımı” olarak kendisini göstermiş ve bu kitleler stadyumlarda holiganizm ve şiddet yanlısı eylemler başlatmışlardır. Bu eylemlerin en bilinen sonuçları 1985 Heysel ve 1989 Hillsborough facialarıdır. Thatcher bu dönemde “Britanya’da çürümüş her şeyin simgesi” olarak futbolu görmektedir ve futbolu kriminal bir vaka olarak ele almaktadır. Sivil polislerle yan yana izlenen maçlar, ters bir harekette stadyumdan atılmalar ve giriş yasakları vb. polisiye tedbirleri 1992’de kararı alınan yeni bir lig sistemi, yeni stadyumlar, ayakta maç izleme yasağı, Premier Lig’in ilk kez uydudan şifreli yayınlanmaya başlanması, bilet ücretlerinin yükselmesi, stadyumlara restoran ve barların açılması gibi uygulamalar izleyecektir. Bu tedbirler, işçi sınıfını “mucidi olduğu” futbolun oynandığı stadyumlardan dışarı çıkartmıştır.⁵⁰ Bu durum gösteri toplumunun gücünün artması ve çerçeveye uymayan unsurların gösterinin dışarısına çıkartılması olarak yorumlanmaktadır.⁵¹

Endüstriyel futbol yanlıları, endüstriyelleşmemiş futbolun çok daha kötü altyapı koşullarında, daha az imkânla ve seyir zevki daha düşük, üstelik taraftar grupları arasındaki şiddeti teşvik eden bir yapıya sahip olduğunu belirtmektedir. Buna karşın Forzaliveo girişimi gibi endüstriyel futbolu eleştirenler ise doping, bahis, şike, şiddet olaylarının endüstriyel futbolun vazettiği kültürün bir ürünü olduğunu belirtmektedirler. Bu gruplar; endüstrileşmenin futboldaki amatör ve olimpik ruhu, idealleri, taraftarlık

⁴⁹ *age*, s. 174.

⁵⁰ Dağhan Irak, “Prömiyer Lig Fetişizmi ve Bir Sınıf Savaşı Mevzii Olarak Futbol”, (Erişim): <http://www.birikimdergisi.com/birikim/makale.aspx?mid=610&makale=Pr%F6miyer%20Lig%20Feti%FEizmi%20ve%20Bir%20S%FDn%FDf%20Sava%FE%FD%20Mevzii%20Olarak%20Futbol>.

⁵¹ M. Berkay Aydın, Duygu Hatipoğlu ve Çağdaş Ceyhan, *age*, s. 297.

kültürünü ortadan kaldırdığını ve bunların yerine ikâme edilen piyasacı rekabetçiliğin şike, doping ve bahisi teşvik ettiğini belirtmektedirler.⁵²

Bununla birlikte futbolun endüstriyelmesi ile şiddet üreten grupların stadyumun dışarısına çıkartıldığı iddiaları da tartışmaya açıktır. Gerçekte “Demir Leydi” Thatcher’ın politikalarının sonucu olan endüstriyel futbol, taraftarları tribünlerde mum gibi maç izleyen birer “futbol turistine” dönüştürmüş, işçi sınıfı etkinliğini ise “publara” hapsetmiştir.⁵³

Avrupa’da endüstriyel futbol karşısında Livorno, St.Pauli gibi takımların ve taraftarlarının durduğu yere benzer bir şekilde Türkiye’de de mevzilenen “Tek Yumruk”, “Vamos Bien” ve “Çarşı” gibi gruplar etkinliklerini sürdürmektedir. Türkiye’de futbolun endüstriyelmesi süreci; kulüplerin şirketleşmeleri ve kulüp logolu ürünleri taraftarlarına pazarlamaları, yayın ihaleleri, büyük ve pahalı transferler, lüks stadyumlar vb. olarak yaşanmaktadır. Bir görüşe göre, Türkiye’deki futbol taraftarları endüstriyel futbol ile birlikte “AVM’den çıkıp az ilerideki Arena’da kiraladığı koltuğunda maçı ve hayatı izlemesi” gereken insanlara dönüştürülmüşlerdir. Bu aynı zamanda Thatcher’ın oluşturduğu “steril tribün” anlayışının Türkiye’deki yansımasıdır ve tribünler ile sokağın ilişkisini kesmiştir. Gezi Parkı Eylemleri ile birlikte ise “tribüne çıkan insanlar sokağa geri dönmüştür”.⁵⁴

2.2. Taraftar Türleri

Endüstriyel futbolun biçimlendirdiği karmaşık ilişkiler tek bir taraftar tipi yerine ilgi ve bağlılık düzeyleri doğrultusunda birden çok taraftar tipini gündeme getirmektedir. Bunlardan ilki Sutton ve arkadaşlarının tanımlamasıdır. Onlara göre taraftar tipolojisi üç katmanlı bir şekilde tanımlanmaktadır. Aşağıdan yukarıya ilgi ve sadakat düzeyiyle doğru orantılı olarak bu katmanlar şu şekilde sıralanmaktadır;⁵⁵

⁵² Barış Çoban, *age*, s. 82-83.

⁵³ Irak, *age*.

⁵⁴ Serkan Boyacıoğlu, “Sokaktan Tribüne Tribünden Sokağa”, (Erişim): <http://www.birikimdergisi.com/birikim/makale.aspx?mid=984&makale=Sokaktan%20Trib%FCne%20Trib%FCnden%20Soka%F0a>

⁵⁵ W.A. Sutton, M.A McDonald, G.R. Milne ve J. Cimperman, “Creating and Fostering Fan Identification in Professional Sports”, *Sports Marketings Quarterly*, Vol.6, No.1, 1997, s. 16-20.

a. *Düşük Kimlik (Sosyal taraftar)*: Bu taraftarlar sporla ilişkilerini düşük duygu, düşük mali taahhütle sınırlı tutmakta olup, spor müsabakası ile etkileşim kurmak yerine, sosyal etkileşim kurarak mutlu olmayı amaçlar. Dolayısıyla spor müsabakası taraftara eğlence vaad ettiği düzeyde taraftarın ilgisini çekmektedir ve bu ilgi geçici ya da sönücü olabilir.

b. *Orta Kimlik (Odaklanmış taraftar)*: Bu taraftarlar ilgi duydukları spor branşı ya da takımla sosyal faktörler, oyuncu kişiliği, moda, takım performansı vb. üzerinden bir ilişki kurar. Bu nedenle desteklediği takım başarılı oldukça takım ürünlerini tüketmeyi tercih eder. Dolayısıyla taraftar ile sporcu ya da takım arasındaki ilişki bir yatırım ve anlaşma şeklinde gelişmektedir. Takım başarılı oldukça taraftar ilgi gösterir. Başarı düzeyi düştükçe taraftarın ilgisi soğur ve zamanla ortadan kalkar.

c. *Yüksek Kimlik (Sadık taraftar)*: Bu taraftar grubu bir spor branşına ya da takımına, güçlü ve yüksek düzeyde sadakatle, uzun süreli olarak bağlanır. Bu nedenle yüksek kimlik olarak nitelendirilebilecek sadık taraftar takımına yüksek düzeyde bir duygusal yatırım yapmış olup, bu yatırım takımın başarısından bağımsızdır ve taraftarın çok daha yüksek bir fiyat toleransına sahip olmasını sağlamaktadır. Dolayısıyla, takımının ürünlerini (bilet, forma vb.) başarı ve fiyat düzeyiyle ilişkili olmaksızın satın alabilmektedir. Sadık taraftar kendi kimliğini bu yatırım üzerinden ve takımına olan aidiyetinden hareketle oluşturur.

Sutton ve arkadaşlarının taraftar tipolojisi Kuzey Amerika'daki taraftarlık pratiğine referans vermektedir. Bu bağlamda, Kuzey Amerika'da taraftarlık-tüketici ilişkilerinin dengesinin taraftarlık aleyhine işlediği görülmektedir. Dolayısıyla taraftarların duygusal sadakatinden ziyade mali taahhüt düzeyleri dikkate alınmaktadır.⁵⁶ Kuşkusuz, bu durum üzerinde etkili olan unsur Kuzey Amerika'daki spor endüstrisinin gelişmişlik düzeyi ve bireysel sporların yaygınlığıdır. Bununla birlikte Kuzey Amerika'da çalışmada ele alınan futbola ilgi diğer sporların (basketbol, beyzbol, Amerikan futbolu, hokey vb.) ardından gelmektedir. Bu nedenle Sutton ve arkadaşlarının taraftar katmanlarını futbol "yüksek kimlik" katmanı dışında futbol taraftarlığına uygulamak zorlaşmaktadır.

⁵⁶ *age*, s.21.

Sutton ve arkadaşlarının katmanlı taraftar tipolojisine karşın, Hunt ve arkadaşları duygusal ve mali taahhüdün yanına zaman ve mekân faktörlerini ekleyerek çok boyutlu taraftar tipolojisi tanımlamaktadırlar. Buna göre taraftarlar beş boyutta ele alınmalıdır. Bunlar;⁵⁷

a. Geçici Taraftar: Bu taraftar türü bir spor takımına ya da sporcuya dönük belirli bir zaman ile sınırlanmış bir sempati ilişkisi içerisine girerken, bu sempati ilişkisini oluşturan unsurlar takımın kazanması, sporcuların yüksek performans sergilemesi ve medyanın olaylara güçlü bir şekilde yer vermesidir. Bu unsurlar gerçekleşmediği takdirde taraftar takıma olan ilgisini yitirir.

b. Yerel Taraftar: Bu taraftar türünü belirleyen unsur coğrafyadır. Taraftar, doğduğu ya da yaşadığı bölgenin takımının kendisini ve şehrinin temsil ettiğini düşünmektedir. Takımı sayesinde taraftar kendi benlik duygusunu inşa eder. Bununla birlikte taraftarın yaşadığı yerden ayrılması durumunda özdeşleşme ilişkisi zayıflayabilmektedir.

c. Sadık Taraftar: Takımlarının kimliklerinin bir parçası haline getirmiş bu taraftar grubu geçici taraftar ve yerel taraftara nazaran takımlarına çok daha güçlü bir duygusal ve mali taahhülle yaklaşırlar. Örneğin; TV’de bir spor müsabakasını objektif bir şekilde izlemezler. Bununla birlikte başarının zaman zaman değişmesi ya da taraftarın mekân değiştirmesi takıma duyulan sadakat üzerinde azaltıcı bir etki göstermez.

d. Fanatik Taraftar: Bu taraftar grubu, “taraftarlığı” kimliklerinin ayrıştırılmaz bir parçası olarak tanımlamakta olup, hayatlarında kulüplerine aile, iş, din vb. kurumlarla neredeyse eşit öneme sahip bir alan açarlar ve sık sık taraftarlıklarını çeşitli yollarla gösterirler. Sadece tezahürat ve marşlar aracılığı ile sahadaki oyunla ilgilenmez, takımları hakkında anı biriktirerek ve vücutlarını çeşitli renklere boyayarak takımlarına sadakatini ispatlarlar.

e. Sert (Kötü Fonksiyonlu Taraftar): Bu taraftar grubu çoğu zaman “holiganlık” olarak tezahür eden ve takım tutmayı zararlı davranışları gerçekleştirmek için bir araç kılan kişilerden oluşur. Takımlarının galip gelmesini her şeyin önüne geçirirler ve olası bir

⁵⁷ K. Hunt, T. Bristol ve R. Bashaw, “A Conceptual Approach to Classifying Sport Fans”, *Journal Services of Marketing*, Vol.13, No.6, 1999, s.441-449.

mağlubiyette anti-sosyal davranışlar içerisine girerler. Hunt'a göre Avrupa futbolunda daha sık görülen holiganizm bu kategori içerisinde değerlendirilmelidir.

Sutton ve arkadaşlarının Kuzey Amerika'daki taraftarlık pratiklerini inceleyerek geliştirdikleri ve mali taahhüt unsuruna daha merkezi bir önem atfeden anlayışına kıyasla Hunt ve arkadaşlarının taraftar tiplerini çok boyutlu bir şekilde ele alan yaklaşımı yine Kuzey Amerika'dan örnekler getirmekle birlikte, Türkiye'deki futbol taraftarlarını tanımlamak açısından çok daha geniş imkân sunmaktadır. Bu doğrultuda Hunt ve arkadaşlarının "sadık" ve "fanatik taraftar tipleri" ile Sutton ve arkadaşlarının modelinde örtüşen unsur taraftarın sadakatidir. Bu sadakat Sutton ve arkadaşlarında daha ziyade mali bir görünüm kazanırken, Hunt ve arkadaşları zaman ve mekan unsurları ile taraftarlığı daha duygusal bir zemine yerleştirmiştir. Bu bağlamda, 3 Temmuz süreci ve Gezi Parkı Eylemleri'nde rol alan futbol taraftarlarının duygusal ve mali taahhüt altına giren yani hem takımlarını stadyumda ve diğer kamusal alanlarda tezahürat ve marşlarla destekleyen hem de takımlarının ürünlerini satın alan bireyler olarak bu sadakatlerinin zaman ve mekanla sınırlanmadığı, bundan ötürü Hunt ve arkadaşlarının sadık ve fanatik taraftarlık boyutları ile Sutton ve arkadaşlarının yüksek kimlik katmanıyla örtüştüğü görülmektedir.

2.3. Türkiye'de Futbol Taraftarlığı

Türkiye'de futbol taraftarlığı 70'li yıllardan itibaren yükselişe geçip çeşitli çatışma ve kavgalarla anılsa da, asıl gücünü 12 Eylül 1980 Darbesi'nden sonra kazanmıştır. Dolayısıyla, ironik bir biçimde futbolun popülerleşmesinin arka planında sıkı yönetim kuralları bulunmaktadır. Gökaçtı, cunta yönetimi tarafından izin verilen yegane sosyal örgütlenmenin futbol kulüpleri olduğunu belirtmektedir. Cunta, futbolu toplumun gerginliğinin azaltılabileceği, zararsız hatta faydalı bir mecra olarak algılamakta ve bu nedenle futbol etrafında örgütlenmeyi teşvik etmektedir. Bununla birlikte gazeteciler özgürce yazabilecekleri az sayıdaki alandan biri olarak futbolu bulabilmektedirler. Bu bağlamda, toplumun hayal kırıklıklarını ifade edebileceği görece bir özgürlük alanından bahsedilebilmektedir.⁵⁸

⁵⁸ Gökaçtı, *age*, s.274-275.

Bu yıllardan sonra futbol Türkiye'nin dört bir yanında popüler kültürün başat unsurlarından biri olmuş; dört büyükler olarak tabir edilen Fenerbahçe, Galatasaray ve Beşiktaş'ın taraftarlarının çevresinde örgütlenen taraftarlık kültürüne Trabzonspor, Bursaspor ve Eskişehirspor taraftarları da eklenmiş, ülkenin diğer kent ve semtlerinde de bir kalkınma projesinin ötesinde taraftarlık kültürü yaygınlaşmaya başlamıştır.

Bu bilgiler ışığında Türkiye'de futbol taraftarlarının sosyolojik, ekonomik ve demografi faktörler doğrultusunda şekillenen türleri şu şekilde sıralanmaktadır;⁵⁹

a. Üç egemen İstanbul kulübü taraftarları: Fenerbahçe, Galatasaray ve Beşiktaş'ın belirli bir kentle sınırlandırılmayacak temsil gücüne sahip olan taraftarlarıdır. Çünkü kulüplerin kökeni İstanbul olsa da, Türkiye'nin her yerinde taraftarları bulunmaktadır. Özellikle, Fenerbahçe ve Galatasaray taraftarları sayılarını 20 milyonun üzerinde olarak ifade etmekte, Beşiktaşlılar ise yine milyonlarla ifade edilen bir taraftar sayısına sahip olduğunu belirtmektedir. Bu diğer ülkelerdeki sınıfsal, etnik, mezhepsel referanslarla işleyen taraftarlık pratiğinin dışında bir geçişliliği işaret etmektedir. Dolayısıyla, Fişek'in üç büyükler hakkındaki tezin tartışılabilirliği buradan ileri gelmektedir. Bununla birlikte, bir görüşe göre yerel taraftarların kendi kentlerinin takımlarını değil üç büyükleri desteklemelerinin ardındaki faktör egemenle ve güçle kendini özdeşleştirme duygusudur.⁶⁰ Nitekim, çalışmada ele alınan süreçte ortaya çıkan taraftarların politikleşmesinin daha ziyade üç egemen İstanbul kulübü taraftarlarını kapsadığı görülmektedir.

b. Kimlik ve inat taraftarları: Bu taraftar grupları büyük kentlerin küçük takımlarını desteklemeleriyle öne çıkmaktadır ve kimlik mücadelelerini üç büyüklere karşı yaparlar. Bu nedenle tezahüratlarında İstanbul kulüplerine hayranlığın yerildiği bu taraftar gruplarına en büyük örnek; Karşıyaka, Göztepe, Adana Demirspor ve Ankaragücü taraftarlarıdır.

⁵⁹ Hatipoğlu ve Aydın'dan aktaran Mert Kerem Zelyurt, *Türkiye'de Futbol Şiddetinin Sosyolojik Açısından İncelenmesi ve Çözüm Önerileri*, Basılmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul 2011, s. 55-57.

⁶⁰ Erdoğan, *age*, s. 47.

c. *“Futbol kentleri” taraftarları:* Temsilciğini Bursaspor ve Eskişehirspor taraftarlarının yaptığı bu grup, örgütlülüğün gücü ile tribünlerin geri kalanını yönettiği gibi, kimlik ve inat taraftarlarında bulunan İstanbul takımları karşıtlığını da taşımaktadırlar. Özellikle, Bursaspor taraftarları kimliklerini İstanbul takımları karşıtlığı (Özellikle Beşiktaş karşıtlığı) ile inşa etmişlerdir.

d. *Taşra kentleri taraftarları:* Büyük kentlerin dışında tribün kültürünün henüz oluşmadığı, stadyumlar dolsa da taraftar gruplarının geniş kitleye söz geçiremediği bir pratiğe işaret etmektedir. Kayserispor, Gaziantepspor vb. taraftarları bunun örneğidir.

e. *Trabzonspor taraftarları:* Trabzonspor taraftarları; futbol kentleri taraftarları gibi kimliklerini İstanbul takımları karşıtlığı ile inşa etmiş olsalar da, takımın kazandığı şampiyonluklar sempati dalgasını şehir dışına yaymıştır. Böylece Trabzonspor ulusal çapta taraftarların ilgisini çekerek “dördüncü büyük” unvanına sahip olmuştur. Ayrıca Karadeniz takımı olması nedeniyle diğer Karadeniz kentlerinde de Trabzonspor’a sempati duyulmaktadır. Trabzonspor taraftarları diğer taşra kentleri taraftarları ile ortak özelliklere sahiptir ancak tribündeki sıradan seyirci bile taşkınlıklar sergiler.

f. *Kitlesiz kulüplerin taraftarları:* Tribün kültürü ve taraftar sayıları yaygınlaşmamış, kurum takımı olma ya da kentle bütünleşememe gibi sıkıntılar yaşayan kulüplerin promosyonla tribüne çektiği; siyaset ya da entelektüalizmden beslenen taraftarlarıdır. Gençlerbirliği ve İstanbul Büyükşehir Belediyespor gibi takımların taraftarları bu kategoriye girmektedir.

g. *Büyük kentlerin diğer mahalle taraftarları:* Tribünlerinde, buldukları kentin büyük takımının etkilerinin hissedildiği Karagümrük, Kartal, Altınordu, Buca, Akçaabat gibi takımların taraftarlarıdır. Bu takımların taraftarları, kentteki büyük takımların da taraftarlıklarını bazen örtük bazense açıkça yapabilmektedirler.

Tanımlanan taraftar türü ve dağılımı itibarı ile Türkiye’deki taraftar topluluklarından özellikle İstanbul, İzmir, Ankara gibi kentlerdeki Fenerbahçe, Galatasaray ve Beşiktaş taraftarlarının, yine Göztepe, Karşıyaka, Adana Demirspor taraftarlarının çalışmada ele

alınan süreçteki eylemlere katıldıkları görülmektedir.⁶¹ Bu taraftar türleri üç egemen İstanbul kulübü taraftarları ile kimlik ve inat tribünleri olarak kategorize edilmektedir. Sutton ve arkadaşları ile Hunt ve arkadaşlarının taraftar tiplerine dair çizdikleri çerçeve Türkiye'ye uyarlandığında, gerek takımlarına duygusal ve mali yatırımda bulunmaları gerekse bu yatırımın başarıya, zamana ve mekâna göre azalmaması nedeniyle ele alınan taraftar gruplarının sadık ve fanatik taraftar türleriyle örtüştüğü görülmektedir. Ancak özellikle üç büyüklerin İstanbul, İzmir, Ankara gibi kentlerdeki taraftarlarına dikkat çekilmesinin nedeni bu kulüplerin milyonlarla ifade edilen taraftar sayılarının tüm Türkiye'ye yayılmış olması ancak taraftar eylemliliğinin aynı şekilde diğer şehirlerde yaygınlaşmamasıdır. Dolayısıyla, AKP'nin kamusal alanlar olarak kent meydanını ve stadyumları düzenlemeyi içeren kültürel hegemonyasına karşı hegemonik girişim üreten özne de bu taraftar gruplarıdır.

2.3. Hegemonya ve İdeoloji

Çalışmada, 3 Temmuz süreci ve Gezi Parkı Eylemlerinde izine rastladığımız taraftarlık ideolojisinin bir karşı hegemonya girişimi olup olmadığını açıklayabilmek için Marksist gelenekten iki düşünürün öne sürdüğü kavram ve tanımlardan istifade edilmektedir. Bunlardan ilki Antonio Gramsci'nin "hegemonya" ve "karşı-hegemonya" kavramları, diğeri ise bu kavramlardan hareketle Louis Althusser'in ürettiği "ideoloji" tanımını ve "devletin ideolojik aygıtları" kavramıdır.

Altyapının üstyapı üzerinde mutlak belirleyici olduğu bir yaklaşım yerine, üstyapı kurumlarının görece özerkliğini savunan Gramsci'ye göre ideoloji; insanları örgütleyen, harekete geçiren ve durumlarının bilincine varmalarını sağlayan bir mücadele alanıdır.⁶² Ancak Eagleton, Gramsci'de merkezi kavramın ideoloji değil, hegemonya olduğunu belirtmektedir. Bu bağlamda hegemonya, "yönetici gücün hâkimiyeti için hükmettiği insanların rızasını alma biçimidir". Dolayısıyla, hegemonya ideolojik bir mücadele olarak, ezilenlerin iktidar tarafından "ezilmediklerine" ikna edilmelerini sağlar.⁶³ Bu şekilde hegemonya, ezilenlerin mevcut duruma rıza göstermesini ve hatta mevcut

⁶¹ Ahmet Talimciler, "Taraftarlara Ne Oluyor?", (Erişim):

<http://www.birikimdergisi.com/birikim/makale.aspx?mid=970&makale=Taraftarlara%20Ne%20Oluyor?>

⁶² Antonio Gramsci, *Hapishane Defterleri: Felsefe ve Politika Sorunları, Seçme Yazılar*, Çev: Adnan Cemgil, Belge Yayınları, İstanbul 1997, s. 79.

⁶³ Terry Eagleton, *İdeoloji*, Çev: Muttalip Özcan, 2. Baskı, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2005, s. 163.

durumun sürmesi için yönetici sınıfın zorlamalarını kabul etme sonucunu üretir. Böylece hegemonik süreklilik sağlanır.⁶⁴

Gramsci'ye göre hegemonik süreklilik, devlet ile ekonomi arasındaki kilise, okul, medya, erkek izci hareketi, aile vb. bütün aracı kurumların olduğu alanda ve bu kurumlar aracılığı ile inşa edilir. Gramsci, egemen sınıfın toplum üzerindeki siyasal ve kültürel hegemonyası olarak rıza kazanımının gerçekleştiği bu alanı sivil toplum olarak nitelendirir. Sivil toplum; alt ve üst yapının tamamı olarak tarif edilen tarihsel blokun (blocco storico) ideolojik hâkimiyetini tesis ettiği yerdir.⁶⁵

Gramsci ortaya koyduğu hegemonya kavramı ile ideolojiyi kapsayan fakat ona indirgenemeyen bir çerçeveye referans verir. Buna göre ideoloji dayatılabilen bir şey iken, hegemonya ise toplumun kendi kaderini ellerinde bulundurduğu ortak hissini mümkün kılmaktadır. Böylece, hegemonya ile ideolojisi egemen sınıf tarafından biçimlendirilmiş özne inşa edilmiş ve rıza yaratılmış olur. Bu nedenle hegemonya, ideolojinin yerine ikame edilen değil, onu kapsayan bir kavramdır.⁶⁶

Gramsci ile kavramsal süreklilik çevresinde buluşan bir diğer isim ise Althusser'dir. Althusser'e göre Gramsci, kendi seçtiği yolda ilerlemiş olan tek kişidir. Çünkü o devletin yalnızca bir baskı aygıtına indirgenemeyeceğini söylemekte; egemen sınıfın hegemonya sayesinde rıza yaratmak için ideolojik araçlara başvurduğunu belirtmektedir. Gramsci bunu gerçekleştirirken sivil toplumu belirli kurumlarla (kilise, okullar, sendikalar vb.) sınırlar.⁶⁷ Bu nedenle Althusser, Gramsci'nin "bu keskin ancak kısmi belirtmeler olarak kalan sezgilerini sistemleştirmedini" söylemektedir.⁶⁸ Ancak Gramsci'nin kullanımı ile hegemonya, ideoloji kavramını zenginleştirmiş ve bu soyut terime maddi bir yapı ve siyasal bir içerik kazandırmıştır. Bu sayede düşünce sistemleri olarak ideolojiden, yaşanan alışılmış toplumsal pratik olarak ideolojiye geçiş

⁶⁴ Eagleton, kavramın Gramsci tarafından hem rıza hem de baskı anlamında kullanıldığının altını çizer.

⁶⁵ Martin Carnoy, "Gramsci ve Devlet", *Praksis Dergisi: Sosyal Bilimlerde Yöntem*, S. 3, 2001, s. 253.

⁶⁶ Gramsci, *age*, s. 79.

⁶⁷ Perry Anderson, Gramsci'nin hegemonyanın yerini devlet değil sadece sivil toplum olarak belirlemesinin bir yanığı olduğunu belirtmektedir; Eagleton, *age*, s. 164.

⁶⁸ Louis Althusser, *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*, 2. Baskı, Çev: Alp Tümertekin, İthaki Yayınları, İstanbul 2006, s. 62.

sağlanmıştır.⁶⁹ Bu pratik-siyasal içerik Althusser'in ideoloji tanımını oluşturmasında önemli bir motiftir.

Althusser ideoloji teorisini Marx'ın "yanlış bilinç" tanımını hiza alarak kurmaktaysa da, onun tersine ideolojiyi bir "yanlış bilinç" olarak değil; egemen sınıfları birleştiren bir harç gibi düşünmektedir. Bu doğrultuda Marx ideolojiyi ekonomik olarak ele alırken, Althusser'in ona altyapıdan görece özerk bir içerik atfetmesinde Gramsci'nin "hegemonya" kavramının büyük payı bulunmaktadır.⁷⁰ Bu bağlamda, Althusser'e göre ideoloji; öznelere üreten ve çeşitli yollarla toplumsal yapılar içerisinden hareket edebilmelerini mümkün kılan pratiktir. Bu doğrultuda, bireylerin dünya görüşleri gerçeğe tekabül etmeyen bir imgesel ilişki ile belirlenmektedir.⁷¹ İdeoloji gerçekliğin çarpıtılmasını sağlayan bir merceğe görevi görmez, gerçekliğin kurucu unsuru olarak bireyleri "*Hey, siz oradaki!*" şeklinde seslenerek özne olmaya çağırır. Birey fiziksel bir dönme hareketiyle bu davete icabet eder ve "özne" olur. İnsanın daha doğmadan özne olarak çağırılması ise ideolojiyi "bilinçdışı" gibi tarihi olmayan bir kavram olmaya itmektedir.⁷²

Althusser ideolojinin kurumlar ve onların pratiklerinde taşındığını belirtir. O, devlet kuramını geliştirirken, devlet aygıtı ile devlet iktidarı kavramlarını birbirinden ayırmakla yetinmez, devletin baskı aygıtının yanında olup da onunla karıştırılmaması gereken bir başka kavrama işaret eder. Bu kavram "devletin ideolojik aygıtları"dır. Ona göre "kamuda" konuşlanmış hükümet, idare, ordu, polis, mahkemeler, hapishaneler vb. devletin baskı aygıtları olarak öne çıkarken, bu aygıtlar öncelikle "zor" kullanarak işlerler. Ancak varlıklarını yalnızca "zor kullanmaya" borçlu değildirler. Örneğin; ordu, polis vb. bir zor kullanım aygıtı olmakla birlikte, dışarıya sundukları değerler ile kendi içlerindeki dayanışmayı yeniden üretirler.⁷³

⁶⁹ Eagleton, *age*, s. 167.

⁷⁰ Eagleton; Althusser'in Lacan'ın psikanalizi ile Gramsci'nin yapıtının tarihselci yanları daha az olan yönlerinin bir karışımından çarpıcı bir güce ve özgünlüğe sahip bir ideoloji kuramı ürettiğini belirtmektedir.

⁷¹ Althusser, *age*, s. 89.

⁷² *age*, s. 106-108.

⁷³ *age*, s. 65.

Genellikle “özel alanda” konuşlanan DİA’lar; din, eğitim, aile, hukuk, siyaset, sendikalar, haberleşme, kültürel aygıtlar ise öncelikle “ideoloji” kullanarak işlerler. Ancak DİA’lar da yalnızca ideoloji kullanmazlar. Bununla birlikte hafifletilmiş, gizlenmiş, sembolleşmiş bir baskı kullanımı söz konusudur. Kilise ve okullardaki ceza, ihraç ve seçme mekanizmaları buna delalettir. Bununla birlikte devletin baskı aygıtları ile ideolojik aygıtları örtük ya da açık ince ilişkilerle örülmüştür. Gerek baskı aygıtı ile DİA’ların, gerekse de DİA’ların birbirleri ile olan “uyum sorunları” ise egemen ideoloji ile giderilmektedir. Dolayısıyla egemen sınıf sadece “baskı aygıtlarına” dayanarak iktidarını sürdüremez; DİA’lar içinde ve üzerinde de kendi hegemonyasını kurması gerekmektedir.⁷⁴ Althusser, DİA’ların iki şekilde işlediğini belirtmektedir. Bunlardan ilki; üretim ilişkilerinin yeniden üretilmesi, ikincisi ise her DİA’nın tek hedefe kendine özgü yoldan katkı sunması ve bireyleri egemen sınıfın ideolojisine eklemesidir. Böylece meşruiyet inşa edilmektedir.⁷⁵

Althusser kültürel ideolojik aygıtlar içerisinde spora da yer vermektedir. Ona göre spor, özellikle şövanizmin yayılmasında kendine özgü yoldan katkı sağlayan bir DİA’dır.⁷⁶ Althusserci bir perspektiften hareketle, futbolun da devletin “ideoloji” kullanarak işleyen bir aygıtı olduğu söylenebilir. Aynı şekilde Gramsci de, sporun kültürel, moral ve entelektüel anlamda rıza üretimi sağladığını ve hegemonyayı yeniden ürettiğini belirtmektedir.⁷⁷ Bu anlamda, Franco’dan Salazar’a, Çavuşesku’dan 12 Eylül’ün generallerine kadar egemen sınıf için futbolun işlevselliği hegemonik/ideolojik rızaya bariz bir örnek sunarken, Thatcher döneminde stadyumlarda endüstriyel futbolun önünü açan ve taraftarları yola getiren polisiye yaptırımlar da Gramsci ve Althusser’in devletin “baskı” aygıtlarına izafet ettikleri içeriğin bir örneğine tekabül eder.

Öte yandan, unutulmamalıdır ki, egemen ideolojinin stadyumlarda yeniden üretilmesi için bir enstrüman görevi gören futbol, aynı zamanda ideolojinin çelişkilerinin yeniden üretilmesinin bir taşıyıcısı olacaktır. Bu bağlamda, endüstriyel futbolun şekillendirdiği taraftar-tüketici çelişkisi yeniden üretildiğinde “muhalefet yaratma potansiyelini”

⁷⁴ *age*, s.62-67.

⁷⁵ *age*, s.75.

⁷⁶ *age*, s.64.

⁷⁷ Gramsci, *age*, s.101.

gündeme getirecektir.⁷⁸ Bu durum, futbolun endüstrileşmesi ile paralel endüstrileşen ve “tüketiciye” evrilmesi arzu edilen taraftar kimliklerinin farklı muhalefet potansiyellerini taşıma ihtimâline işaret etmektedir. Bu doğrultuda, 3 Temmuz sürecinde ve Gezi Parkı Eylemleri’nde ideolojik taraftarlar olarak diğer siyasal gruplara yakınlıkları ile değil, bizatihi taraftar kimlikleriyle siyasal aktivizmin bir parçası olan taraftar gruplarının Hunt ve arkadaşlarının tanımladığı “sadık ve fanatik taraftar” tipolojileri ile uyum sergilediği görülmektedir. Bu taraftar gruplarının Gramsciyan anlamda bir “karşı hegemonya” girişiminin aktörleri (özneleri) olup olmadığı ise bir karşı hegemonya girişimi olarak taraftarlık ideolojisi başlığı altında tartışılacaktır.

2.4. Bir Karşı Hegemonya Girişimi Olarak Taraftarlık İdeolojisi

İster kitle kültürü isterse endüstri olarak ele alınsın futbolun tarihsel pratiği ideolojiden arî kılınmış bir alana işaret etmez. Bununla birlikte, her iki kategoride de futbol Gramsciyan anlamda sivil toplumun hegemonik süreklilik inşa eden bir kurumu ya da Althusserci anlamda DİA olarak ön plana çıkarken, futbol taraftarları ise hegemonya veya egemen ideolojinin sarmaladığı pasif özne konumunda resmedilmektedirler. Türkiye’de bu süreç 1970’li yıllarda politikanın futbolu öncelediği bir yapıdan, 1980 darbesi sonrası futbolun politikanın önüne geçtiği bir yapıya evrilmesiyle mümkün kılınmıştır. Ancak 3 Temmuz süreci ve Gezi Parkı Eylemleri’nde o güne dek sanal bir cemaat olarak kentlilerin boş zamanlarını değerlendirdikleri bir örgütlenme biçiminden fazlasını önermeyen futbol taraftarlığının aktif bir özne olarak sokaklara çıkması “*taraftarlara ne oluyor?*” sorusu ile bu geleneksel rolü tartışılır kılınmıştır.⁷⁹

Bu bağlamda, kitleleri stadyumlarda “afyonlanmış” olarak resmeden klasik Marksizmin “yanlış bilinç” tanımı bu taraftar hareketliliğini açıklamakta yetersiz kalmaktadır. Çünkü ideoloji muktedirden süzülen değerler dışında ezilenin kendi gündelik pratiklerinin doğurduğu inançlara da yaslanır. Gramsci’nin pratik bilinç, Althusser’in “bir pratik durumdaki ideoloji” olarak tanımladığı bu ilişki, Raymond Williams tarafından, “*belirli ilişkilerde, belirli becerilerde ve belirli algılayışlarda, her zaman şu ya da bu ölçüde kuşkuyla yer bırakmayacak ölçüde toplumsal olan ve egemen toplumsal düzenin ihmal ettiği, dışladığı, bastırıldığı ya da farkına varamadığı bir pratik bilinç*

⁷⁸ Barış Çoban, *age*, s.75.

⁷⁹ Talimciler, *ags*.

vardır” cümlesiyle tarif edilmektedir. Her toplumsal oluşumun egemen, arta kalan ve oluşmakta olan bilinç biçimlerinin karmaşık bir karışımı olduğunu söyleyen Williams’a göre, hiçbir egemen toplumsal düzen, dolayısıyla egemen kültür; insani pratiğin, insani enerjinin ve insani amacın tamamını tek başına kapsayamaz ya da tüketemez.⁸⁰

Bu nedenle, hiçbir hegemonya veya ideoloji mutlak olamaz ve kitle üzerinde mutlak yabancılaşma tesis edemez. Çünkü öznenin yabancılaştırıldığı farkında olması aslında yeterince yabancılaşmamış olduğu sonucunu ve karşı hegemonya imkânını üretmektedir. Williams’a göre bu imkân toplumsal deneyimlerin çelişkiselliği ve karmaşıklığından kaynaklanmaktadır ve her egemen güç “kısmen kendi hâkimiyetinin kurucusu olacak biçimlerde” karşı hegemonik güçlerle hesaplaşmalıdır.⁸¹ Bu noktada hegemonyanın mutlak belirleyici ve özneyi pasifize eden bir kavram değil; pratik, dinamik ve ilişkisel bir nosyon olduğu⁸², dolayısıyla hegemonyaya karşı hegemonya oluşturma imkânının var olduğunun altı çizilmektedir.

Gramsci’ye göre ezilen sınıfın iktidarı için fabrikaların işgali ya da devlete karşı çıkılması yeterli değildir.⁸³ Çünkü devlet, egemen sınıfın sadece baskı aygıtından ibaret olmayıp onun üstyapıdaki hegemonyasını da içermektedir. Bu nedenle yönetici sınıfın iktidarı maddi boyutunun yanında manevi olarak da sürmektedir. Bu nedenle ezilen sınıf sınıfsal rollerini kavramakta sadece ekonomik süreçteki konumlarına dair kavrayış eksiklikleri ya da din vb. üstyapısal kurumlar nedeniyle değil, bizatihi bu hegemonya nedeniyle yetersiz kalmaktadır.⁸⁴ Dolayısıyla, bir siyasal aktör, içerisinde bulunduğu mücadeleyi, “pratik bilinç” alanına yani hegemonya tarafından şekillendirilen alana taşımadığı müddetçe başarısız olacaktır. Bu nedenle Althusser ve Williams’ın ifade ettiği en geniş tanımıyla pratik bilinci şekillendiren kültür alanında da mücadeleye girilmelidir. Kültür alanı ise Gramsci’de sivil toplum, Althusser’de ise DİA’lardır. Bu noktada Gramsci; ideolojinin hegemonya oluşturmada bir araç olduğunu söylemekle birlikte bunu yalnızca burjuvazi için değil, işçi sınıfı açısından da önemli bulur ve egemen sınıfın hegemonyasına karşı işçi sınıfının yapılanma ve bilincini inşa edecek bir

⁸⁰ aktaran Eagleton, *age*, s.78 ve 81.

⁸¹ *age*, s.78.

⁸² *age*, s.168.

⁸³ *age*, s.166.

⁸⁴ Carnoy, *age*, s.253.

karşı hegemonik hareket teklif eder.⁸⁵ Karşı-hegemonik hareket ezilen sınıfı devlete cepheden saldırmak için örgütlemeyi amaçlamak yerine, işçi sınıfının kurumları ve kültürünü yaratacak ve yeni bir kültürün norm ve değerlerini inşa edecek işçi sınıfı örgütleri kurmayı önceler. Bu örgütler, iktidarı elde etmeden önce de hegemonik olabilir ve olmalıdır.⁸⁶

Bu bağlamda çalışmada, Gramsci’de ezilen sınıfa dayalı karşı hegemonya modelinden ilham alınarak oluşturulan kavram bir karşı hegemonya girişimi olarak “tarafdarlık ideolojisidir”. Ancak tarafdarlık ideolojisi kavramının öznesi Gramsci’de olduğu gibi işçi sınıfı değil, tarafdarlardır. Bu noktada Gramsci’nin ezilen sınıfın bilincini sadece “yöneticilerden süzülen değerler” olarak almaması ve kendi pratik deneyimlerinden doğan inançları da dahil ettiği çelişkili bir karışımı işaret etmesi etkili olmuştur.⁸⁷ Nitekim, futbol tarafdarlığı da tarihsel süreç içerisinde geçirdiği dönüşümler itibarı ile sadece bir afyonlanmış kitle kültürü ya da endüstrinin tüketicileri değil, kendi pratik deneyimlerinden doğan inançlar ile yöneticilerden süzülen değerleri çelişkili bir biçimde sentezleyen bir kimliktir. Bu yanıla egemen güçlerin ideolojik aygıtı olabildiği gibi muhaliflerin örgütlenme ve propogandasına da zemin sağlamıştır.⁸⁸

Örneğin; Franco İspanya’sı pratiğinde Santiago Bernabeu stadyumu 100.000 kişilik bir uyku tulumu gibi tasarlanıp devletin takımı olarak Real Madrid’e özel ilgi gösterilirken, Barcelonalılık ise ezilen Katalan kimliğinin taşıyıcısı olmuştur. Türkiye’de ise 3 Temmuz Süreci ve Gezi Parkı Eylemleri’ne kadar endüstriyel futbola karşı çıkan ve farklı politik ajandalardan beslenen bir “ideolojik tarafdarlıktan” örnekler getirilebilirken (Örn; Forzalivorno, Ultras grupları, Çarşı, Tekyumruk vb.), bu tarihten itibaren bazen diğer politik ajandalarla kesişen bazen “tarafdarlığın” en önde gelen kimlik olduğu bir politik mobilizasyon gözlemlenmeye başlanmıştır.

⁸⁵ Gramsci, *a.g.e.*, s. 79; Gramsci’nin karşı-hegemonik hareketi geleneksel entelektüeller ile eğitimcilerin işbirliğinde ve Komünist Parti’nin liderliğinde gerçekleşecektir. Çünkü toplum kendiliğinden yeni bir kültüre adapte olamaz ve bu noktada organik entelektüeller rol oynar.

⁸⁶ Carnoy, *age*, s. 269.

⁸⁷ Eagleton, *age*, s. 76.

⁸⁸ Barış Çoban, *age*, s. 75.

Bu durum, egemen ideoloji tarafından bir kültürel DİA ve hegemonya aracı olarak kullanılan futbolun, ideolojiyi yeniden üretirken çelişkiyi de yeniden üretmesinin bir örneğidir. Endüstriyel futbol, taraftarları seyirciler ve holiganlar olarak tasarlarken bizatihi seyircilerin böyle bir muhalif potansiyele sahip olmaları hegemonyanın Williams'ın da işaret ettiği gibi "mutlak" olamayacağını göstermektedir. Bu bağlamda, ideolojinin kuşattığı ve hegemonyayı dayattığı bir bilincin ürünü olarak taraftarlıktan, karşı hegemonya girişimi oluşturan özne olarak taraftarlığa referans veren bir trafik göze çarpmaktadır.

Çalışmada egemen güç olarak tarif edilen hegemonik özne, Kemalizm ve onun ürettiği toplumsal düzen karşısında iktidarının ilk yıllarında demokratik bir alternatif olarak beliren ancak kendi hegemonyasını kurma noktasında özellikle 2010 yılından itibaren yoğun bir çalışma içerisine giren Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP)'dir.⁸⁹ İnsel henüz erken sayılabilecek bir tarihte "demokratik otoritarizm" kavramı çerçevesinde AKP ve Erdoğan'ı "zenginleşmeyi asli hedef olarak benimseyen bir hegemonik güç" olarak tanımlamaktadır.⁹⁰ Bora ise AKP'yi "Cumhuriyet'in çok partili tarihinin en muktedir, hegemonik kabiliyeti en yüksek iktidarı" olarak nitelendirmektedir.⁹¹ Öte yandan Çavuşoğlu'na göre AKP hegemonyası, tarihten devraldığı korporatist ilişkiler üzerine inşa edilmiş olup, bu ilişkilerin hem İslami hem milliyetçi bir özgün sentezle makyajlanmış halini, yani Yeni Osmanlıcılık ideolojisini temsil etmektedir. AKP hegemonyası, hak değil görev temelli, güçlü bir lider kültürüne dayanan bu makyajlanmış korporatist modelin meşruiyetini ise inşaata dayalı büyüme modeli olan Ulusal Popüler Proje ile sağlamaktadır. Yeni sembolü TOKİ olan bu hegemonya projesinin temel fiili ise inşa etmek ve metalaşmamış mekanları emlak piyasasına dahil etmektir.⁹² Bu doğrultuda inşa etmek sadece Gezi Parkı Eylemleri'ne neden olan süreçte görüldüğü üzere kentsel alanın metalaştırılmasını değil, aynı zamanda futbol alanının da yeniden-inşasını içermektedir.

⁸⁹ Cenk Saraçoğlu, "İslami-Muhafazakar Milliyetçiliğin Millet Tasarımı: AKP Döneminde Kürt Politikası", *Praksis Dergisi: Siyasal İslam, İktidar ve Hegemonya*, S.26, 2011/2, s.33.

⁹⁰ Ahmet İnsel, "Yeni Otoriter Biçimler", *Radikal*, 30.10.2011.

⁹¹ Tanıl Bora, "İktidar, Protesto, Öğrenci, Üniversite, Polis", *Birikim Dergisi*, S.285, Ocak 2013, s.13.

⁹² Erbatur Çavuşoğlu, "İnşaata Dayalı Büyüme Modelinin Yeni-Osmanlıcılıkla Bütünleşerek Ulusal Popüler Proje Haline Gelişi: Kadim İdeoloji Korporatizme AKP Makyajı", *Birikim Dergisi*, S.296, Aralık 2013, s.70-73.

Türkiye’de AKP’nin futbol alanındaki hegemonyasını doğru tanımlayabilmek için Türkiye’deki futbol endüstrisinin tarihsel geçmişine ve AKP’yi besleyen sosyolojik aktörlerin bu tarihsel süreç içerisinde futbolla olan ilişkilerine eğilmek gerekmektedir. Türkiye’de futbol uzun süre sosyal bilimlerin ilgi alanının dışında kalmış ancak ülkedeki siyasi hareketliliği çatışmacı sosyal teorilerin gözlüğünü kullanarak açıklayan sosyal bilimciler futbolu da bu perspektifle okuma yoluna gitmişlerdir. Bu anlamda, Türkiye’de futbolun sınıfsal analizini gerçekleştiren Kurthan Fişek bir “başlatıcı” rolündedir. Onun tezine göre, Galatasaray Avrupalılaştırmış aristokrasinin, Fenerbahçe burjuvazinin, Beşiktaş ise işçi sınıfının takımıdır.⁹³

Kuşkusuz, bu yargının oluşmasına zemin sağlayan sembol ve mitler mevcut olup, bunlar rekabetin ardında yatan sosyolojik faktörleri kısmen açıklayabilse de gerçekliği bütünüyle temsil edememektedir. Bu bağlamda, Türkiye’de üç büyük futbol takımının taraftarlarının “taraftarlaşma” süreçleri Batılı örneklerden çok daha farklı bir şekilde işlemektedir. Taraftarlara dair bir sınıfsal okumayı amaçlayan bu tez; sayıları azımsanmayacak düzeyde alt sınıflardan gelen Galatasaray taraftarlarının ya da jet sosyete mensup Beşiktaşlıların varlığını gözden kaçırmaktadır. Oysaki, bir Boca Juniors taraftarı babanın oğlunun River Plate’li olması ya da Celtic’inin Rangers’lı olması içerisine doğulan kültür itibarı ile oldukça düşük bir ihtimal iken, Türkiye’de taraftar olma hikâyelerine bakıldığında, babadan habersiz dayı, amca vb. tarafından erken yaşlarda rakip takım taraftarı yapılan çocuklara rastlanmaktadır.

Dolayısıyla, sınıfsal, etnik, mezhepsel, dini vb. barajlar tarafından engellenemeyen bir taraftar geçişliliği söz konusudur. Bu duruma yegâne istisna Adana Demirspor ve Adanaspor arasındaki rekabettir. Adana Demirspor kökeni demiryolu çalışanlarına dayanan ancak zamanla büyük toprak sahiplerinin ilgisini çeken devlet kurumu kulübü iken, Adanaspor şehir takımları kurulması furyası kapsamında esnaf ve küçük işletme sahipleri tarafından Adana Demirspor’un şehirde futbol rantından yegane pay alan kulüp olmasına tepkiyle kurulan orta sınıf kökenli bir takımdır. Adana Demirspor

⁹³ Bkz: Kurthan Fişek, *Sporun Anatomisi*, YGS Yayınları, Ankara 2003.

tribünleri uzun yıllar tek bir grup üzerinden muhalif bir söyleme sahipken, Adanaspor tribünleri parçalı tribün yapısına sahiptir.⁹⁴

Bu istisnai örnek dışında Türkiye’de futbol alanında çatışmanın etnik, mezhepsel, sınıfsal, dini faktörlerle açıklanamaması çatışmasızlık ortamına işaret etmez. Bilâkis, Türkiye futbolunda çatışma ortamı kendi özgün tarihsel koşulları içerisinde vücut bulmaktadır. 1980’li yıllardan sonra yeni sosyo-ekonomik ve politik dinamiklerle şekillenen bu çatışma ortamında Fişek’in tezi güncelliğini yitirmiş gözükmektedir. Yeni dönemde sağ-sol politik çatışması 12 Eylül Darbesi ile kesilmiş, bunu takip eden süreçte ise yerini Özal’ın ekonomik liberalleşme politikalarına bırakmıştır. 1980 sonrasında futbol alanında ekonomik gelişmelere paralel olarak ulusal düzeyden yerel düzeye kadar devlet tarafından teşvik edilen bir rekabet söz konusudur. Özal’la birlikte özel girişim ve rekabete dayalı pazar ekonomisini geliştirmeyi amaçlayan ekonomik ve politik kararlar, devletin ve ekonomik anlamda güçlenen taşranın müşterek bir şekilde futbol yönetimini gerçekleştirdiği bir döneme referans vermektedir. Bu dönemde Anadolu’da sermayenin güçlenmesiyle birlikte futbol kulüpleri de ön plana çıkmaya başlamıştır. Fişek 1960’lı yıllarda Anadolu burjuvazisinin İstanbul burjuvazisiyle rekabet edebilmek için kullandığı araç ve simgelerin arasına futbol takımlarını da koymaktadır.⁹⁵ Bu yıllarda Milli Lig’in üç büyük kent merkezli yatay örgütlenmesinden, ikinci ve üçüncü liglerin kurulması sonucu dikey örgütlenmeye geçilmiş ve böylece Türkiye’de spor futbolla özdeşleşmiştir.⁹⁶

Bu döneme hâkim olan planlı kalkınma uygulamaları ile paralel olarak Anadolu’da mahalli kulüpler kentlerin adını taşıyan kulüplerin çatısı altında birleşmeye başlamış ve kent kulüplerinin sayısı hızla yükselişe geçmiştir. Bu süreçte Anadolu’daki kulüpleşme furçasının ana amacı, şehirde kurulacak futbol takımı aracılığıyla Türkiye gündeminde söz sahibi olabilmektir. 1960’lı yıllar bu anlamda en mümbit yıllardır. Sakaryaspor, Eskişehirspor, Samsunspor, Boluspor, Adanaspor, Balıkesirspor, Zonguldakspor,

⁹⁴ Yavuz Yıldırım ve Mustafa Uçar, “Memleket Futbolunun İki (Paralel) Aynası: Adana Demirspor-Adanaspor”, *Adana’ya Kar Yağmış- Adana Üzerine Yazılar*, Ed: Behçet Çelik, 4.Baskı, İstanbul 2012, s.433-443.

⁹⁵ Üztüğ, *age*, s.127.

⁹⁶ Mert Kerem Zelyurt, “Türkiye’de Futbolun Tarihine Bir Bakış: Toplumsal Sonuçları Açısından Futbol ve Siyaset İlişkisi”, *Turkish Studies*, C.2, S.9, 2014, s.1769.

Çanakkalespor, Denizlispor, Antalyaspor, Kayserispor, Malatyaspor, Trabzonspor, Orduspor, Kocaelispor, Aydınspor, Muğlaspor, Nazillispor, Elazığspor vb. bu yıllarda kurulan kent kulüpleridir. 1970’li yıllara gelindiğinde ise kent kulüpleri furyası üç büyüklerin merkezinde olduğu mevcut futbol düzenine başkaldırı anlamına gelmekte, aynı zamanda Kayseri–Sivas, Rize–Trabzon, Eskişehir–Bursa örneklerinde olduğu gibi kentler arasında bir ekonomik üstünlük mücadelesi görülmektedir.⁹⁷

Süreç içerisinde 2. Lig kulüp sayısı itibarı ile ihtiyacı karşılayamamaya başlamış ve il ve ilçe düzeyindeki futbol kulübü kurma taleplerini karşılamak amacıyla 1967–1968 sezonunda 3.Lig oluşturulmuştur. Yeni liglerin kurulması profesyonel futbol liglerinin Anadolu’ya yayılmasında önemli rol oynamıştır. Bu süreçte İstanbul, Ankara ve İzmir dışında kalan Anadolu kentlerinin kendi futbollara kavuştuğu görülmektedir. 1970’li yıllardan 1980’lere kadar olan süreçte Anadolu kulüplerinin büyük kentlerin takımlarına karşı önemli başarılar elde etmeye başlamışlardır. Trabzonspor’un 1975’ten 1981’e kadar kazandığı şampiyonluklar, Cumhurbaşkanlığı, Başbakanlık ve Federasyon kupaları, Eskişehir, Ankaragücü, Boluspor, Bursaspor’un kazandığı irili ufaklı başarılar örneğinde merkez ile çevre arasındaki rekabetin kazandığı yeni içeriğe referans vermektedir.⁹⁸

Bu yeni içerik aynı zamanda 1980’li yıllardan sonra devletin Anadolu burjuvazisini büyütmeğe yönelik politikaları arasında futbola özel bir yer ayrıldığı dönemi önceden haber vermektedir. Gerek Özal’ın kişiliğinde somutlaşan futbola politik bir enstrüman olarak özel ilgi ve ANAP’ın mitinglerinde seçim bölgelerindeki halka kendilerine oy vermeleri durumunda şampiyonluk vaad edilmesi gerekse 3.Lig’in seçim yatırımı olarak yeniden yatırıldığı bu dönemde devlet futbola diğer sporlardan çok daha özel bir ilgi geliştirmiştir.⁹⁹ Bu bağlamda, Özal’ın ekonomik liberalizasyon projesinin çoğu zaman hayali ihracat ve vergi kaçakçılığı ile içiçe geçtiği ve futbolda da şike söylentilerinin yaygınlaştığı bu dönemde 1980’lerde transfer ettiği üç Brezilyalı oyuncu ile bu furyaya büyük katkı gerçekleştiren Malatyaspor’un başkanı Nurettin Güven, Samsunspor’u başarıdan başarıya koşturan başkanı Hasbi Menteşoğlu (Hasbi Ağa) gibi figürler 1980

⁹⁷ Gökaçtı, *age*, s.225.

⁹⁸ Mert Kerem Zelyurt, “Türkiye’de Futbolun Tarihine..”, s.1769-1771.

⁹⁹ *age*, s.1772.

sonrası taşranın merkez karşısında ekonomik güçlenmesinin yanında prestijini arttırması anlamında da en önde gelen örnekleri teşkil etmektedir. Bu dönemde 1960'lardan itibaren yaygınlaşan şehir takımlarına Kombassan Konyaspor, Yimpaş Yozgatspor, Siirt Jetpaspor gibi yükselen Anadolu burjuvazisi ya da İslami burjuvazi olarak anılan toplumsal kesimin halkla ilişkiler enstrümanı işlevi gören kulüpler eklenmiştir.¹⁰⁰ Çavuşoğlu, yükselen Anadolu sermayesi ya da yeni burjuvazi; İslamcı sermaye, Yeşil sermaye vb. çeşitli küçültücü sıfatlarla kodlamak yerine, "Cumhuriyet'in yarattığı milli burjuvazi" olarak nitelendirmenin daha doğru olduğunu, çünkü bu yükselen girişimci grubun İstanbul burjuvazisine göre milliyetçi, muhafazakar ve İslamcı referanslara sahip olmakla birlikte, onlar gibi tarihsel korporatist ilişkileri sürdürdüğünü belirtmektedir.¹⁰¹

Tüm bu bilgiler ışığında, Türkiye'de futbol alanında yaşanan rekabetin İstanbul burjuvazisi ile yükselmekte olan Anadolu burjuvazisi arasında geçtiği görülmektedir. Anadolu burjuvazisi ya da bir başka tabirle İslami sermaye önceleri şehirlerinin profilini yükseltmek ve bu sayede ekonomiden şehrin payına düşeni arttırmak isterken, zamanla futbol alanının getirdiği politik, kültürel imtiyazların ve dolayısıyla bizatihi futbol endüstrisinin rantından daha geniş çaplı bir biçimde istifade etmek istemişlerdir.¹⁰² Anadolu burjuvazisi ya da İslami burjuvazi iktidara gelmesinde büyük rol oynadığı AKP döneminde ekonomik anlamda daha aktif bir aktöre dönüşmüştür.

Dolayısıyla, 3 Temmuz süreci ile somutlaşan futbol endüstrisi üzerindeki AKP hegemonyası, AKP'nin temel sosyolojik aktörlerinden biri olan Anadolu burjuvazisinin İstanbul burjuvazisine karşı ekonomik mevzii mücadelesinin yanında kültürel meydan okumasını da sembolize etmektedir. Bu kültürel meydan okuma kuşkusuz ekonomik iştahtan bağımsız algılanamaz ve bir milyonlarca doların dolaşımında olduğu bir endüstri olarak futbolun aktörlerinin yeniden tasarlanması sürecini ifade etmektedir. Geçmişten bugüne futbol alanındaki korporatist ilişkiler bu kez AKP hegemonyasında Anadolu burjuvazisinin ya da İslami burjuvazinin lehine işlemeye başlamıştır. Bu bağlamda, Anadolu burjuvazisi ya da İslami burjuvazi 1960'lı yıllarda şehir takımlarının kurulması

¹⁰⁰ Üztüğ, *age*, s.129-130.

¹⁰¹ Erbatur Çavuşoğlu, "İslamcı Neo-Liberalizmde İnşaat Fetişi ve Mülkiyet Üzerindeki Simgesel Hâle", *Birikim Dergisi*, S.270, Ekim 2011, s.40-41.

¹⁰² Gökaçtı, *age*, s.324.

ile ortaya çıkan, 1980'lerden sonra Özalizm ile palazlanan, 2000'li yıllardan sonra ise kendisinin asli politik ve kültürel temsilcisi olan AKP iktidarının döneminde oldukça büyüyen mevcut gücünü daha ileri bir aşamaya taşımak istemektedir. Bu noktada daha ileri bir aşama kavramı ile referans verilen unsur İstanbul burjuvazisi ile özdeşleşmiş olan büyük kulüplere müdahil olunması ve bu sayede ranta ortaklık ve kültürel DİA'lar üzerindeki iktidar tesisinin sağlanmasıdır. Çünkü bu kulüpler hitap ettikleri milyonlarla ifade edilen taraftar kitlesi ile geniş bir pazara ve sosyo-kültürel ve sembolik prestije sahiptirler. Bu doğrultuda, futbol alanında AKP hegemonyasının en güçlü tezahürü olan 3 Temmuz sürecinin sivil-askeri laik elitin kalesi olarak nitelendirilen Fenerbahçe'yi merkeze alması bu tarihsel sürecin ışığında okunmalıdır.

Bu doğrultuda hegemonik özne, 3 Temmuz 2011 Şike Davası ile futbol endüstrisinin unsurları olan stadyumları, spor medyasını, spor ekonomisini; Gezi Parkı Eylemleri'ne yol açan süreçte ise daha aşırı bir güç kullanımı ile kenti şekillendirmeye girişmiştir.¹⁰³ Ancak buradaki hegemonya girişimi, egemen sınıfın ezilen sınıf üzerinde kurduğu geleneksel bir hegemonya ilişkisinden farklılık arz etmektedir. Bu farklılık sadece egemenin referanslarından ileri gelmez. Buna karşılık hegemonize edilen unsur da değişmiştir ve endüstriyel futbolun bizatihi tüketicilerinin endüstriyel futbolun içinden bir eleştiriyle hegemonyaya karşı bir girişim başlattıkları görülmektedir. Nitekim, 3 Temmuz ve Gezi Parkı Eylemleri'ne katılan taraftarların temel özellikleri, büyük kentlerde yoğunlaşmış, eğitim düzeyi yüksek ve ağırlığı öğrencilerden oluşan bireyler olmalarıdır.¹⁰⁴ Dolayısıyla, yükselen Anadolu burjuvazisi/İslami burjuvazinin futbol endüstrisinin Fenerbahçe başta olmak üzere en büyük paydaşlarına yönelen ilgisini meşrulaştırmak isteyen AKP hegemonyası karşısında duran unsurun sosyolojik çehresi bu şekilde tarif edilebilir. Bu taraftarlar aynı zamanda futbol endüstrisinin takımlarının çeşitli lisanslı ürünlerini alıp müsabakalara giderek tüketici kitlesini oluşturmaktadırlar.

¹⁰³ Kendisine karşı mobilize olunan egemen unsur, Fenerbahçeliler için "3 Temmuz operasyonunu" gerçekleştiren, Beşiktaş Çarşı Grubu'nun başını çektiği ve üç büyüklerin ve diğer kulüplerin taraftarlarını içeren gruplar için "Gezi Parkı'nı AVM'ye dönüştüren", Galatasaray Tekyumruk grubu içinse Türk Telekom Arena'nın açılışında protesto ettikleri siyasal öznedir.

¹⁰⁴ Talimciler, ags.

Bu bağlamda, üç kulübün taraftarları, kendi içlerinde de farklı gruplara ayrılmaktadır. Beşiktaş'ın logosundaki anarşizan referansla ve “Çarşı Her Şeye Karşı” sloganı ile öne çıkan Çarşı grubu; özellikle Gezi sürecinde anti-faşist ve anarşist bir siyasal aktivizmi benimsemiş olsa da, kendi içerisinde homojen olduğu söylenemez. Çarşı; Gezi'den önce Van Depremine yardım için sahaya atkılarını fırlatması, Greenpeace gönüllüleri ile birlikte gerçekleştirdiği nükleer karşıtı eylemler ya da Irak Savaşı esnasında “Savaşa Hayır” pankartları asması ile Kutlu Doğum Haftası ya da şehit cenazeleri ile ilgili tepkilerin farklı zamanlarda verilebildiği bir pratiğe işaret etmektedir. Ancak Gezi Parkı olaylarındaki aktivizmi ve Beşiktaş tribünleri içerisinde hükümete yakın olan farklı taraftar gruplarının (Örn; 1453 Kartallar vb.) ortaya çıkması, Çarşı'yı daha homojen bir politik alana sürüklemiştir.

Nitekim, Galatasaray'ın en bilinen taraftar grubu UltrAslan, hükümetle sıcak ilişkilere sahip olması ve üst kadrosunun milliyetçi kimliklerden oluşması ile ön plana çıkıp Gezi Parkı Eylemleri'nde iktidar yanlısı açıklamalar gerçekleştirirken, “Endüstriyel futbola karşı amatör ruh” ve “endüstriyel futbola karşı tek yumruk” gibi sloganlara sahip olan Tekyumruk taraftar grubu ise Gezi Parkı Eylemlerine destek vermeleri, Galatasaray yönetimi tarafından “provokatörlükle suçlanmalarına neden olan” Türk Telekom Arena'nın açılışında Başbakanı ve TOKİ başkanını protesto etme eylemleri ve tribünler haricinde sendikal hareketlerle vb. dayanışma içerisine girmesiyle dikkat çekmektedir.

Fenerbahçe'nin Genç Fenerbahçeliler, Antu, 12numara gibi endüstriyel futbolla ve sportif, politik muktedirlerle arası iyi olan taraftar gruplarının yanında¹⁰⁵, Vamos Bien, Sol Açık gibi “Tek Büyükten TEKEL'e Selam” pankartı ile Tekel işçilerinin 2010'daki eylemine destek veren sol duyarlığa sahip taraftar grupları da bulunmaktadır. Bu bağlamda, tüm bu örneklerde kristalize olan “ideolojik taraftarlık” ile 3 Temmuz'dan itibaren öne çıkan ve diğer süreçlere eklenerek devam eden taraftarlık ideolojisinin sınırları yer yer belirsizleşmekte ve iç içe geçmekte yer yerse keskin bir biçimde ayrılmaktadır. Dolayısıyla, bu çoğulluk içerisinde ortak bir politik tavırdan bahsetmek yerine karşıtı üzerinden kendini tanımlayan bir politik girişimin altı çizilebilmektedir.

¹⁰⁵ Bkz: Sözlüklerde bu gruplar için “para nereye ben oraya”, “takımdan çok kişileri destekleyen” taraftar grupları tanımları kullanılmaktadır.

Bu doğrultuda taraftarlık ideolojisi; kolektif hafıza, dil ve tutumlardan oluşan ilişki ağları içerisinde¹⁰⁶, kendi mitleri ve sembolleri olan, işleyişi siyasal ideolojilerdeki sıkı örgütlenmeyi andırmayan, hatta siyasal bir ideolojiyi de taraftarlık ideolojisine dahil eden ve bu nedenle sınırları belirsizleşen¹⁰⁷, “takımına, güçlü ve yüksek düzeyde sadakatle, uzun süreli olarak bağlanan”; “bu bağlılığı zaman, mekan ve başarı unsuruyla kısıtlanmamış olup, kimliğinin aile, iş, din vb. bileşenleriyle eşit öneme haiz olan” bir taşıyıcı özneye işaret etmektedir.

Taraftarlık ideolojisi, Gramsciye hegemonik süreklilik sağlayıcı araç ya da Althusserci bir DİA olarak futbolun yeniden ürettiği çelişkinin taşıdığı muhalif potansiyelin tezahürüdür. Bu nedenle taraftarlık ideolojisi bir karşı hegemonya değil, karşı hegemonya girişimi olarak tarif edilmelidir. Çünkü işçi sınıfına izafe edilen homojen karakter taraftarlar için geçerli değildir. Onlar çok daha esnek, rastlantısal olarak bir araya gelmiş, söylem anlamında tutarsız, heterojen bir görünüm arz etmektedirler. Bu durum aynı zamanda taraftar gruplarının potansiyel gücüne işaret etmektedir. Çünkü tutarlı, homojen, sıkı ve planlı bir muhalefet; kitleselleşmek ve medya tarafından öne çıkartılmakta zorluklar yaşarken, bu gruplar söylemlerindeki şok etkisi uyandıran unsurlar ve renklilik nedeniyle daha güçlü bir şekilde kitleselleşebilme imkânına kavuşabilmektedirler. Nitekim, 3 Temmuz’da başlayıp Gezi Parkı Eylemleri ile devam eden süreçte en dikkat çekici unsurlar bu nedenle taraftarlar olmuşlardır. Ancak bu durum, toplumsal ilişkilerin (cinsiyetçilik, ırkçılık, milliyetçilik, endüstriyel futbol vb.) bizatihi taraftar grupları tarafından yeniden üretilmesi riskini de beraberinde getirmektedir.¹⁰⁸

Bu risk çalışmada taraftar gruplarının süreçteki siyasal aktivizmlerinin “a priori” bir karşı hegemonya olarak nitelendirilmesinden ziyade, bir karşı hegemonya girişimi olarak adlandırılması sonucunu üretmektedir. Çalışmanın üçüncü bölümünde taraftarlık ideolojisinin karşı hegemonya üretmek noktasında başarılı olup olmadığı tartışmaya açılacaktır.

¹⁰⁶ M. Berkay Aydın, Duygu Hatipoğlu ve Çağdaş Ceyhan, *age*, s. 299.

¹⁰⁷ İlknur Hacısöftaoğlu, Funda Akcan ve Nefise Bulgu, “Hayali Cemaatler Olarak Taraftar Toplulukları: Ankaragücü Taraftar Topluluğu Örneği”, *Hacettepe Üniversitesi Spor Bilimleri Dergisi*, C.23, S.4, 2012, s.162-163.

¹⁰⁸ Barış Çoban, *age*, s.82.

3. SİYASET, TARAFTARLIK VE SÜREÇ İLİŞKİSİ

“Açık havada ortaya konan insan sadakatinin krallığıdır futbol.”

Antonio Gramsci

3.1. Üç Temmuz Süreci

Aktörleri, kapsamı, etkileri ve halihazırda gündemi işgal etmeye devam eden muhtemel sonuçları ile Türkiye spor ve futbol tarihinde görülmemiş çapta bir süreç olarak 14 Nisan 2011 tarihli ve 6222 Sayılı Sporda Şiddet ve Düzensizliğin Önlenmesine Dair Kanun'a dayandırılarak 3 Temmuz 2011 sabahı başlayan “Şike Davası”; kolektif hafızaya “3 Temmuz Süreci” ismiyle kazınmıştır. Bugün de ceza hukuku ve sportif hukuk açısından tamamlanmakla birlikte “de facto” olarak süren Şike davasının merkezinde 2010-2011 futbol sezonunda gerek ligde gerekse de Türkiye kupasında birçok müsabakada şike ve teşvik eyleminin gerçekleştirildiği iddiaları bulunmaktadır. 3 Temmuz sürecinde, başta o sezonun şampiyonu Fenerbahçe olmak üzere, Beşiktaş, Trabzonspor gibi Türk futbolunun önde gelen kulüpleri ve birçok idareci, profesyonel, futbolcu ve menajer spor hukuku doğrultusunda yargılanırken, tüzel kişilik harici unsurlar ceza hukukunun konusu olmuşlardır. Dolayısıyla, 3 Temmuz sürecini hem spor hukuku hem de ceza hukukunda kaydedilen gelişmeler doğrultusunda ele almak gerekmektedir. Bu bağlamda, sportif ve cezai hukuk süreçleri önemli ölçüde tamamlanmış gözükürken 3 Temmuz Süreci farklı kategorilerde şu sonuçları doğurmuştur;

– *Spor hukuku açısından;* Uluslararası alanda Fenerbahçe Kulübü'nün 2011–2012 sezonunda UEFA tarafından katılmaya hak kazandığı Şampiyonlar Ligi'ne alınmaması ve yerine o sezonun ikincisi Trabzonspor'un davet edilmesi, bunun üzerine Fenerbahçe'nin CAS (Uluslararası Spor Mahkemesi)'ta UEFA aleyhine dava açması ve kulübün asbaşkanı tarafından “namus meselesi” olarak lanse edilen bu davanın “milli menfaatler nedeniyle” gibi muğlak ifadelerle geri çekilmesi, 2012–2013 sezonunda Fenerbahçe'nin hızlı yargılanma talebi ile UEFA'ya başvurması ve CAS'ın da onayladığı şekliyle 2 yıl daha Avrupa kupalarında men edilmesi, Beşiktaş'ın ise 2012–2013 sezonunda Avrupa Kupaları'ndan bir yıl men edilmesi; ulusal alanda ise henüz

yeni seçilmiş Mehmet Ali Aydınlar yönetiminin istifası ve yerine geçen Yıldırım Demirören yönetiminin kurulları tarafından 17 kulübün ve 63 kişinin PDFK (Profesyonel Futbol Disiplin Kurulu)'ya sevk edilmesi ve kulüpler için bir cezai yaptırım ön görülmezken, Fenerbahçe'nin idarecileri İlhan Ekşioğlu, Şekip Mosturoğlu, profesyonel Cemil Turan, Beşiktaş'tan idareci Serdar Adalı, teknik direktör Tayfur Havutçu, Sivasspor (kulüp başkanı Mecnun Otyakmaz, kaleci Korcan Çelikay), Eskişehirspor (teknik direktör Bülent Uygun ve sportif direktör Ümit Karan), İstanbul Büyükşehir Belediyespor (futbolcular İbrahim Akın ve İskender Alın), Gençlerbirliği (kaleci Serdar Kulbilge), Karabükspor (Emmanuel Emenike), Giresunspor (başkan Olgun Peker) kulüplerinden çeşitli idareci, profesyonel ve oyuncuların çeşitli sürelerle futboldan men edilmesi, “şikeye teşebbüs edildiği ama bunun teşebbüs düzeyinde kaldığı ve sahaya yansımadağı” içtihadının literatüre kazandırılması ve TFF'nin kararlarının geniş çaplı infial yaratması sonuçlarını doğururken,

– *Ceza hukuku açısından;* 3 Temmuz sabahı ve takip eden haftalarda onlarca isim başta Fenerbahçe Başkanı Aziz Yıldırım ve idareciler olmak üzere 19 maçta şike ve teşvik iddiası ile gözaltına alınması; Aralık 2011'de başlayan ve 93 sanığın yargılandığı dava 2 Temmuz 2012'de sona ermesi; mahkemenin 48 kişiye şike, teşvik primi ve örgüt suçlarından çeşitli cezalar verirken (Aziz Yıldırım; şike ve teşvik priminden 3 yıl 9 ay, örgüt kurmaktan 2 yıl 6 ay; İlhan Ekşioğlu, şike ve teşvik priminden 3 yıl 1 ay, Şekip Mosturoğlu örgüt üyeliğinden 1 yıl 3 ay ertelemeli hapis vb.) 45 sanığın beraat etmesi; Aziz Yıldırım ve yöneticilerin, bir yıllık tutukluluk sürecinin ardından salıverilmesi, Yargıtay aşamasında ise hükümlerin büyük kısmının onaylanması, 17 Ocak 2014'te açıklanan Yargıtay 5. Ceza Dairesi kararına göre başta Aziz Yıldırım olmak üzere cezası onanan ve tutuklu kalması gereken kişilere yeniden cezaevi yolu gözükmesi, 2 Mayıs 2014'te ise HSYK kararına göre yargılanması usulen bozulan sanıkların yargılanmalarına 13. Ağır Ceza Mahkemesinin bakmasına karar verilmesi sonuçları doğmuştur.

– *Sosyo-politik sonuçları açısından;* 3 Temmuz süreci toplumun farklı dinamikler çevresinde duygusal olarak ayrıştığı bir süreçtir ve süreçte adı geçen kulüpler milyonlarla ifade edilen taraftar sayılarına sahip olduklarından ihtilafın boyutları da aynı

oranda sert ve kapsamlı bir şekilde tezahür etmektedir. Bu dinamiklerden ilki olan sportif algının temelinde şike yapılıp yapılmadığı tartışmaları bulunmaktadır. Örneğin; bir kısım Fenerbahçeli başta Aziz Yıldırım olmak üzere “şike yapılmadığını, bunun bir siyasi dava olduğunu”, bir diğer kısım Fenerbahçeli “şikeyi herkesin yaptığını ancak radara Fenerbahçe’nin yakalandığını”, az sayıda Fenerbahçeli, “şike yapıldığını ve Aziz Yıldırım’ın yönetimden çekilmesini”, yine bir grup Fenerbahçeli, “şike yapılmış olabileceğini ancak Aziz Yıldırım’ın yönetimden çekilmesinin şikenin ve dolayısıyla şanlı Fenerbahçe tarihinin lekelenmesini kabul edilmesi anlamına geleceğini”; bir kısım Galatasaraylı “herkesin şike yapmış olabileceğini ama 6222 Sayılı yasadan sonra şike ve teşvik eylemlerinin suç olduğunu”, bir başka Galatasaraylı grubu ise, “Aziz Yıldırım’ın daha önce de şike yaptığını ancak belgelenemediğini”, Trabzonsporlular “şike yapıldığını, bunun UEFA kurulları tarafından sabit görüldüğünü, kupalarının geri verilmesi ve Türk futbolunun emek hırsızlarından arındırılması gerektiğini”, Beşiktaşlılar ise başta Çarşı Grubu olmak üzere “temizlenene kadar Beşiktaş’ın Türkiye Kupası’nı geri vermesi gerektiğini”¹⁰⁹, Fenerbahçe’nin şike yaptığını düşünen ve düşünmeyenler ise sportif yargılamadan ceza almayan Aziz Yıldırım’ın ceza hukukunda hapis cezasına çarptırılmasının tezat teşkil ettiğini söylemişlerdir.

3 Temmuz sürecinin getirdiği bir diğer bölünme ise siyasi ve ideolojik algılardan kaynaklıdır. Bu doğrultuda bir kısım Fenerbahçeli başta Aziz Yıldırım olmak üzere, “Fenerbahçe’nin Atatürk’ün kulübü ve Cumhuriyet’in yıkılmayan son kalesi olduğunu” söyleyip, bu nedenle şike davasını siyasi bir dava, davanın delilleri olan “tapeleri” ise “sahte” ilan ederken¹¹⁰, bir grup Galatasaraylı ise başta hükümete yakın ilişkileri ile bilinen UltraAslan olmak üzere, “Atatürk’ün sporcunun çevik, zeki ve ahlâklısını sevdiği, bu nedenle Atatürk’ün bu sürece alet edilmemesi gerektiğini” belirtmiş ve Galatasaray Başkanı Ünal Aysal ise “25 milyon Galatasaray taraftarının 20 milyonunun iktidar partisi AKP’ye oy verdiğini” söylemiştir.¹¹¹ AKP’nin Trabzonspor’a yakınlığı ile bilinen bakanı Erdoğan Bayraktar, “ince ayarlamalar yaptıklarını ve kupanın sonunda Trabzon’a geleceğini belirtmiş¹¹², Beşiktaş yönetimi ile taraftarı ise “Fenerbahçe’nin

¹⁰⁹ “Çarşı istedi kupa iade”, *Yeni Şafak*, 15.07.2011.

¹¹⁰ Yıldırım: “Şike davası değil siyasi dava”, *Cumhuriyet*, 26.04.2014.

¹¹¹ “20 milyon Galatasaray taraftarı AK Parti’ye oy verdi!”, *Radikal*, 27.01.2012.

¹¹² “Şampiyonluk Kupasını Trabzon’a Almak İçin İnce Ayarlı Çalışıyoruz”, *Hürriyet*, 09.01.2012.

yanında konu mankeni edilmek istenmeleri nedeniyle” sürecin sonuna kadar suskun kalmayı tercih etmiştir.

Öte yandan iktidar partisi AKP’ye yakın gazetecilerin Fenerbahçe ile TSK arasındaki ilişkiyi “Futboldaki Ergenekon”¹¹³ ya da “Fenergenekon”¹¹⁴ başlığı altında tasvir etmelerine karşın Kemalist, Cumhuriyetçi, sosyal demokrat olarak nitelendirilebilecek gazetecilerin buna karşı çıkması tipik bir çatışmaya referans verirken, iktidar partisi AKP’yi birçok konuda uzun süre desteklemiş olan Ergun Babahan ve Cengiz Çandar gibi gazetecilerin politik konumlarını Fenerbahçe üzerinden güncelleyerek iktidarın karşısına yerleşmeleri ise atipik bir politik tavra işaret etmektedir.¹¹⁵

Cengiz Çandar, 3 Temmuz’u takip eden günlerde gerek kulüp televizyonunda gerekse de yazılı basında yaptığı açıklamalarda bunun bir “şike davası” olmadığını ve “polis ve adliyedeki otonom bir yapının komplosu” olduğunu belirtirken¹¹⁶; Babahan, sosyal medyada 3 Temmuz’u takip eden sezonun final müsabakası sonucunda Şükrü Saraçoğlu Stadi’nda yaşananlardan hareketle stadyumu “Tahrir Meydanı”na benzeten, Camiasaray gücünün Fenerbahçe taraftarını resmen tahrik ettiğini, Türkiye’ye demokrasiyi Fener taraftarının getireceğini ve Türkiye’nin Esad’larına teslim olmayacağını belirten, Galatasaray’ın kazandığı kupanın ise “Amerika’ya gi..mesi” gerektiğinin altını çizen¹¹⁷ paylaşımlarda bulunmuştur. Bu durum, siyasetin futboldan önce geldiği tezi ile tezat teşkil etmektedir. Bilakis futbol bu örneklerde de kristalize olduğu üzere siyasetin

¹¹³ Hüseyin Gülerce, “Futbolun Dokunulmazları”, *Zaman*, 12.08.2011; (...) Artık futboldaki Ergenekon’a da neşter vuruluyor. “Futbolda Ergenekon olur mu?” sorusu bugün anlamsız bir sorudur. Vesayet varsa darbecileri de vardır. Darbeciler varsa, medyaları, iş adamları, çeteleri, kozmik adamları vardır. (...) Onun için hukuk dışılık her sosyal grubun, devlet aygıtının, anayasal kurumların içinde hükümferma olmuştur. Mücadele, vesayet ile demokratikleşme arasındadır. Bugün inisiyatif sivil iradenin elindedir. Vesayetin bütün ağaları, bu arada futbolun ağaları da kaybetmeye mahkûmdur” demektedir.

¹¹⁴ Fatih Tezcan, “Cemaat’in 3 Sabıkası: Mavi Marmara, Fenergenekon ve MİT!”, (Erişim):

<http://www.analizmerkezi.com/cemaatin-3-sabikasi-mavi-marmara-fenergenekon-ve-mit-27838h.htm>

¹¹⁵ Rıza Zelyut, Can Dündar, Kadri Gürsel, Nuh Mete Yüksel, Bedri Baykam gibi iktidar muhalifleri için herhangi bir politik konum değişikliği olmamıştır. Örneğin Kadri Gürsel, “Üç Büyükler Düzenine Operasyon”, *Milliyet*, 12.08.2011; “(...) Bu operasyonun değişmeyecek olan tek sonucu şudur: “Fenerbahçe Cumhuriyeti” AKP iktidarı tarafından yıkılmıştır. Kulüp ve taraftarları bundan böyle yollarına “Fenerbahçe” olarak devam edeceklerdir. Sanılmasın ki bu sadece bir şike ve teşvik primi operasyonudur. Anlam bunun çok ötesinde ve derinlerdedir. Bu bir siyasi ve ideolojik operasyondur” demektedir.

¹¹⁶ Cengiz Çandar, “Gerçekten “şike operasyonu” mu?”, *Radikal*, 08.07.2011.

¹¹⁷ Ruşen Çakır’a göre Amerika’dan kast edilen “Atlantik Ötesi” yani Fethullah Gülen ve cemaatidir. Bkz: Ruşen Çakır, “Fenerbahçe ve Gülen Cemaati”, *Vatan*, 12.05.2012. Ergun Babahan, sosyal medyada attığı bu mesajların yanlış anlaşıldığını söylediye de, ilerleyen dönemlerde Fenerbahçe meselesinde hem iktidara hem de cemaate yönelik eleştirilerini daha da arttırmıştır.

önüne geçmiş ve onu biçimlendirmiştir. Nitekim, burada öne çıkan politik yarılma, akabinde gelen politik gelişmelerle daha da derinleşmiş ve bu isimler süreç içerisinde birer “muhalife” dönüşmüşlerdir.

Ancak kuşkusuz burada etkin olan ideolojinin doldurduğu olan bir alanın karşısına, ideolojiden arındırılmış bir alanın çıkması değildir. Aksine politik ideolojinin, kendisinden çok daha farklı bir işleyişe sahip olan bir başka ideolojik nüve tarafından fethedilmesidir. Taraftarlık ideolojisi bu momentumda “Fenerbahçelilik ideolojisi” olarak ön plana çıkmaktadır.¹¹⁸ Nitekim yine Cengiz Çandar, kendisine 3 Temmuz’u takip eden dönemde getirilen eleştirilerin başında “Fenerbahçe için bunca yıldır uğraşıp oluşturduğu kariyerin yüzde ellisini feda etmenin akıllıca olmadığı” geldiğini ancak kendisinin bir Fenerbahçe’li olarak bu duruma karşı çıkmak ödevi olduğunu, ortada bir adaletsizlik ve haksızlık varsa, Fenerbahçe’nin bu ülkede direnişin ve itaatsizliğin adı haline geleceğini” belirtmektedir.¹¹⁹ Başkan Aziz Yıldırım ve Fenerbahçe taraftarında da “Türkiye’nin en büyük sivil toplum örgütü”¹²⁰ başlığı altında ön plana çıkan bu tavır, Fenerbahçeli olmayı bir ideolojinin verdiği vazife olarak vaftiz etmektedir.

Tüm bu karmaşık ve çok boyutlu ihtilafların ötesinde ise her kulüp taraftarlarının arasında ortak hissiyatın itici güç olduğu bir yaklaşım da söz konusudur. Buna göre, şike iddialarından bağımsız olarak iktidar partisi AKP, yargıdaki Gülen Cemaati’ne sempati duyan unsurlar vasıtası ile Türk futbolunu gerek idari (3 Temmuz öncesinde iktidara yakınlığı ile bilinen Mehmet Ali Aydınlar’ın başkan olarak atanması, onun istifasından sonra ise Yıldırım Demirören’in başkan olarak atanması¹²¹ vb.) gerekse de ekonomik anlamda (yayın hakları ihalesi, TRT’deki futbol yorumcularının Başbakan’ın icazetiyle seçilmesi vb.), biçimlendirmek istemektedir ve bu nedenle aradaki ihtilaflar unutulurken, bu duruma karşı birlikte mücadele verilmelidir.

¹¹⁸ Bkz: Uzay Gökerman, *3 Temmuz ve Fenerbahçe İdeolojisi*, Cinius Yayınları, İstanbul 2013; Gökerman bu taraftar mobilizasyonunu “Fenerbahçe ideolojisi” olarak tanımlarken,; Nuh Mete Yüksel ise Fenerbahçeliliği “kendilerine yöneltilen terörist ve Ergenekoncu” söylemine karşın “Silivri’de, Çağlayan’da, Ankara’da, Bağdat Caddesi’nde yüz binlerce kişinin vatanını sevmesi, değerlerine sahip çıkması ve haksızlığa boyun eğmemesi” olarak tanımlamaktadır. Bkz: Nuh Mete Yüksel, *İtaatsizler*, Andaç Yayınları, Eskişehir 2013.

¹¹⁹ Cengiz Çandar, “Fenerbahçe Sokağı”, *Radikal*, 27.12.2011.

¹²⁰ “Türkiye’nin en büyük sivil toplum örgütüyüz”, (Erişim): <http://www.fenerbahce.org/detay.asp?ContentID=13857>

¹²¹ “Özerk olması gereken” TFF’nin, Türkiye siyasetinin yapısı gereği özerk olmadığı ve bu nedenle başkanlarının da “seçilmiş” değil, “atanmış” olarak nitelendirilmeleri gerekmektedir.

Nitekim, 3 Temmuz öncesinde Galatasaray'ın "Tek Yumruk" taraftar grubunun Türk Telekom Arena'nın açılışında Başbakan Erdoğan'ı protesto etmesi ile 3 Temmuz süreci başladıktan sonra Fenerbahçe'nin Topuk Yaylası'nda gerçekleşen antrenmanına tepki olarak kendi formalarıyla Galatasaray ve Beşiktaşlıların da katılması arasında doğrusal bir muhalefet çizgisi çekilemeyecek olsa da, hegemonik biçimlendirmeye karşı bir enerji birikiminden bahsedilebilmektedir.

Ancak bu durum Fenerbahçeli bazı çevrelerde (Örn; Ergun Babahan'ın "Camiasaray benzetmesi" vb.) ortaya çıkan;

- Gülen Cemaati ile Galatasaray arasında paralellik kurma,
- 3 Temmuz'un Galatasaray'ın ezeli rakibi karşısında geriye düşmesinin telafi edilmesini sağlamak için bir operasyon olduğu tezi,
- Ünal Aysal'ın "20 milyon Galatasaraylı AKP'ye oy verdi" söylemi,
- Aydınlar yönetiminde Fenerbahçe'nin Şampiyonlar Ligi'ne alınmaması için Galatasaraylı yöneticilerin dezenformasyon çalışmalarına yapılan vurgu

Ya da;

- Beşiktaş taraftarının 3 Temmuz'da önce "Trabzonspor'un şampiyonluğunu kutlaması",
- "Takımlarının Fenerbahçe'nin yanında konu mankeni yapılması" gerekçesiyle sessiz kalmayı tercih etmeleri en azından Gezi Parkı Eylemleri'ne kadar ortak tavrı oldukça kısmi yansıtmaktadır. Bu nedenle 3 Temmuz sürecinde sportif angajman ile politik-ideolojik angajmanın en yüksek düzeyde ortaklaştığı ve "taraftarlık ideolojisinin" taşıyıcı öznesi olan taraftar grubu Fenerbahçelilerdir.

Ruşen Çakır, Fenerbahçe taraftarı arasında bu dönemde iki algının devrede olduğunu belirtmektedir. Bunların ilki cemaatin kulüplerini ele geçirmek istediği, ikincisi ise polis teşkilatının büyük ölçüde Gülen cemaatinin denetiminde bulunduğu¹²². Dolayısıyla, "biz" duygusunu sağlayan kimlik olarak Fenerbahçeliliğin karşısına Gülen Cemaati ve iktidar partisi AKP ortaklığı koyulmaktadır. Fenerbahçeliler Aziz Yıldırım başta olmak üzere sembolik anlamda "Türkiye'nin en büyük sivil toplum örgütü", "Fenerbahçe

¹²² Ruşen Çakır, "Fenerbahçe ve Gülen Cemaati", *Vatan*, 12.05.2012.

Cumhuriyeti”, “Türkiye Cumhuriyet’in son kalesi”, “Atatürk’ün kulübü¹²³” gibi tanımlamalarla şike operasyonu karşısında ele geçirilmek istendiğini düşündüklerini kulüplerini bir mevzi gibi sahiplenmişlerdir.¹²⁴ Özellikle, Aziz Yıldırım’ın söylemlerinde bu vurgu çok daha yüksek bir ton kazanmaktadır. Şike davasının ilk günlerinden itibaren geliştirdiği “darağacında olsa bile son sözünün Fenerbahçe olacağı” söylemine paralel olarak Yıldırım, 24 Ocak 2014 tarihli röportajında, “(...) *Hedefte ben değil, Fenerbahçe kulübü var. Benim tarafım her zaman belli. Ben Atatürkçüyüm, cumhuriyetçiyim, laikim. Ödediğim bedel bunların bedelidir*” demektedir.¹²⁵ Bu nedenle eski Fenerbahçe yöneticisi ve spor yazarı Ömer Çavuşoğlu, Aziz Yıldırım için “Türk futbolunun Atatürk’ü” benzetmesini yaparken¹²⁶, Ahmet Hakan ise Aziz Yıldırım’ın günümüz Türkiye’inde “Atatürkçüyüm” diye haykırmasını, Deniz Gezmiş’in 70’lerin başında mahkemede “Tek yol devrim” diye bağırmasına benzetmektedir.¹²⁷

Bu algıdan hareketle, Fenerbahçeli taraftarlar haksız bir komplo ile hapse atıldığına inandıkları başkanlarının yargılandığı Silivri ve Çağlayan’da toplanmışlar, Anıtkabir’e yürüyüşler düzenlemişler, çeşitli “adalet talebinde bulunan” kampanyalar organize etmişler, puan silme tartışmaları sırasında 1 puanın bile silinemeyeceğini ve gerekirse kulübün kendi isteğiyle ligden çekilmesi gerekliliğini öne sürmüşler, 1 Mayıs’ta forma ve pankartları ile meydanlara inmişler, Avrasya Halk Maratonunda formaları ile koşmuşlar, stadyumlarda sloganlar atmışlar ve 2012 sezonunun final maçında sahanın ortasında polis ile karşı karşıya gelmişlerdir. Bu mobilizasyon, aynı zamanda siyasal ideolojilerin benzer etkinliğe ulaşamadıklarını itiraf ettikleri bir durumdur. Örneğin; CHP lideri Kemal Kılıçdaroğlu CHP’lilerin, “*Fenerbahçeliler gibi dışli olmadıkları için eleştirildiklerini*” belirtmektedir.¹²⁸ Tüm bu siyasi taraftar mobilizasyonu aynı zamanda

¹²³ “3 Temmuz’u sindiremedik”, (Erişim): http://www.radikal.com.tr/spor/3_temmuzu_sindiremedik-1100730

¹²⁴ Mert Kerem Zelyurt, “Türkiye’de Şike Tartışmaları Üzerine Bir İnceleme”, *Akademik Bakış Dergisi*, S.37, Temmuz-Ağustos 2013, s. 14.

¹²⁵ “Aziz Yıldırım: Atatürkçü Olmanın Bedelini Ödedim”, *Radikal*, 24.01.2014.

¹²⁶ Mevlüt Tezel, “Türk sporunun Atatürk’ü, Aziz Yıldırım’dır”, *Sabah*, 29.12.2011.

¹²⁷ Ahmet Hakan, “Aziz Yıldırım’ın Atatürk Vurgusu”, *Hürriyet*, 23.02.2012.

¹²⁸ “3 Temmuz’u sindiremedik”, (Erişim): http://www.radikal.com.tr/spor/3_temmuzu_sindiremedik-1100730

çevresinde örgütlenen kimliğe mitler ve anlamlar kazandıran bir unsurdur. Örneğin; Rıdvan Dilmen, 3 Temmuz’u “Fenerbahçe’nin ikinci kuruluş tarihi” ilan etmektedir.¹²⁹

Çandar’a göre 1 Mayıs 2012’de Taksim Meydanı’na Fenerbahçelilerin de “Fenerbahçe Halktır; Yıkılmaz” pankartı ile çıkması, taraftarlık olgusundan çok “Fenerbahçe başkaldırısı” gerçeğini ifade etmektedir. Bununla birlikte Çandar aynı yazısında “28 Şubat sürecinde medya üzerinden askerinin yaptığı neyse 3 Temmuz sürecinde de polis-yargı ekseninin Fenerbahçe’ye yaptıkları da o’dur” demektedir.¹³⁰

İktidarın stadyumlar üzerinde hegemonya kurma çabalarına değindiği bir başka yazısında ise Çandar, 3 Temmuz sürecini Fenerbahçe kalesi’ni düşürmekle ilgili bir yürütme ve yargı operasyonu olarak tanımlarken Fenerbahçe’nin Kasımpaşalaştırılmak istendiğini belirtmektedir.¹³¹ Ancak Kasımpaşalaştırma pratiği ile amaçlanan unsur endüstriyel futbol kurallarının egemen kılınması değildir. Çünkü mesele endüstriyel futbol ise Fenerbahçe stadyum gelirlerinden merchandising faaliyetlerine, milyonlarca euro karşılığında transfer edilen futbolculardan TV kanalına kadar bir “fabrika” gibi işlemektedir. 3 Temmuz’dan sonraki günlerde Fenerium’un satışlarının patlaması ve borsada yatırımcıların Fenerbahçe’ye olan desteği muhalefetin yine endüstriyel futbolun enstrümanları ile gerçekleştirildiğini göstermektedir.

Dolayısıyla, Fenerbahçe’nin Kasımpaşa’ya bakarak değil, Kasımpaşa’nın Fenerbahçe’yi hiza alabileceği bir endüstriyelleşme düzeyinden bahsedilebilmektedir. Bilâkis burada Kasımpaşalaştırma, aynı zamanda Başbakan Erdoğan’ın doğduğu ve büyüdüğü semtin takımı olan Kasımpaşa’nın şirketleşmesi ve yönetim kuruluna mebzul miktarda AKP’ye yakın ismin yerleştirilmesini kapsayan süreci tarif etmektedir. Dolayısıyla, bu da futbol alanının “hegemonik” bir güç tarafından biçimlendirilmesi isteğinin tezahürüdür. Aynı bakış açısından hareketle Gülen Cemaati ve UltrAslan taraftar grubu üzerinden Galatasaray’ın, Gezi Parkı Eylemleri’ni takip eden süreçte ise Beşiktaş’ın hegemonize edilmeye çalışıldığı da söylenebilir.

¹²⁹ “Dilmen’den 3 Temmuz Bombası”, *Akşam*, 13.04.2014.

¹³⁰ Cengiz Çandar, “28 Şubat-3 Temmuz; Türkiye-Fenerbahçe”, *Radikal*, 04.05.2012.

¹³¹ Cengiz Çandar, “Direnen Fenerbahçe ve Beşiktaş”, *Radikal*, 18.07.2013.

Çandar'a göre Fenerbahçe taraftarı 3 Temmuz sürecindeki mücadelesiyle kulüplerinin "Kasımpaşalaştırılmasına" izin vermemiştir. Fenerbahçe taraftarının siyasallaşması 3 Temmuz'dan bağımsız değerlendirilmemelidir ve bu süreç 2011 Haziran seçimlerindeki iktidar partisi zaferinin ve Erdoğan'ın ustalık döneminin ürünüdür.¹³² Fenerbahçeliler siyasetin futbola bulaştığını gördüklerinde siyasete bulaşmaya başlamışlardır. Bu nedenle Çağlayan'da, Silivri'de, Gezi Parkı'nda olmuşlar, her müsabakada stadyumu "Her Yer Taksim – Her Yer Direniş" sloganı ile inletmişlerdir.¹³³ Bu bağlamda, Ergun Babahan AKP'ye karşı ilk kitlesel karşı çıkışın Fenerbahçe taraftarı tarafından gösterildiğini; taraftarın biber gazı yediğini, coplandığını ancak pes etmediğini¹³⁴ belirtmektedir.¹³⁴ Bu doğrultuda bir söyleşisinde Tanıl Bora da taraftarları mobilize eden unsurun kendilerine yönelen polis şiddeti olduğunu belirtmektedir. O güne kadar işçiler ya da öğrenciler polis şiddeti görürken, 12 Eylül sonrası özenle korunan bir prototip olan taraftarlar ise bu şiddeti kitlesel biçimde yaşamamışlardır. Oysa ki, 3 Temmuz'dan sonra polisin şiddeti giderek artan bir dozda taraftarları da içermeye başlamıştır. 3 Temmuz ile Gezi Parkı Eylemleri şiddetin taraftar gruplarına karşı da süreklilik arz etmesiyle birlikte düşünülmelidir.¹³⁵

Bu noktada AKP'nin futbol endüstrisi üzerindeki hegemonyasını hazırlayan tarihsel sürece bir kez daha dönmek gerekmektedir. 1960'larda Anadolu'ya yönelik planlı kalkınma projesine paralel olarak mahalli kulüpler kent kulüpleri şemsiye altında toplanmış ve oluşan yeni ihtiyaç doğrultusunda 2. ve 3. ligler kurulmuştur. Kent kulüplerinin kurulması olarak adlandırılan bu furya Anadolu burjuvazisinin kentin ekonomik gelişimini sağlayarak ülke gündeminde söz sahibi olma çabasını temsil etmektedir. 1980'lerde ise Özal'la birlikte devlet, futbola bir kültürel DİA olarak özel ilgi göstermeye başlamış ve devlet sistematik bir biçimde Anadolu'da palazlanan ekonomik gücün futbolla ilişkisini teşvik etmiştir. 1990'larda ise İslami burjuvazinin Konyaspor, Siirtspor, Yozgatspor gibi futbol kulüplerine sponsor olmaları ile süreç derinleşmiş ve futbolun bir araç kılınmasından ziyade bizatihi amaç haline getirildiği; futbol endüstrisinin pastasından pay almaya ilişkin talepler gündeme gelmiştir.

¹³² Cengiz Çandar, "2013'te Gezi Parkı ve Fenerbahçe Stadi'ndan 2014'e", *Radikal*, 01.01.2014.

¹³³ Cengiz Çandar, "Fenerbahçeli: "Kırgın, kızgın, üzgün" ve..", *Radikal*, 30.08.2013.

¹³⁴ Cengiz Çandar, "Fenerbahçe, "Cemaat", Başbakan.", *Radikal*, 22.01.2014.

¹³⁵ "Türkiye, ancak telafisi çok zor bir insanlık suçu işlenirse totaliter olur", Tanıl Bora- Çınar Oskay Söyleşi, *Hürriyet Pazar*, 30.03.2014.

Bu bağlamda, hegemonik özne AKP'nin iktidara taşınmasında oldukça büyük öneme sahip İslami burjuvazi, ekonomik iktidarına süreklilik kazandırmak için tarihsel süreçte inşa edilmiş olan korporatist ilişkilerden gerekse de Erdoğan'ın şahsında somutlaşan patronaj ilişkilerinden istifade ederek ekonomik hacmi oldukça büyük olan kültürel DİA'lardan biri olan futbol üzerinde iktidar tesis etmek istemektedir. Bu bilgiler ışığında 3 Temmuz'un merkezinde Fenerbahçe'nin neden bulunduğu daha iyi anlaşılmaktadır. Çünkü Fenerbahçe hem sivil-asker laik elitin ve İstanbul burjuvazisinin kulübü olması hem de sahip olduğu taraftar sayısı ve geniş hacimli ekonomik gücü nedeniyle tarihsel serüvenini AKP ile birlikte hegemonya talebiyle taçlandıran Anadolu burjuvazisinin tarihsel rakibidir. Bu bağlamda, Fenerbahçe AKP'nin ve Erdoğan'ın korporatist patronaj ilişkileri için bir cazibe merkezidir.

Bu bağlamda, değinilmesi gereken bir diğer husus; yükselen Anadolu futbolunun karşısında devletin Fenerbahçe ile Galatasaray arasındaki rekabeti tırmandırmaya ve çift kutuplu bir futbol dünyası tasarlamaya hummalı çabasıdır. Bu doğrultuda, 90'lı yıllarla birlikte Metin–Ali–Feyyaz'lı kolej takımı Beşiktaş'ın karşısına Fenerbahçe–Galatasaray rekabetinin çıkartıldığı görülmektedir. Başarı için her yolun mübah sayıldığı bu yeni dönemin Fenerbahçe cephesindeki yüzü Ali Şen iken, Galatasaray cephesinde ise Ergun Gürsoy ve Yurdeşen Karahasan isimlerine rastlanmaktadır. Şike söylentileri, pahalı transferler, transfer için futbolcu kaçırmalar, örtülü ödenekten transfer söylentileri ile öne çıkan bu dönemde medyada, tribünlerde ve sokakta iki kutuplu futbol dünyasını besleyen bir şiddet dili hâkim kılınmaktadır. Aynı şekilde Galatasaray medyası, Fenerbahçe medyası yarılması da spor gazetelerinin çıktığı, TV'de özel spor programlarının yaygınlaşmaya başladığı bu döneme aittir. 2000'li yıllara gelindiğinde Beşiktaş'ın taraftar sayısı 10 milyonun altında sayılarla kodlanırken, Fenerbahçe ve Galatasaray'ın taraftar sayılarının 20'şer küsur milyon olarak kodlanmasının altında 1990'lı yıllardaki Galatasaray–Fenerbahçe rekabetine yönelik bu yatırımının büyük payı bulunmaktadır.

Rekabetin Galatasaray boyutunun korporatist ilişkilere her zaman daha açık olduğu iddia edilmiştir. Özellikle Başbakan Mesut Yılmaz ve “derin devletle” özdeşleşmiş İçişleri Bakanı ve Emniyet Genel Müdürü Mehmet Ağar’ın Galatasaray teknik direktörü Fatih Terim’le yakın ilişkileri üzerinden kurduğu belirtilen bu korporatist ağ, Mehmet Ağar’ın Galatasaray takım posterinde yer alması, deplasmanlara takım uçağıyla seyahat etmesi, Mesut Yılmaz’ın Türkiye gibi politik demeçlerin bir denge üzerinde seyrettiği ülkede alenen Galatasaray’ı desteklediğini söylemesi ya da Hasan Şaş transferinin Başbakanlık örtülü ödeneğinden gerçekleştirildiğinin iddia edilmesi gibi örneklerle somutlaşmaktadır. Bu dönemin önde gelen bir diğer figürü ise Federasyon Başkanı Haluk Ulusoy’dur. Aynı zamanda Galatasaray’ın kongre üyesi olan Ulusoy üzerindeki tartışmalar, derin devletin Galatasaray’a destek vermesine aracılık etmesi ve bu sayede Galatasaray’ın şampiyonluk sayılarını kısa sürede arttırması üzerinde yoğunlaşmaktadır. Nitekim, Fenerbahçe tribünlerinde seçimlerde Mesut Yılmaz’a yönelik tavır alınacağına dair “Sandıkta Görüşürüz Mesut Bey” pankartı bu dönemin figürlerine bir tepki olarak okunmalıdır.¹³⁶

Koalisyonlar dönemi olarak ifade edilen ve futbol ile siyasetin iç içe geçmişliğinin en uç örneklerinin yaşandığı bu dönemde Milli takımın teknik kadrosunun bizatihi koalisyon partilerinin arasındaki dengeler doğrultusunda belirlendiği iddia edilmektedir. Buna göre Şenol Güneş, Ünal Karaman ve Can Çobanoğlu şahsında koalisyon partilerinin siyasi eğilimleri temsil edilmektedir. 2002’de koalisyonları bitiren AKP’nin seçilmesi ile, daha önce Galatasaray’a verdiği açık destek nedeniyle Mesut Yılmaz’ı protesto eden Fenerbahçe tribünleri bu kez Fenerbahçeliliği ile bilinen Recep Tayyip Erdoğan’a “Türkiye’ye yakışan Fenerli Başbakan” pankartı açmaktadır. Erdoğan, kendisine gösterilen teveccühü reddetmemiş ve Nisan 2007’de “kendinden önceki başbakanların” izinden giderek Fenerbahçe’yi bir dış politika malzemesi olarak kullanmıştır. Bu doğrultuda, Suriye’de Halep Olimpiyat Stadyumu’nun açılış töreninde Fenerbahçe ile El-İttihad takımları arasında Türkiye–Suriye ilişkilerini geliştirmek için bir özel maç yapılması sağlanmıştır.¹³⁷

¹³⁶ Hay Eytan Cohen Yanarocak, “Son Kale: Fenerbahçe Spor Kulübü ve Türk Siyaseti”, *Tel Aviv Notes*, Vol.6, No.10, 2012.

¹³⁷ *age.*

Bununla birlikte iktidara ve Gülen Cemaatine yakınlığı ile bilinen ve 2002'ye kadar bizatihi Erdoğan'ın da İstanbul'da resmi distribütörleri arasında bulunduğu Ülker Grubu'nun Fenerbahçe'ye geniş çaplı yatırımları söz konusudur. Ülker Grubu, basketbol şubesini Fenerbahçe ile birleştirmiş, Türk Milli Futbol takımı ve Fenerbahçe'nin de arasında bulunduğu takımlara ve Türk sporuna 38 milyon doları bulan yatırım gerçekleştirerek sponsor olmuş ve yine Fenerbahçe için 15.000 seyirci kapasiteli Ülker Basketbol Arena'yı inşa etmiştir.¹³⁸

Bu noktada altı çizilmesi gereken unsur, Fenerbahçe'nin ve Aziz Yıldırım'ın pozisyonunun korporatist ilişkilere muhalif olmaktan ziyade, bu ilişkiler içerisinde bir avantaj elde etmeye çalışmasıdır. Çünkü, Fenerbahçe korporatist ilişkiler ağı içerisinde hem tarihsel hem de güncel anlamda steril bir alanı temsil etmemektedir. Bilâkis hem eski hegemonya projesinin sahiplerinin hem de yeni egemenlerin ilgi alanında olan Fenerbahçe'de iktidar partisi Suriye ile ilişkilerin geliştirilmesi ya da Ülker Grubu üzerinden gerçekleştirilen yatırımların yanında, AKP'ye yakın isimlerin 20 Mayıs 2012'deki kongreden sonra yönetime girdikleri görülmektedir. Bu isimler Erdoğan'ın akrabası olan Ahmet Ketenci, Erdoğan'ın yakını İsfendiyar Zülfikari, Abdullah Gül'e yakın olan Talat Yılmaz, Kadir Topbaş'ın oğlu Hüseyin Avni Topbaş vb.dir.¹³⁹ Yine Asbaşkan Nihat Özdemir'in hükümetin gözde işadamlarından biri olduğu bilinmektedir.

Bu bağlamda, özellikle 2010 yılından sonra Erdoğan ve AKP ile Fenerbahçe ve Aziz Yıldırım arasındaki ilişkilerde sadece TSK, Ergenekon vb. ideolojik nüanslarla açıklanamayacak bir kırılma bulunmaktadır. Bu kırılma bir ideolojik kırılma olmaktan ziyade ekonomik bir kırılma olduğu izlenimini uyandırmaktadır. Dolayısıyla, Aziz Yıldırım'ın Gülen Cemaati'ni ve AKP'yi ima ederek ürettiği Fenerbahçe'nin çeşitli güçler tarafından ele geçirilmek istendiği söylemi, ele geçirme eyleminin faili her kim olursa olsun aynı zamanda bir ekonomik ele geçirme girişimine işaret etmektedir.

¹³⁸ *age.*

¹³⁹ *age.*

Bu ekonomik ele geçirme sürecinde ise yine korporatist ilişkiler büyük önem arz etmektedir. Bahis oyunları düzenleyicisi İddaa'dan, futbol müsabakalarının yayın haklarının ihalesine kadar geniş bir alanda devletin merkezinde olduğu bir korporatist ilişkiler ağı söz konusudur. Bu nedenle Anadolu burjuvazisinin futbolda başat aktör olma talebine karşılık, yerleşik aktörlerden biri olan Aziz Yıldırım'ın İddaa ve yayın hakları meselesinde Fenerbahçe'nin havuz dışarısına çıkmak noktasında bir direnç sergilediği görülmektedir. Bu doğrultuda en ilgi çekici ayrıntı 21/05/2012 tarihinde TFF tarafından Digitürk'ün başvurusu sonucu 2017/2018 sezonunu kapsayacak şekilde uzatılmış olan yayın ihalesine Kasımpaşa'nın 19 ay sonra gerçekleştirdiği itirazdır. Digitürk, TMSF'nin elinde bir kurumdur ve Kasımpaşa'nın da sahibi olan Ciner Holding tarafından satın alınmak istenmektedir. Ancak Al Jazeera'nin Digitürk'ün bir kısım hissesine ilgisi duymaya başlaması sonucu Ciner Holding'e ait yazılı ve görsel medyada Digitürk'ün satın alınmasının riske girmesi nedeniyle haber dilinin sertleştiği gözlemlenmektedir.¹⁴⁰ Bu bağlamda, Ciner Holding'e ait Habertürk televizyonunda ve gazetesinde Kasımpaşa'nın itirazı desteklenmekte ve buna en güçlü desteğin Fenerbahçe ve Galatasaray tarafından verilmesi gerektiği belirtilmektedir.¹⁴¹ Oysa ki Aziz Yıldırım, TMSF'nin ve dolayısıyla AKP'nin elinde olan yayın havuzunun dışarısına çıktığı takdirde Fenerbahçe'nin gelirlerinin artacağını belirtmektedir. Ona göre Fenerbahçe 450 milyon dolar hacmine varan yayın havuzdan yalnızca 35 milyon dolar gelir kazanmaktadır. Buna karşın bazı yayın kuruluşları 125 milyon dolarlık tekliflerle gelmiştir.

Bu doğrultuda, bir diğer ihtilaf konusu ise İddaa gelirleri ile ilgilidir. Yıldırım, İddaa'nın en çok parayı Fenerbahçe üzerinden kazandığını ama kulübün bu parayı alamadığını, bu nedenle İddaa gelirlerinde isim haklarının belirlenmesi gerektiğinin altını çizmektedir. Son olarak Yıldırım, Kenan Evren Lisesi'nin yerine yapılacak AVM ve Kalamış'a yapılacak yeni marina kulüp olarak pay sahibi olmak istemelerinin ve Fenerland projesinde devletten kaynaklı sorunlar yaşadıklarını belirtmektedir.¹⁴²

¹⁴⁰ “Yayın İhalesi bir Yalan mı?”, (Erişim): <http://muhalifkanarya.wordpress.com/2014/02/17/yayin-ihalesi-bir-yalan-mi/>

¹⁴¹ “Kasımpaşa Yalnız Kalmayacaktır”, (Erişim): <http://spor.haberturk.com/futbol/haber/905867-kasimpasa-yalniz-kalmayacaktır>

¹⁴² “Aziz Yıldırım: Yayın ve iddaa haklarımız serbest bırakılsın”, (Erişim): <http://www.cnnturk.com/haber/spor/futbol/aziz-yildirim-yayin-ve-iddaa-haklarimiz-serbest-birakilsin>

Nitekim, bu konular Erdoğan ile Aziz Yıldırım arasında bir polemik yaşanmasını sonucunu da doğurmuştur.

Korporatist ilişkiler yeni dönemde Fenerbahçe aleyhine bu tip engellerin üretilmesi sonucunu doğururken, AKP'nin 3 Temmuz'un bir başka paydaşı olan Trabzonspor'a aynı ilişkiler ağı üzerinden ilgisi ise önem arz etmektedir. Bu bağlamda, Wikileaks Türkiye Belgeleri içerisinde yer alan Trabzonspor belgeleri bu ilişkiler üzerinde aydınlatıcı bir etki oluşturmaktadır. Çinli muhalifler, ABD, Avrupa, Avustralya, Güney Afrikalı gazeteciler, matematikçiler, şirket teknologları tarafından 2007'de kurulan ve Avustralyalı gazeteci ve internet aktivisti Julian Assange ile özdeşleşen İsveç merkezli uluslararası organizasyon Wikileaks "biz hükümetleri açarız" sloganı altında hükümetlerin ve diğer örgütlerin 1,2 milyondan fazla özel belgesini yayınlamış, özellikle 28 Kasım 2010'da yayınladığı diplomatik belgeler ile tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de gündemi işgal etmiştir. Belgelerde dünya üzerindeki önemli hükümet yetkilileri ile ilgili oldukça büyük iddialar yer almaktadır.¹⁴³ Yarattığı etki nedeniyle Wikileaks, "diplomasi'nin 11 Eylül'ü", "Wiki-tsunami" gibi isimlerle anılmaktadır.

Wikileaks'in Türkiye'ye dair yayınladığı belgelerin sayısı 7,918 olup, bunların bir kısmı 3 Temmuz sürecini anlamak noktasında katkı sağlamaktadır. Bu bağlamda, sürecin bir diğer paydaşı Trabzonspor'u da konu edinen ve Edelman'ın siyasi işler danışmanı John Kunstadter tarafından Ankara'dan gönderildiği iddia edilen "gizli" ibareli 08/06/2005 tarihli ve 05ANKARA3199 referanslı belgede AKP içerisindeki İstanbul-Karadeniz eksenli bir yapılanmadan bahsedilmektedir. Belgenin 7. maddesinde 2004 yerel seçimlerinde Trabzon'un CHP'ye kaybedilmesinden ötürü Milli görüş kökenli, sakin, itaatkar, ağırbaşlı bir Trabzonlu olduğu belirtilen eski Trabzonspor başkanı ve Bayındırlık ve İskan Bakanı Faruk Özak tarafından Trabzonspor'un başına AKP çizgisine yakın bir başkan seçilmesinin sağlandığı (Nuri Albayrak) ve bir sonraki seçimlere yatırım olacak şekilde Başbakanlığın örtülü ödeneğinden Trabzonspor'a transfer yapılması için milyonlarca doların aktarıldığı belirtilmektedir.¹⁴⁴

¹⁴³ İbrahim Toruk ve Rengim Sine, "Haber Söylem Üretimindeki İdeolojik Etki: Wikileaks Haberleri", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S.31, Bahar 2012, s.359.

¹⁴⁴ "Subject: Cabinet Shuffles and The Long Squeeze: PM Erdogan Sets His Sights on Fonmin Gul", (Erişim): <http://cablegate.wikileaks.org/cable/2005/06/05ANKARA3199.html>

3 Temmuz Süreci başladığında Faruk Özak'ın Gençlik ve Spordan Sorumlu Devlet Bakanı olması da bir diğer ilgi çekici ayrıntıdır. Soruşturma başladıktan sonra üç gün daha görevde kalan Özak, kendisine yöneltilen sorulara “bilmediği bir konu hakkında konuşmasının doğru olmayacağını ve her şeyin Türkiye’ye yakışır bir şekilde sonuçlanmasını umduğunu söylemektedir.¹⁴⁵ Bu bağlamda, bir diğer ilgi çekici ayrıntı ise 3 Temmuz Sürecinden altı ay kadar sonra 9 Ocak 2012 tarihinde bir açılış töreninde Trabzon milletvekili Çevre ve Şehircilik Bakanı Erdoğan Bayraktar'ın gerçekleştirdiği Trabzonspor'un kupasını iade etmek için ince ayar yapıldığı beyanatıdır. Bayraktar TOKİ Başkanı iken TOKİ tarafından yapılan Galatasaray'ın Türk Telekom Arena Stadyumu'nun açılışının konuşmasını da gerçekleştirmiş ve burada Galatasaray eski başkanı Özhan Canaydın ile ilgili söyledikleri sonucu hem kendisinin hem de Başbakan Erdoğan'ın büyük protestolara maruz kalmasına neden olmuştur. Bu protestolardan sonra 6222 Sayılı yasanın çıkartılmasına Erdoğan'ın talimatıyla hız kazandırılmıştır.¹⁴⁶ Unutulmamalıdır ki, aynı 6222 Sayılı Sporda Şiddet Yasası 3 Temmuz Süreci'nin yasal dayanağını oluşturmaktadır.

Bu bağlamda, AKP'nin hegemonyasını derinleştirmek anlamında futbola tarihsel korporatist ilişkiler ve Erdoğan'ın şahsında somutlaşan patronaj ilişkileri üzerinden bir işlev atfettiği görülmektedir. Buna göre aynı zamanda Erdoğan'ın akrabası olan ve Yeni Şafak gibi hükümetin sözcüsü konumundaki bir medya grubunun başında bulunan Nuri Albayrak'ın başkanlığında gerçekleştirilen pahalı transferler, TFF tesislerinin Trabzonspor'a bırakılması ve Akyazı Stadyumu projesiyle Trabzon özelinde iktidar partisi lehine bir rüzgâr esmesi sağlanacaktır. Böylece bir sonraki yerel seçimlerde kentin desteği kazanılacaktır.¹⁴⁷ Bununla birlikte İstanbul burjuvazisinin önemli ölçüde hâkim olduğu futbol endüstrisi pastasından Anadolu burjuvazisinin daha fazla pay alması, hatta mümkünse tüm pastayı yeniden dağıtan unsura dönüşmesi sağlanacaktır.

¹⁴⁵ “Devlet Bakanı Özak'tan İlk Açıklama”, (Erişim): <http://www.aktifhaber.com/devlet-bakani-ozaktan-ilk-aciklama-463928h.htm>

¹⁴⁶ Adem Sağır, “6222 Sayılı Yasa Bağlamında Türkiye’de Futbol Örneğinde Sosyolojik Bir Çözümleme”, *Amme İdaresi Dergisi*, C.45, S.3, 2012, s.161.

¹⁴⁷ “Yeter, Ben de Müdahilim”, (Erişim): <http://fenerleaks.wordpress.com/2012/04/11/yeter-ben-de-mudahilim/>

ANAP'ın seçim mitinglerinde seçmenlere destek vermeleri durumunda yaşadıkları şehrin takımının şampiyon olacağını taahhüt etmesi ile mukayese edildiğinde bu durum daha doğrudan ve derin bir ilişkiyi ve bir hegemonya projesini gündeme getirmektedir.

Tüm bu bilgiler bir araya getirildiğinde, AKP hegemonyasının futbol endüstrisinin eski aktörlerinin yerine kendi sosyolojik gücünü oluşturan yeni aktörleri ikâme etmek istediği ve bu doğrultuda yasa çıkartmak, futbol federasyonu başkanının seçimine müdahil olmak, yayın ve bahis ihalelerinin sonucunu belirlemek, kulüplere vergi afları getirmek, bir kulübe transfer yaparak kentin yerel yönetimini tayin etmek gibi yollara başvurduğu görülmektedir. Bu süreç aynı zamanda mevcut ve muhtemel karşı hegemonik oluşumların bastırılması, içerilmesi, marjinalize edilmesini gündeme getirmektedir¹⁴⁸. Dolayısıyla, Aziz Yıldırım'ın Atatürk'ün kulübü ve son kalenin ele geçirilmeye çalışıldığı söyleminin altında işaret ettiği unsur, kendisinin hegemonik özne tarafından marjinalize ve tasfiye edilmesinin futbol pastasının (ve pastanın en büyük paydaşı olarak gözüken Fenerbahçe'nin) yeni aktörler tarafından paylaşılmak istenmesidir. Buradan bakıldığında Erdoğan'ın ısrarla altını çizdiği kişiler-kurumlar ayrımı da anlam kazanmaktadır. Çünkü Fenerbahçe tüzel kişilik olarak büyük bir ekonomik endüstri iken, kitlelerin yönetilmesi anlamında da oldukça önemli bir kültürel DİA'dır. Bu nedenle Fenerbahçe'nin ligden düşürülmesi hem ekonomik (Digitürk abonelik iptalleri, borsada değer düşüşü, taraftarların lisanslı ürünlere ilgi göstermemesi vb.) hem de siyasi maliyetleri (Erdoğan ve AKP aleyhtarları bir siyasal atmosfer yaratılması, seçimlerde oy kaybı vb.) gündeme getirecektir. Oysa ki, kişiler ile kurumlar arasında bir ayrıma başvurulduğunda maliyet kişilere yüklenmekte ve bu kişilerin tasfiyesiyle karşı hegemonik öznelerden arındırılmış futbol endüstrisine referans verilebilmektedir.

Hangi siyasal ve ideolojik bakışa sahip olunursa olunsun; 3 Temmuz Süreci Türk futbolunun yaşadığı en büyük krizdir ve siyaset-yargı-futbol ilişkisi, bu sürece paralel diğer süreçlerle birlikte daha da derinleşmiş ve içinden çıkılmaz bir hâl almıştır. 3 Temmuz sürecinin Türk hukuku ve UEFA kanalında sona erdirilmesi, Çandar'a göre son kale Fenerbahçe'ye ve Gezi'de Çarşı grubu ile direnen Beşiktaş'a yapılan

¹⁴⁸ Çavuşoğlu, "İnşaata Dayalı...", s.71.

operasyonun devamıdır. Çandar'ın UEFA'dan 3 Temmuz sürecini kulüpler bazında kapatan kararlarla ilgili yazısında Gezi Parkı'na referans yapması ve "Diren Fenerbahçe ve Beşiktaş" diyerek yazıyı sonlandırması da önemli bir bağlantıya işaret etmektedir.¹⁴⁹

Son gelişmelerden de anlaşılabilceği üzere, 3 Temmuz süreci, Yıldırım Demirören'in söylediğinin aksine¹⁵⁰ tamamlanmış bir süreç değildir. Bu çalışmanın yazıldığı günlerde dahi, Yargıtay tarafından kalan hapis cezasını çekmesi onaylanan Aziz Yıldırım'ın infazı başlatılmamış olup, bundan sonraki gidişat Türkiye'de yargı etrafında gerçekleştirilen tartışmaların kaderine endekslenmiştir. 3 Temmuz sürecinde başlayan ve Fenerbahçe ile sınırlı kalan politik taraftar aktivizminin artmasını ve diğer takımlardan unsurların da sürece dahil edilmesini sağlayan diğer süreç ise 2013 yaz aylarında yaşanan Gezi Parkı Eylemleri'dir.

3.2. Gezi Parkı Süreci

Taraftarlık ideolojisinin çerçevesini çizmek noktasında karşımıza çıkan zorluğun çok daha fazlası 2013 Mayıs'ının son günlerinde başlayıp Haziran ayının tamamına yayılan ve Türkiye Cumhuriyeti tarihindeki en geniş katılımlı toplumsal olay olan Gezi Parkı Eylemleri'nde¹⁵¹ görülmektedir. Taksim'de tarihi Gezi Parkı'nın Topçu Kışlası ve AVM olarak düzenlenmesi için ağaçların sökülmesini protesto ederek başlayan hareket kısa sürede Türkiye'nin önemli bir bölümüne yayılmış ve çeşitli nedenlerle kendilerini iktidarın karşısında konumlandıran kitleler sokaklara çıkmıştır. Dolayısıyla, "meselenin birkaç ağaçtan ibaret olmadığı" tespitine ister pozitif isterse negatif bir içerik atfedilsin¹⁵²; Gezi Parkı Eylemleri; başlangıcı, karşıtları, süreç, sonuçları ve etkileri itibarı ile yadsınamaz bir gerçeklik olarak politik ajandanın ilk sırasında durmaktadır.¹⁵³

¹⁴⁹ Cengiz Çandar, "Diren Fenerbahçe ve Beşiktaş", *Radikal*, 18.07.2013.

¹⁵⁰ "Demirören: "3 Temmuz süreci bizim için bitti", (Erişim): http://www.sporx.com/futbol/millitakim/demiroren-3-temmuz-sureci-bizim-icin-bittiSXHBQ320827SXQ?utm_source=Google

¹⁵¹ "Gezi Parkı Eylemlerinin Bilançosu", *Radikal*, 23.06.2013; İçişleri Bakanlığı Gezi Parkı Eylemleri'ne Türkiye çapında 2.5 milyon insanın katıldığını bildirmiştir.

¹⁵² Bkz: Argüman 1: Gezi birkaç ağaçtan değildir, çünkü "kaos ve darbe girişimdir, barış sürecini bitirme girişimdir, neo-ergenekondur..", Argüman 2: Gezi birkaç ağaçtan ibaret değildir, çünkü "muktedirin vahşi uygulamalarına karşı toplumsal direniştir, özgürlük arayışıdır.." vb. her halûkarda Gezi birkaç ağaçtan ibaret değildir.

¹⁵³ Benim tespitime göre Gezi Parkı Eylemleri'nin en temel sonucu; Erdoğan'ın ve iktidar partisinin başlattığı Başkanlık sistemi tartışmalarının bir süreliğine rafa kaldırılmış olmasıdır.

Gezi Parkı'na hâkim olan aktivizm biçimine bakıldığında sosyal medyanın (facebook ve twitter vb.) yaygın biçimde kullanıldığı Arap Baharı ve Occupy Wall Street hareketleri ile benzeştiği belirtilmektedir. Sosyolojik koşulları, süreç ve sonuçları itibarı ile bu benzerlik tartışılmaya değer olsa da, Gezi çevresinde ya da karşısında örgütlenmiş politik tarafların bu benzerliği bir sempatinin bazense antipatinin merkezine yerleştirdiği görülmektedir.¹⁵⁴ Dolayısıyla Gezi; iktidar tarafından kendisine yönelmiş bir darbe ve kaos girişimi, barış sürecini bitirmek için vesayetçiliğin son hamlesi vb. olarak nitelendirilirken, Gezi çevresinde sıkı ya da esnek bir biçimde örgütlenmiş diğer görüşler ise hareketi Türk Baharı, devrim, isyan, Haziran direnişi, haysiyet ayaklanması gibi isimlerle tanıtmaktadır.

Bu noktada Gezi'nin aktörlerinin (öznelerinin) kimler olduğu problematiği önem kazanmaktadır. Potansiyel aktörler şu şekilde sıralanmaktadır; akıllı telefonları ile twit atan 1990 doğumlu gençler; irili ufaklı sosyalist parti örgütleri, Taksim'in yayalaştırma projesine karşı çıkan meslek odaları, Taksim Platformu, LGBT dernekleri, "Mustafa Kemal'in askerleri" sloganı ile sivrilen ulusalcılar, Aleviler, devrimci ve anti-kapitalist Müslümanlar, taraftar grupları. Bu aktör geçidi normal şartlar altında bir araya gelmesi zor olan toplumsal unsurların eşzamanlı mevcudiyetine işaret etmektedir. Buna karşın iktidarın medyası ve organik entelektüelleri arasında öne çıkan söylem ise "*Gezi'nin ilk güç günü iyiydi, sonra kirlendi*" anlatısını desteklemektir. Bu anlatı; akıllı telefonları ile twit atan "iyi niyetli" gençlerin, ardından sıralanan "kötü niyetli insan gruplarının" politik emellerine alet edildiği tezine dayanmaktadır.¹⁵⁵

Bu bağlamda, Gezi'nin öznesi/aktörü hem hepsi hem de hiçbiridir. Gezi için bütün politik mülahazaları aşan unsur; onun tek bir çekirdeğe ve öze indirgenemez bir çoğulluğa sahip olmasıdır. Bu çoğulluk onun politik taleplerinde teşhis edilebilmektedir. Nitekim Taksim Dayanışması'nın iktidara sunduğu taleplerin Gezi'deki aktörlerin taleplerini temsil etmediği söylenmektedir. Tek bir lider, parti, dernek, slogan, marş

¹⁵⁴ Bu benzeşimi antipatik bulan bir yazı için Bkz; Hüsamettin Arslan, "Diji-tokrasinin Türk Baharı Arzusu", *Star Açık görüş*, 15.06.2013. Arslan'a göre "gezi parkı hadisesi", twit-manidir; gerçek bir politik hadise değildir ve bu yüzden Türkiye'nin müstakbel demokrasisine umulandan çok daha az katkıda bulunacaktır.

¹⁵⁵ Ferda Keskin, "Gezi'de kim yoktu ve içimizdeki vesayet", (Erişim): <http://www.marksist.org/yazarlar/ferda-keskin/13065-gezide-kim-yoktu-ve-icimizdeki-vesayet>

çevresinde örgütlenilmemiş olması hatta bizatihi bu durumun daha örgütlü yapılar tarafından manipülasyonuna elverişli bir ortam oluşturması aktörler anlamında monist bir yapının varlığını tartışılır kılmaktadır.¹⁵⁶

Gezi'nin "faillerini" tespit etme noktasında ortaya çıkan problematik durum; failler alt kategorilere bölündüğünde de varlığını sürdürmektedir. Nitekim, Gezi'de öne çıkan bir unsur olan taraftar grupları da kendilerini ne olduklarından ve ne istediklerinden çok, neye karşı oldukları ve ne istemedikleri (Bkz: Çarşı Her Şeye Karşı) ile tanımlamalarıyla bu durumun belki de en önde gelen tezahürüdürler. Ancak bir gerçek var ki; birbiriyle birleşmesi imkânsız gibi görünen ideolojik fraksiyonlar park çevresinde bir araya gelmiştir. Bu durum, politik-ideolojik fraksiyonlarla sınırlı olmayıp, "imkânsızın gerçekleşmesi" diye nitelendirilen Türkiye'nin birçok yerinde normal şartlar altında kanlı bıçaklı olan üç büyüklerin ve Göztepe ile Karşıyaka taraftarlarının aynı amaç çevresinde ve tek bir çadır altında bir araya gelmesini de kapsamaktadır.¹⁵⁷

Bununla birlikte bu yeni durum o güne kadar çeşitli vesilelerle endüstriyel futbola karşı eylem pratikleri ile ön plana çıkan taraftar gruplarının haricinde eyleme formalarını giyerek gelen bir kitlenin varlığına da işaret etmektedir. Kuşkusuz, bu noktada iki birbirinden yalıtılmış kategoriden bahsedilemez. Özellikle ideolojik taraftar gruplarının evveliyattan taşıdıkları eylem pratiklerinin diğer taraftarlara yol gösterdiği Çarşı Grubu örneğinde görülmüştür. Bu bağlamda, ideolojik taraftarların, diğer taraftarlarla ilişkisi Gramsci'nin organik aydın tanımlamasını hatırlatmaktadır. Ancak ideolojik taraftar gruplarının orkestrasyonu altında olmayan taraftar hareketliliği de söz konusudur.

Bir görüşe göre taraftar gruplarının Gezi Parkı Eylemleri'ne katılmalarının en temel nedeni kendilerinin rızası alınmadan hayatlarının en önemli yanlarından biri olan takımlarına ve oyunlarına yapılan müdahalelerden usanmaları ve her defasında çıkartılan yeni yasal düzenlemelerin sonucu olan daha ağır yaptırımların yalnızca

¹⁵⁶ Bu alanda karşıt bir görüş için bkz: Ali Murat Yel, "Gezi ve Posthegemonya", *Star Açık görüş*, 17.08.2013; Yazarın görüşüne göre homojen bir Gezi Ruhundan bahsetmeyi güçleştiren bu çoğulluk aynı zamanda Gezi'deki farklı fraksiyonların ortak bir hegemonya tesis etmesini de engellemektedir ve iktidara izafe edilen hegemonik girişim tezinin aksine Gezi Parkı Eylemleri, Kemalist modernleşmenin hegemonya projesinin başarısızlığını gösteren bir posthegemonya dönemine referans vermektedir.

¹⁵⁷ SETA, *Kurgu ile Gerçeklik Arasında Gezi Eylemleri*, Haz: Hatem Ete, Coşkun Aktan, Ankara 2013, s.76.

kendilerine uygulandığının farkında olmalarıdır”.¹⁵⁸ Bir önceki başlık altında yer verilen görüşünde ise Bora; taraftarların 3 Temmuz’dan itibaren kendilerine yönelen polis şiddeti sonucunda “eylemci” bir güce dönüşmüş olduklarını belirtmektedir.

Gezi Parkı Eylemleri başladığında 1 Mayıs’lar dışında “meydanın” yabancıları olan taraftar gruplarının üzerlerinde formaları ile hareketliliğine şahit olunmuştur. Bu kamuoyu tarafından o güne kadar hiç gözlemlenmemiş bir hareket gibi lanse edilse de, bir diğer görüşe göre Fenerbahçe, Galatasaray ve Beşiktaş taraftar grupları 2008’deki 1 Mayıs İşçi Bayramı’nda da Taksim civarında polisle karşı karşıya gelmişlerdir ve bu anlamda Gezi bir ilk değildir. Onlar polisin şiddeti ile çok erken tanıştıkları için savunma taktikleri geliştirmişler; gaz bombaları ve TOMA’lara karşı ustalaşmışlardır.¹⁵⁹ Dolayısıyla Gezi’de polis şiddeti ile karşılaşan diğer toplumsal unsurlara “kalkan” görevi görmüşlerdir. Örneğin, Çarşı Grubu, İnönü Stadyumu’nun yıkılması için getirilmiş bir kepçeyi kaçırmış ve bu durum eylemcilerin sempatisini kazanmalarına neden olmuştur. 8 Haziran günü saat 19.03’de Beşiktaş taraftarları Beşiktaş’tan Taksim’e doğru yola çıkarken, aynı gün Fenerbahçe taraftarları ise 19.07’de AKM’nin önünde toplanmaktadır. Galatasaray taraftar gruplarının da katıldığı bu eylemlilik sosyal medyada İstanbul United olarak anılmıştır. İzmir’de ise Karşıyaka taraftarlarını vapurdan indiklerinde birlikte direnmek için normal şartlar altında “kanlı bıçaklı oldukları” Göztepe taraftarları karşılamaktadır.¹⁶⁰

Talimciler’e göre Türkiye çapında gerçekleşen Gezi Parkı Eylemleri’nde Beşiktaş’ın Çarşı, Fenerbahçe’nin Sol Açık, Vamos Bien grupları, Galatasaray’ın Tek Yumruk grubu, bir kısım Trabzonsporlular, Adana Demirsporlular, Karşıyaka, Göztepe, Altay, Bucaspor, İzmirspor ve Altınordu taraftarları yer almıştır. Gezi’ye katılmayan taraftar grupları arasında Fenerbahçe’nin iktidar yanlısı milliyetçi ve muhafazakârlardan oluşan Genç Fenerbahçeliler ve Galatasaray’ın yine iktidarla iyi ilişkiler içerisinde olan muhafazakâr ve milliyetçi UltrAslan grubu dikkat çekmektedir.¹⁶¹ Gezi’nin ilk günlerinde bir bildiri yayınlayan UltrAslan, Galatasaray taraftarlarının diğer taraftar

¹⁵⁸ Talimciler, ags.

¹⁵⁹ Fehim Taştekin, “Ultras: Türk İsyanının Sürpriz Çocukları”, *Radikal*, 07.06.2013.

¹⁶⁰ Talimciler, ags.

¹⁶¹ Talimciler, ags.

grupları ile birlikte münferit olarak Gezi Parkı'nda yer almasına saygı duyduğunu ancak olayların zamanla siyasi çıkar gözeten grupların denetimi altına girdiğini belirtmiştir. UltraAslan'a göre kendileri farklı ideolojilerden birçok taraftarın bulunduğu ve bir siyasi görüşe angaje olamayacak bir tribün hareketidir.¹⁶²

UltraAslan'ın bu tarafsızlık söylemi, Türk Telekom Arena'nın açılışında Erdoğan'ı protesto eden Tek Yumruk grubunu susturmaya çalışmasıyla birleştirildiğinde aslında Gezi Parkı'nda siyasi tercih nedeniyle bulunmadığını göstermektedir.¹⁶³ UltraAslan'a göre eylemler çevrecilik gibi iyi bir niyetle başlamış ancak zamanla "parkın sınırları dışına çıkmıştır". Bu aynı zamanda hegemonik söyleme eklemlenen bir bildiridir. Aynı şekilde Trabzonspor yönetimi de, "*tertemiz formamızın, sportmenlik dışı, provokatör ve şiddet üreten grupların organizasyonlarının içinde gösterilmesinden rahatsızlık duymaktayız*" cümlelerini içeren bildiriyle taraftarlarının hükümet karşıtı eylemler içerisinde bulunmamalarını tavsiye etmektedir.¹⁶⁴

Resim 1: İstanbul United

¹⁶² "UltraAslan'dan Gezi Parkı Eylemi Açıklaması", (Erişim): <http://www.hurriyet.com.tr/gezihaberleri/23467345.asp>

¹⁶³ Talimciler, ags.

¹⁶⁴ "Trabzonspor'dan Gezi Parkı Açıklaması", (Erişim):

<http://www4.cnnturk.com/2013/spor/futbol/06/09/trabzonspordan.gezi.parki.aciklamasi/711125.0/index.html>

Her iki kulübün başkanlarının çeşitli zaman dilimlerindeki söylem ve faaliyetleri de ağırlıklı olarak Erdoğan ve AKP ile “iyi ilişkiler” kurmak üzerinde şekillenmektedir. Galatasaray Başkanı Ünal Aysal henüz Gezi’den çok önce “25 milyon Galatasaray taraftarının 20 milyonunun AKP’ye oy verdiğini söylerken”, Trabzonspor Başkanı İbrahim Hacıosmanoğlu ise Gezi Parkı Eylemleri’ne tepki olarak gerçekleştirilen “Milli İrade Mitingleri” kapsamında AKP Trabzon mitinginde parti otobüsünün üzerinde başbakana destek vermiştir. Her iki olay da taraftar topluluklarının bir kısmından büyük tepki görmüş, Hacıosmanoğlu, “AKP’nin Trabzonspor kolu başkanı” olmakla itham edilmiştir.¹⁶⁵ Ancak gerek Galatasaray’ın stadyumunun hükümetin desteği ile yapılması ve son iki yılda takımın ligi şampiyon tamamlaması gerekse Trabzonspor’un 3 Temmuz gibi patronajını bizatihi Erdoğan’ın gerçekleştirdiği süreçten adalet beklentisinin olması ve yine Akyazı’daki stat projelerinin akıbeti bu açıklamaları anlamlı kılmaktadır. Buna Wikileaks belgelerinde olduğu iddia edilen AKP içerisindeki Karadeniz-İstanbul eksenli yapılanmanın Trabzonspor üzerinden siyaseti tasarlama çabası da eklendiğinde daha geniş bir fotoğrafa ulaşılabilmektedir. AKP’ye yakın iş adamı havuzundan olan ve 17 Aralık’ta adları geçen Ağaoğlu’nun¹⁶⁶ Trabzonspor’un Akyazı Stadyumu Projesi’nde isim hakkını satın almak için adının geçmesi ve Trabzonspor’a bu projenin temel atma töreninde transferlere sponsor olacağı sözünü vermesi¹⁶⁷ ya da tartışılan isim Reza Zerrab’ın “3 milyon vererek Trabzonspor’a sponsor olması”¹⁶⁸ bugün de bu ilişkilerin derinleşerek işlevselliğini sürdürdüğünü göstermektedir.

Trabzonspor ile Galatasaray’ın yönetimler ve kısmen taraftarlar düzeyinde Gezi Parkı’na mesafesi, buna karşın Beşiktaş ile Fenerbahçe’nin ise taraftar düzeyinde yoğun katılımı bu iki kulübü iktidar ile ilişkileri noktasında farklı eğilimlere yöneltmiştir. Nitekim, 2013–2014 futbol sezonu başladıktan sonra stadyumlarda da hareketlilik sürmüştü; Trabzonspor stadyumunda Gezi Parkı’na destek sloganları karşılık bulmazken,

¹⁶⁵ “AKP’nin Trabzonspor Kolu Başkanı”, (Erişim): <http://www.yurtgazetesi.com.tr/spor/akpnin-trabzonspor-kolu-baskani-haciosmanoglu-h39539.html>

¹⁶⁶ AKP’ hegemonyasının inşasında kilit öneme sahip inşaat sektöründe kritik bir figür olarak Ağaoğlu için Bkz: Bahadır Türk, “Şantiyeler Kralı”: Bir Yeni Zaman Muktediri Olarak Ali Ağaoğlu”, *Birikim Dergisi*, S.270, Ekim 2011, s.39.

¹⁶⁷ “Ağaoğlu, Trabzonspor taraftarına o sözü verdi”, (Erişim): <http://www.milliyet.com.tr/agaoglu-trabzonspor-taraftarina-o-trabzonspor-1797969-skorerhaber/>

¹⁶⁸ “Trabzonspor’a sürpriz sponsor” (Erişim): <http://www.sabah.com.tr/Gunaydin/2013/12/06/trabzonspora-surpriz-sponsor>

Galatasaray'ın stadyumunda Gezi sloganları taraftar grupları arasında gerilime neden olmuştur.¹⁶⁹ Beşiktaş ve Fenerbahçe tribünleri ise başta “Her Yer Taksim Her Yer Direniş” sloganı ile birlikte hükümet aleyhtarı bir tavırla özdeşleşmişlerdir. Bu bağlamda, bir görüşe göre taraftarlığı seyircilikten ayırt eden unsur “sahadaki futbolla sınırlı kalmama ve saha dışındaki gündeme ilgi göstermedir”. Bu durum en çok tezahüratlarda ön plana çıkar. Taraftar grupları takımlarını destekleyen tezahüratlardan ziyade, kendi dünyalarına ait söylemleri ön plana çıkartmaktadırlar.¹⁷⁰

3 Temmuz Süreci ve Gezi Parkı'nda taraftarların politik ajandalarını takımlarını desteklemenin önüne geçirmesi ya da ikisi arasında bir özdeşlik kurması bunun oldukça tipik bir örneğidir. Özellikle Fenerbahçe tribünlerinin 3 Temmuz ve Gezi Parkı Eylemleri'nden sonra slogan ve marşlar üzerinden yeni bir Fenerbahçelilik kimliği inşa ettiği görülmektedir. O güne kadar Fişek; Fenerbahçeliliği, “özlem, imrenme duygusu; tek liraymış gibi milyonları dağıtmış, dağıtan, daha da dağıtacak olan bir kulüple ya bu parayı dağıtır, ya da ondan payını alır duruma gelme özlemi.. Zenginlik ufukları maaşıyla, ücretiyle, harçlığıyla sınırlı bir seyirci kitlesinin edinemeyeceği milyonlara imrenmesi, onunla kendini özdeşleştirmesi, ondan övünç payı çıkartması..” olarak tarif edip burjuva kimliğine referans verirken¹⁷¹, Uluğ ise Fenerbahçe kimliğini, “gücünü önemli ölçüde tabandan alan, tribünün sesine kulak veren yönetimler, gösterişçi ve gösterişli takımlar.. İlaveten, kökü Kurtuluş Savaşı yıllarında İngiliz muhriplerine karşı oynanmış maçlara kadar uzanan –ve Barcelonismo’yu çağrıştıran– milliyetçilikle beslenmiş bir popülerite, kalabalık ve yaygın bir taraftar kitlesi” olarak lanse etmektedir.¹⁷² Ancak Çandar’a göre, Fenerbahçe kimliği 3 Temmuz süreci ve Gezi Parkı Eylemleri ile birlikte başka unsurlarla donatılmıştır. Gezi Parkı eylemlerinde yaşamını yitiren Ali İsmail Korkmaz için bestelenen “Ali İsmail Korkmaz – Fenerbahçe Yıkılmaz” sloganı ve marşı ile sembolleşen bu yeni kimlik Gezi’yi anlayamayan ve düşmanlık güdenler tarafından asla kavranamayacaktır.¹⁷³

¹⁶⁹ “TT Arena’da Gezi Tezahüratları”, (Erişim): <http://www.hurriyet.com.tr/spor/futbol/24551299.asp>

¹⁷⁰ M. Berkay Aydın, Duygu Hatipoğlu ve Çağdaş Ceyhan, *age*, s. 303.

¹⁷¹ Fişek, 2003.

¹⁷² Yiğiter Uluğ, “Fenerbahçe Barcelona Olabilir mi?”, iç. *Takımdan Ayrı Düz Koşu*, 3.Baskı, Der: Tanıl Bora, İletişim Yay., İstanbul 2004, s.202.

¹⁷³ Cengiz Çandar, “Fenerbahçe, “Cemaat”, Başbakan..”, *Radikal*, 22.01.2014.

Bora da tribünlerde 50,000 kişinin Ali İsmail Korkmaz ve yine Gezi Parkı Eylemleri'nde polis tarafından başından gaz bombası fişegiyle vurularak yaşamını yitiren Berkin Elvan için yazılan marşlarının 3 Temmuz ile Gezi'yi eklemediğini ve muhalif bir camia kimliği inşa ettiğini belirtmektedir. Ona göre tribünlerdeki bu hareketlilik “Gezi İsyanı'nın artçılarıdır”. Bu yeni kimliğin altında kimi taraftar Aziz Yıldırım'ı bir halk önderi, bir aziz gibi kutsayarak; kimisi “Mustafa Kemal'in askerleriyiz” kimisi ise “Faşizme karşı omuz omuza” gibi sloganlarla buluşmaktadır.¹⁷⁴

Gezi Parkı'ndaki taraftar gruplarından olan Çarşı'nın eylemlerdeki mobilizasyonu ise çeşitli nedenlere bağlanmaktadır. Bunlar;

- Gezi Parkı Eylemleri'nde “Başbakanlık ofisinin Beşiktaş'ta olmasından kaynaklı polisin terörize edici eylemleri nedeniyle kendi flora ve faunalarını savunmaları”;¹⁷⁵
- Çarşı Grubu'nun; “sol, sosyal demokrat, sosyalist ve komünist örgütlerden gelen ama ideolojik arka planı küllenmiş ve örgütsel bağlarını yitirmiş insanların koalisyonu olarak” o güne kadarki sosyal duyarlıklarını bu süreçte de göstermeleri,
- Beşiktaş semtinin ana muhalefet partisi CHP'nin kalesi olması ve Çarşı'nın bileşenlerinin “endişeli laik” ve “AKP karşıtı olmaları”,
- Beşiktaş'ın genç, dinamik, huzursuz ve alternatif arayan sol eğilimli gençlere bir çekim merkezi olması.¹⁷⁶

Bora, Gezi Parkı Eylemleri öncesinde, sırasında ve sonrasında taraftarların bir karşı hegemonik özne olarak ortaya çıkmasını, “*taraftarların politikleşmesinin en sağlam ve salih nirengi noktası (..), bırakın paydaşlar olmayı, aslında “müşteri” olarak bile kâle alınmadıkları futbol rejimine isyanı ile vatandaşların-hemşerilerin kamusal alanlarla ilgili hak ve taleplerini kâle almayan müstebkir iktidara isyanın kesiştiği nokta*” olarak formüle etmektedir.¹⁷⁷

¹⁷⁴ Tanıl Bora, “Riyadan Politikaya”, *Radikal*, 19.02.2014.

¹⁷⁵ “Türkiye, ancak telafisi çok zor bir insanlık suçu işlenirse totaliter olur”, Tanıl Bora- Çınar Oskay Söyleşisi, *Hürriyet Pazar*, 30.03.2014.

¹⁷⁶ Fehim Taştekin, “Ultras: Türk İsyanının Sürpriz Çocukları”, *Radikal*, 07.06.2013.

¹⁷⁷ Tanıl Bora, “Riyadan Politikaya”, *Radikal*, 19.02.2014.

Öte yandan Gezi Parkı Eylemleri Türkiye'nin her kentinde aynı yoğunlukla yaşanmadığı gibi, her futbol stadyumunda da aynı karşılığı görmemiştir. Gezi Parkı Eylemleri'ni takip eden 13 Ağustos'ta Kayseri'de gerçekleştirilen Fenerbahçe-Galatasaray Süper Kupa maçı öncesi sosyal medyadan 34. dakikada “Her Yer Taksim Her Yer Direniş” sloganının ortaklaşa atılması için bir kampanya oluşturulmuş ancak bu eylem beklenen yankıyı bulamamıştır.¹⁷⁸ Kuşkusuz bunda Kayseri şehrinin iktidara politik-kültürel ve ekonomik yakınlığının payı bulunduğu gibi, Kayseri'de yaşayan Fenerbahçe ve Galatasaray taraftarlarının büyük kentlerdeki renkdaşları ile aynı politik ve ideolojik reflekslerle hareket etmemesinin de önemli bir rolü vardır. Bununla birlikte Kayseri'nin Cumhurbaşkanı Abdullah Gül ile özdeşleşmesi ve yine AKP döneminde Kayseri'ye yapılan başta stadyum olmak üzere yatırımlar da açıklayıcı olmaktadır.

Resim 2: Trabzonspor taraftarları

Bununla birlikte Gezi Parkı Eylemleri ile eş zamanlı olarak Mısır'da Mursi yönetimine karşı gerçekleştirilen askeri darbe, Erdoğan hükümeti tarafından Mısır'ın Gezi'si gibi lanse edilmiş ve Gezi Parkı ile Mısır'da darbe muhaliflerinin toplandığı Rabia Meydanı iki karşıt politik kamusal sembol meydan olarak gösterilmiştir. Bu bağlamda; 2013-2014'ün açılış haftasında Konyaspor'un Fenerbahçe ile oynadığı müsabakada

¹⁷⁸ SETA, *age*, s.29.

tribünlerde Rabia sembolleri ve Mısır bayrakları açılmış, Fenerbahçeli futbolcu Emre Belözoğlu ise attığı golden sonra tribünlere “Rabia” işareti yapmıştır.¹⁷⁹ Bu selamın 3 Temmuz’dan itibaren iktidarla mücadele içerisinde olan Fenerbahçe’nin kaptanı tarafından verilmesi ise başta Fenerbahçeliler olmak üzere diğer Gezi Parkı Eylemleri’ne sempati ile bakan taraftarlar tarafından da eleştirilmiştir.¹⁸⁰

Bununla birlikte Bora’ya göre Ali İsmail Korkmaz’ın öldürüldüğü Eskişehir’de tribünlerde belirgin bir protestonun olmaması ya da Erdoğan’ın büyüdüğü semtin takımı olan Kasımpaşa’nın müsabakalarının 34. dakikasında Erdoğan lehine sloganlar atılması ise taraftarlık ideolojisinin her yerde karşı hegemonya girişimi olarak tezahür etmediğini göstermektedir.¹⁸¹

Ancak futbol taraftarlığının bir karşı hegemonik girişim olarak tezahür ettiği kentlerin taraftarlık ideolojisinin içerdiği tarife en yakın kentler olduğu unutulmamalıdır. Bu bağlamda, İstanbul, İzmir, Adana gibi kentler ile Gaziantep, Trabzon, Kayseri, Konya gibi kentlerde farklı bir işleyiş söz konusu olmuştur. Bu işleyiş sadece iktidara politik, sosyo-kültürel ya da ekonomik yakınlık değil, futbolun endüstriyelleşme düzeyiyle de ilişkilidir. Bu doğrultuda Gezi Parkı Eylemleri’nin politik topografyasıyla taraftarlık ideolojisinin topografyası önemli ölçüde örtüşmektedir.

Öte yandan tribünlerde iktidarı hedef alan slogan ve marşlarla süren Gezi Parkı Eylemleri’ne iktidarın hegemonik bir enstrüman olarak “tribün mühendisliği” ile cevap verdiği gözlemlenmektedir. Gezi Parkı Eylemleri’nin tribünlerde sürme ihtimaline karşı AKP iktidarı;

- Milli İrade mitinglerinde Çarşı grubu ve diğer taraftar grupları tarafından pek inandırıcı bulunmayan gruplara “Çarşı” pankartları açtırmış,
- Tribünlere siyasi pankartların sokulmasına engel olmuş,
- Siyasi sloganlar karşısında TFF aracılığıyla para ve saha kapatma cezaları getirmiş,

¹⁷⁹ “Fenerbahçe Taraftarı Rabia Selamına Kızmış”, *Türkiye*, 24.08.2013.

¹⁸⁰ “Emre’ye Rabia linci!”, (Erişim): <http://yenisafak.com.tr/spor-haber/emre-ye-rabia-linci-21.08.2013-557057>

¹⁸¹ “Türkiye, ancak telafisi çok zor bir insanlık suçu işlenirse totaliter olur”, Tanıl Bora- Çınar Oskay Söyleşisi, *Hürriyet Pazar*, 30.03.2014.

- “Futbola siyaset sokulmaması” söyleminin gölgesinde Anadolu’nun çeşitli tribünlerindeki “Rabia” protestoları için aynı yaptırımları uygulamamış,
- Olimpiyat Stadı’nda oynanan Galatasaray müsabakasının son dakikalarında sahaya giren 1453 Kartallar taraftar grubunu desteklediği ve böylece Çarşı’yı meşgul eden bir psikolojik cihaz yarattığı iddiasıyla suçlanmıştır.¹⁸²

Bu doğrultuda özellikle tribün mühendisliği kavramı hegemonya kavramının bir enstrümanı olarak öne çıkmaktadır. Saraçoğlu’na göre AKP’nin hegemonyasında aile ile millet özdeşleştirilmekte olup, karşı hegemonik her türlü özne “gayrimeşru” ilan edilir ve siyaset alanının dışarısına çıkarılır.¹⁸³ Bu bakış açısına göre;

- Çarşı gayrimeşru, “Milli İrade Mitinginde pankart” Çarşı ya da “1453 Kartallar” meşrudur,
- Gezi Parkı Eylemleri’ne referans veren pankart ve sloganlar gayrimeşru, Rabia sembolü pankart ve sloganları meşrudur,
- Erdoğan ve AKP aleyhine slogan atılan tribünler gayrimeşru, Erdoğan lehine slogan atılan Kasımpaşa Recep Tayyip Erdoğan Stadyumu’ndaki taraftar eylemliliği meşrudur. Bu bağlamda, tüm “meşru” unsurların bir araya gelmesiyle Saraçoğlu’nun referans verdiği anlamda bir aile-millet-milli irade üçlemesi inşa edilmektedir.

Bu noktada takımlara uygulanan seyircisiz maç oynama cezasının kadın ve çocuk taraftarlara karşı oynamaya dönüştürülmesi hegemonyanın vazettiği gibi stadyumların “ailenin gayrimeşru unsurlardan arındırılmış halde maç izleyebileceği bir mekan” olarak tasarlanmasının bir örneğidir. Tüm bu gelişmeler ışığında, 3 Temmuz’da başlayıp Gezi Parkı’nda derinleşen karşı hegemonya girişiminin hegemonyanın yeni enstrümanlar geliştirmesini de beraberinde getirdiği görülmektedir.

Gezi Parkı Eylemleri’nin yoğunluğunun azaldığı ve kısıtlı bir politik topografyaya çekildiği 2013’ün son aylarında ise AKP hükümeti ile Gülen Cemaati arasında dersanelerin kapatılmasına dair bir tartışma başlamıştır. Bunu takip eden dönemde 17 Aralık Operasyonu olarak bilinen hukuki ve siyasi süreç Türkiye’nin gündemine düşmüştür. Bu operasyonun merkezindeki politik enstrümanlardan belki de en önemlisi

¹⁸² Tanıl Bora, “Tribün Mühendisliği mi?”, *Radikal*, 02.10.2013.

¹⁸³ Saraçoğlu, *age*, s.42.

iktidar partisi ve çevresindeki isimlere ait olduğu iddia edilen ses kayıtları olup; bunların bir bölümü 3 Temmuz ve Gezi Parkı Eylemleri'ndeki meydanlara ve stadyumlardaki taraftar hareketlerine ilişkindir. Dolayısıyla, 17 Aralık sonrası futbol dünyasında bu süreçlere dair tartışmalar yeniden gündeme gelmiş ve tribünleri tasarlamak isteyen hegemonik güç ile karşı hegemonya girişimi olarak taraftarların mücadelesi sürmüştür.

3.3. 17 Aralık Süreci

17 Aralık soruşturması ya da 2013 Türkiye Rüşvet Skandalı olarak bilinen ve 17 Aralık 2013 günü Cumhuriyet Savcısının talimatı ile aralarında bürokratlar, iş adamları, kamu görevlileri ve 4 bakan ile 3 çocuğunu da içeren birçok kişinin “rüşvet, görevi kötüye kullanma, ihaleye fesat karıştırma ve kaçakçılık” suçlarını işledikleri iddiasıyla yürütülen soruşturma,¹⁸⁴ yani çalışmada kullanılan şekliyle 17 Aralık Süreci; bir kesime göre yolsuzluk operasyonu, iktidar ve onu destekleyen bir başka kesime göre ise darbe girişimi olarak nitelendirilmektedir. Erdoğan, meydanlarda 17 Aralık'ın “yolsuzluk kılıfıyla sunulan bir çirkin tuzak; Yeni Türkiye'ye, milli iradeye, milli egemenliğe karşı oynanan bir oyun, siyaseti itibarsız kılma girişimi, kökü dışarıda bir tezgâh olduğunu belirtmekte, oyunun Gezi'de nasıl bozulduysa yine bozulacağını” söylemektedir. Bu bağlamda; iktidara göre darbe girişiminin faili “küresel güçlerin taşeronu olan” Gülen Cemaati yani 17 Aralık'tan sonra kendilerine atfedilen yeni isimle “paralel yapıdır”.¹⁸⁵

17 Aralık Süreci'nin politik tarafları Erdoğan hükümeti ile Gülen Cemaati olarak öne çıkmaktaysa da, etkileri ve sonuçları ile tüm toplumsal kesimleri ilgilendirmektedir. Çünkü 17 Aralık'la birlikte sosyal medyaya düşen kayıtlar Türkiye'de son birkaç yılda yaşanan birçok toplumsal olayın arka planını aydınlatacak niteliktedir. Bu verilerin kamuoyu tarafından yaygın olarak ulaşılabilirliğini arttıran unsur ise “tape” adı verilen ses kayıtlarının sosyal medya yoluyla paylaşılmasıdır. Tape'ler bürokratlara, iş adamlarına ve bakanlara yöneltilen yolsuzluk iddialarının yanında futbol dünyasını

¹⁸⁴ “17 Aralık Yolsuzluk ve Rüşvet Operasyonunun Gün Gün Gelişimi”, (Erişim):

<http://www.cnnturk.com/haber/turkiye/17-aralik-yolsuzluk-ve-rusvet-operasyonunun-gun-gun-gelisimi>

¹⁸⁵ “Bu oyunu bozup inlerine gireceğiz”, (Erişim): <http://www.sabah.com.tr/Gundem/2013/12/22/bu-oyunu-bozup-inlerine-girecegiz>

ilgilendiren veriler de içermektedir.¹⁸⁶ Bu verilerden önemli bir bölümü 3 Temmuz sürecinden itibaren Fenerbahçe ve Gezi Parkı Eylemleri'nden itibaren ise Beşiktaş'a ilişkin olanlardır. Her iki taraftar grubu ve diğer taraftarlardan bu düşünceye yakın olanların savunduğu “futbolun hegemonik bir güç tarafından tasarlandığı”¹⁸⁷ tezini destekleyen bu veriler, gerek 3 Temmuz'da gerek Gezi'de öne çıkan eylem pratiğinin muhatabının zihinsel bir tasarımdan somut bir gerçekliğe kavuşmasına neden olmuştur.

Kuşkusuz, 17 Aralık sürecinde literatüre girmiş en kullanışlı kavramlardan biri paralel yapıdır. Bu kavram kullanılarak kurulan cümlelerin en çok yakın getireni ise Erdoğan'ın danışmanı Yalçın Akdoğan'a aittir. Ona göre yargı ve polis içerisindeki “paralel yapı” Ergenekon ve Balyoz gibi operasyonlar ile “Milli Orduya”, 17 Aralık operasyonu ile ise milli istihbarata, milli bankalara ve milletin gönlünde yer edinen sivil iktidara kumpas kurmuştur.¹⁸⁸ Bu cümle ile AKP'nin kontrol edemediği ve onun aleyhinde faaliyetlerde bulunan bir organizasyona referans verilmektedir. İktidar partisi AKP'ye yakın köşe yazarları tarafından ise bu yapı “emniyet-yargı cuntası” gibi isimlerle anılmaktadır.¹⁸⁹ Öte yandan bu argüman aynı zamanda muhaliflerinde “kumpas” şüphesi uyandıran diğer davalar için de bir içtihad oluşturmuştur. Bu bağlamda, Fenerbahçe taraftarları başta Başkan Aziz Yıldırım olmak üzere en yetkili isimler tarafından seslendirilen bu argümanı önemsediklerini, kendi davalarının da “paralel yapıya” mensup polis ve yargı unsurları tarafından yürütüldüğünü ve bu nedenle 3 Temmuz davasında yeniden yargılanmaları gerektiğini belirtmişlerdir.¹⁹⁰

Ancak Türkiye'de yargı aşamasında olan davaların “tasarlayıcılarına” dair oluşturulan yeni içtihad alanı Fenerbahçe taraftarları arasında yankı uyandırsa da, 17 Aralık'ı takip eden günlerde sosyal medyada çeşitli hesaplardan paylaşılmaya başlanan ses kayıtları, “kumpas argümanını” reddeder niteliktedir. Savcılık izniyle gerçekleştirilen bu ses kayıtlarında ilk göze çarpan unsur; AKP iktidarının Fenerbahçe'ye dair gerçekleştirilen

¹⁸⁶ 17 Aralık Süreci hukuki olarak devam etmekle birlikte, Erdoğan ses kayıtları için montaj demeyi tercih etmiş ancak bunların montaj olduğunu ispatlayan herhangi bir belge kamuoyuyla paylaşılmamıştır.

¹⁸⁷ O tarihi itibar ile hegemonik güç ile referans verilen unsur; iktidar partisi ile polis ve yargıdaki Gülen Cemaati unsurlarıdır.

¹⁸⁸ Yalçın Akdoğan, “Ellerinde Nur mu Var, Topuz mu?”, *Star*, 24.12.2013.

¹⁸⁹ Cem Küçük, “Yargıtay'ın Aziz Yıldırım Kararı”, *Yeni Şafak*, 20.01.2014.

¹⁹⁰ “Aziz Yıldırım'dan yeniden yargılanma talebi”, (Erişim): <http://www.milliyet.com.tr/aziz-yildirim-dan-yeniden-fenerbahce-1870555-skorerhaber/>

operasyonu da “kumpas” kavramı içerisinde lanse eden yaklaşımın aksine başbakan düzeyinde Fenerbahçe’nin geleceğine dair tasarımlardır. Bu ses kayıtlarında ön plana çıkan iki husus; 3 Temmuz’da başbakanın “Fenerbahçe’nin ulusal ve uluslararası düzeyde “tüzel kişilik” olduğuna vurgu yapması ve bu nedenle şike ve teşvik eylemi var ise bundan yöneticilerin sorumlu tutulmasına” dair “kişiler ile kurumları ayırılım” temalı tezi ile Kasım 2013’te gerçekleştirilen Fenerbahçe Olağanüstü Genel Kurulu toplantısında Aziz Yıldırım’ın karşısına aday olarak çıkan Mehmet Ali Aydınlar’ın bu tezi işlemesi gerektiğine dair verdiği stratejik tavsiyelerdir.¹⁹¹

Bu ses kayıtları aynı zamanda Fenerbahçelilerin çok uzun süredir seslendirdiği, hegemonik gücün “Fenerbahçe ile çok yakından ilgilendiği” ve “Aziz Yıldırım’sız bir Fenerbahçe” tasarladığı tezini destekler mahiyettedir. Çandar’a göreyse 17 Aralık sürecinde ortaya çıkan ses kayıtları “Cemaat, Fenerbahçe’yi ele geçiriyor” söylemini zayıflatmış; 3 Temmuz operasyonu gibi bir operasyonun Başbakan’ın bilgisi olmadan yapılamayacağını göstermiştir.¹⁹²

Dolayısıyla AKP’nin üst düzey isimleri ve bir kısım köşe yazarı tarafından öne sürülen Gülen Cemaati’nin “kumpas kurarak” Fenerbahçe’yi ele geçirmeye çalıştığı fikrinin tartışmalı olduğu görülmektedir. Bu dönemde 17 Aralık sürecini açıklayan çeşitli gelişmeler göze çarpmaktadır. Bunlar;

– 2 Kasım 2013’te gerçekleştirilen ve Aziz Yıldırım’ın başkanlığı bırakacağı düşünülürken yeniden aday olduğu ve iktidar partisine yakın olduğu düşünülen Mehmet Ali Aydınlar’ı büyük bir oy farkıyla mağlup ettiği “Fenerbahçe Olağanüstü Genel Kurulu”; Bu genel kurulun sonucunda kongre salonunun önemli bir bölümü seçim zaferini, “Mustafa Kemal’in askerleriyiz” sloganı ile kutlamıştır.¹⁹³ Aziz Yıldırım’a göre “Fenerbahçe bir kongre yapmamış, 3 Temmuz’dan beri yaşadıklarının hesaplaşmasını gerçekleştirmiştir”.¹⁹⁴ Nitekim, ses kayıtlarında Erdoğan’ın Aydınlar’a

¹⁹¹ Bkz: http://www.youtube.com/watch?v=5KN6yUqh_iY

¹⁹² “Çandar: Fener’e Yapılan Operasyon Erdoğan’ın Bilgisi Dışında Olamazdı”, *Bugün*, 20.03.2014.

¹⁹³ “Kongrede Mustafa Kemal’in askerleriyiz” sloganları, (Erişim):

http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/spor/5853/Kongre_de__Mustafa_Kemal_in_askerleriyiz__sloganlari.html

¹⁹⁴ “Aziz Yıldırım Kongre Sonu Konuşması” (Erişim): http://www.youtube.com/watch?v=_gWqIAeotX8

aracılarla genel kurulda ne yapması gerektiğini bildirdiği düşünüldüğünde kongre salonundaki bu sloganların muhatabı açığa çıkmaktadır. Fenerbahçeli taraftarların 2 Kasım 2013'te düzenlenen olağanüstü kongrede Aziz Yıldırım'ın karşısına aday olarak Mehmet Ali Aydınlar'ın çıkartılmasında da Erdoğan'ı sorumlu tuttukları görülmektedir. Bu nedenle kongreye tarihi katılım gerçekleştirilmiş ve Aydınlar sandıkta ağır bir hezimetle karşı karşıya bırakılmıştır. Çandar, seçim sonucunu Erdoğan'a karşı Fenerbahçelilerin "güçlü iradesi" olarak tanımlamaktadır. Ona göre Fenerbahçe taraftarları arasında iktidara ilişkin algı bu verilerle desteklenmiş olup, Başbakan'ın kongre sonuçlarına olan itirazının bunu kanıtladığı görülmektedir. Eğer 3 Temmuz sürecinde Aziz Yıldırım, Fenerbahçe'yi kurtarmak için istifa etseydi, kulübün "Kasımpaşalaştırılma" sürecine katkı koyacağını belirtmektedir.¹⁹⁵

– 17 Ocak 2014'te Yargıtay'ın Aziz Yıldırım'ın şike ve teşvik davasındaki cezasını onaması: Yargıtay Aziz Yıldırım'ın şike ve teşvik davasındaki cezasını onaylamış ve Yıldırım'a kalan cezasını çekmek için yeniden cezaevi gözükmiştir. Bu karar doğrultusunda Yıldırım'ın başkanlıktan da ayrılması gerekmektedir. Ancak Yıldırım, "bu hukuka aykırı karara saygı duymadığını ve siyaseten tanımadığını, emniyet ve yargının aldığı her karar yok hükmünde ilan edilip adil ve yeniden yargılanma hakkı tartışılırken verilen bu kararın bir siyasi manevra ve 3 Temmuz'un altına atılan ıslak bir imza olduğunu belirtmektedir".¹⁹⁶ Başbakan Erdoğan'a göre de Yargıtay'ın verdiği bu kararın zamanlaması manidardır. Diğer bir deyişle, 17 Aralık süreci sonrası Aziz Yıldırım'ın cezasını onayarak yargı içerisindeki paralel yapı çok ince hesaplar yaparak hükümeti zor duruma düşürmektedir.¹⁹⁷

Yargıtay'ın onama kararını izleyen bu dönemde Aziz Yıldırım'ın ve Fenerbahçe yönetiminin de "milli kumpas" argümanı doğrultusunda hareket ettikleri görülmektedir. Katıldığı bir canlı yayında Yıldırım ;

"Türkiye'de adam vursanız 3-5 senede çıkarırsınız. Ama eski kanuna göre 150-160 seneye yargılanacaktım. O dönemde Sayın Başbakan bize çok destek oldu. Meclis'te

¹⁹⁵ Cengiz Çandar, "Fenerbahçeli: "Kırgın, kızgın, üzgün" ve..", *Radikal*, 30.08.2013.

¹⁹⁶ "Aziz Yıldırım'dan ilk açıklama", (Erişim): <http://www.sabah.com.tr/Spor/futbol/2014/01/17/aziz-yildirimdan-ilk-aciklama>

¹⁹⁷ "Erdoğan'dan şike kararı için çarpıcı yorum", (Erişim): <http://siyaset.milliyet.com.tr/erdogan-dan-flas-aciklamalar/siyaset/detay/1824745/default.htm>

yeni bir yasa çıktı. Buradan Sayın Başbakan'a katkısı olan herkese teşekkür ediyorum. En azından bu 1,5 senede hür olmamı, şu an hürriyetin nimetlerinden faydalanmayı bu yasadaki değişikliklere bağlıyorum. Hem şahsım adına hem de ortadaki yargılanan arkadaşlarım adına Sayın Başbakan'a, herkese teşekkür ediyorum. Biz çıktıktan sonra Sayın Başbakan'a anlatılanlar... Kimler gitti ne anlattırsa 19 maç şike diye. Ancak 17 Aralık'taki operasyondan sonra Sayın Başbakan bizim düştüğümüz durumu, yaşadıklarımızı daha iyi anlıyordur” ifadelerini kullanmaktadır.¹⁹⁸

– Yargıtay'ın hakkındaki kararı onaylamasından sonra yurtdışında bulunan Aziz Yıldırım, İstanbul Sabiha Gökçen Havalimanı'na geri dönüşünde takım otobüsünden taraftarlara, “Hakkımızda ferman vermişler, fermana uyduk geldik. Kalemimizi kırmışlar. Fenerbahçe son kaledir teslim olmaz” cümlelerini içeren bir konuşma yapmıştır. Buna karşın Yıldırım'ı karşılamaya gelen ve aralarında sadece Fenerbahçelilerin olmadığı taraftarlar, “Süleyman Seba, Özhan Canaydın ve Aziz Yıldırım”ın fotoğraflarının bulunduğu pankartlar ile “Biz Cumhuriyetiz” pankartlarını açmış, hükümet ve Gülen Cemaati aleyhine sloganlar atılmıştır. Bu sloganların önemli bir bölümü ise 17 Aralık Operasyonu sonrası gündeme gelen yolsuzluk iddiaları ile 3 Temmuz sürecini birbirine eklemlenmektedir. Dolayısıyla Fenerbahçe taraftarı açısından “Aziz Yıldırım'ın havalimanında karşılanması esnasındaki slogan ve pankartlar”; “milli kumpas” argümanının aksine AKP ile Gülen Cemaati'nin ortaklaşa bir operasyonuna “başkaldırı” boyutunu sürdürmektedir.¹⁹⁹

– 16 Şubat 2014 tarihli “Türkiye İçin Adalet, Fenerbahçe İçin Adalet” yürüyüşü Bağdat Caddesi'nden stadyuma kadar bazı kaynaklarda aktarıldığı şekliyle 400.000–500.000 bazı kaynaklara göre ise 50.000–60.000'lik bir kalabalıkla gerçekleştirilmiştir. Başkan Aziz Yıldırım'ın da sonradan katıldığı ve aralarında Beşiktaş ve Galatasaraylıların da olduğu kalabalık yol boyunca, “Fenerbahçe Direniştir”, “Fenerbahçe için adalet”, “Adil Yargılanmak istiyoruz”, “Boyun Eğmek Yok”, “Faşizme karşı omuz omuza”, “Sık bakalım sık bakalım biber gazı sık bakalım, kaskını çıkar copunu bırak delikanlı kim

¹⁹⁸ “Aziz Yıldırım: Cemaat F. Bahçe'yi Ele Geçirmeye Çalıştı”, (Erişim):

<http://www.aksam.com.tr/spor/aziz-yildirim-cemaat-fbahceyi-ele-gecirmeye-calisti/haber-284331>

¹⁹⁹ Fenerbahçe taraftarı Aziz Yıldırım'ı havalimanında karşılariken, “Ne cemaat ne AKP, tam bağımsız Fenerbahçe” sloganı atmıştır (Erişim): <http://t24.com.tr/haber/taraftardan-ne-cemaat-ne-akp-tam-bagimsiz-fenerbahce-slogani,248955>

bakalım”, “Mustafa Kemal’in askerleriyiz” sloganları ve Gezi Parkı Eylemleri’nde dövülerek öldürülen Ali İsmail Korkmaz için bestelenen marş ile yürümüştür. Stadyumda Ali İsmail Korkmaz’ın annesi Emel Korkmaz ve diğer aile üyeleri Kayserispor müsabakasını izlemek üzere “konuk edilmiş” ve tribünlerden büyük ilgi görmüştür.²⁰⁰ Bununla birlikte tribünlerde 17 Aralık Süreci sonrası ortaya atılan yolsuzluk ve rüşvet iddialarına da sloganlarla tepki gösterilmektedir.

Resim 3: Ali İsmail Korkmaz’ın annesi Emel Korkmaz

Bu bağlamda, Bağdat Caddesi’nde yürüyen kalabalığı sadece politik anlamda mevzi kaybetmiş laik elitin protestosu olarak okumak yanlış bir yaklaşımdır. Kuşkusuz Fenerbahçe ile özdeşleşmiş Kadıköy ilçesinde yoğun olarak yaşayan laik elitin de yer aldığı bu kalabalıkta apolitik unsurlardan Fenerbahçeli Spartakistlere kadar merkezinde “tarafdarlık” üst kimliğinin olduğu bir mobilizasyon söz konusudur. Bununla birlikte slogan ve marşlara hakim olan “sol” vurgu ise uzun süre kuruluş miti Milli Mücadele ile örülmüş, TSK ile yakın ilişkiler içerisinde olan Fenerbahçe’nin Çandar’ın işaret ettiği “yeni kimliğini” ortaya koymaktadır.²⁰¹ Bu yeni kimlik ise 3 Temmuz’dan Gezi’ye ve oradan 17 Aralık sonrası Yargıtay kararına uzanan bir sürecin içerisinde geçilerek inşa edilmiştir.

²⁰⁰ “Fenerbahçe Adalet için Yürüdü”, *Zaman*, 18.02.2014 ve “Sarı Lacivert Adalet için Yürüdü”, *Hürriyet*, 18.02.2014.

²⁰¹ Cengiz Çandar, “Fenerbahçe, “Cemaat”, Başbakan..”, *Radikal*, 22.01.2014.

Özellikle Fenerbahçe tribünlerinde yankı bulan polis karşıtı sloganlar ve polis şiddetiyle yaşamını yitiren Ali İsmail Korkmaz'a yazılan marş, taraftarlık ideolojisinin temel motivasyonlarından birinin Bora'nın belirttiği polis şiddeti olduğunu göstermektedir. Çünkü taraftarlara yönelik şiddet sadece kriminalize edilmiş taraftar gruplarına dönük olmamakta, özellikle gaz kullanımını sonucu geniş taraftar kitleleri bu şiddetin etkisinde kalmaktadır. Bu şiddeti 3 Temmuz'da Çağlayan, Silivri ya da bizatihi stadyumda ve Gezi Parkı Eylemleri'nde yaşamış olan taraftarlar ise eylemlerinde bu motivasyona da başvurmaktadırlar.

– 23 Mart 2014 tarihli Fenerbahçeli taraftarların Anıtkabir Ziyareti: Fenerbahçeli taraftarların “Türkiye İçin Adalet Fenerbahçe İçin Adalet” yürüyüşlerinin ikincisi ve en büyüğü 23 Mart 2014 tarihinde gerçekleştirilmiştir. Beşiktaş, Galatasaray ve Samsunspor formalı taraftarların da olduğu bu yürüyüşe 358,000 kişinin katıldığı belirtilmektedir. Taraftarın “Dik dur eğilme, bu taraftar seninle”, “Mustafa Kemal'in Askerleriyiz”, “Başbakan baksana kaç kişiyiz saysana” gibi marş ve tezahüratlarına karşı Aziz Yıldırım'ın başbakan aleyhindeki bazı sloganları susturduğu görülmüştür.²⁰² Bu noktada taraftarların 3 Temmuz sürecini tasarlayanlar hakkında ayırım yapmaksızın tepkili oldukları, Aziz Yıldırım'ın ise iktidar ile Gülen Cemaati arasındaki yarılmayı Fenerbahçe lehine çevirmek istediği görülmektedir.

Aziz Yıldırım'ın yürüyüşü sonlandırırken Anıtkabir defterine yazdığı, “*İtibar ve iltifatlarınıza mazhar olmuş, yegane ruhu Kuvay-ı Milliye olan Fenerbahçe Spor Kulübü'nün başkanı olarak heyecan ve gururla huzurunuzdayım. İşgal altındaki bir ülkeyi çağdaş, demokratik bir Cumhuriyet haline getiren irade ve devrimlerinize sahip çıkmak konusundaki kararlılığımız ve mücadelemiz tamdır (..). Söz veriyorum ki devrimleriniz ve ilkelerinizi unutturmamak isteyen karanlıkların yüzünden yanan son bir ışık kalacaksa o Fenerbahçe olacaktır*”²⁰³ cümleleri ise 3 Temmuz'dan sonra Fenerbahçe'nin bir spor kulübünden çok bir STK ya da siyasi partiye dönüştüğünü gösterir niteliktedir. Bu dönemde Fenerbahçe'nin “adil yargılanma” talebini içeren ve

²⁰² “Fenerbahçeli taraftarlar Anıtkabir'e akın etti”, (Erişim): <http://www.milliyet.com.tr/fenerbahceli-taraftarlar-fenerbahce-1855926-skorerhaber/>

²⁰³ “O gün Anıtkabir'de Kaç Kişi Vardı?”, (Erişim): <http://www.hurriyet.com.tr/spor/futbol/26153149.asp>

Cumhurbaşkanı ile Başbakanı gönderilecek imzaları içeren “Adalete Fener Yak” online imza kampanyası da kısa sürede 400,00 kişi tarafından imzalanmıştır.²⁰⁴

Öte yandan 17 Aralık Süreci’nde sosyal medyada paylaşılan ses kayıtlarının bir diğer ana konusu ise Beşiktaş’ın Çarşı Grubu’dur. Özellikle tribünlerde sosyal mesajları ile ön plana çıkıp, Gezi Parkı Eylemleri’nde hükümet ve polis şiddeti karşısı bir tutum takınan ve Gezi Parkı’nın sembollerinden biri olan Çarşı Grubu’nun Erdoğan ve AKP çevrelerini rahatsız ettiği görülmektedir. Bu doğrultuda Gezi Parkı Eylemleri’ni izleyen dönemde önce Milli İrade mitinglerine Çarşı grubu tarafından kendilerinden olmadıkları beyan edilen bir “Çarşı Grubu” katılmış, ardından hükümete yakın eski ülkücülerden oluşan bir taraftar grubu olan 1453 Kartalları’nın neden olduğu olaylar sonucunda Beşiktaş’ın sahası 5 maç kapatma cezası almıştır. Bununla birlikte, Beşiktaş’ı ilgilendiren konuların başında stadyum inşaatı gelmektedir. Ses kayıtlarında Beşiktaş ve Çarşı Grubu ile ilgili iddialar şunlardır;

- Başbakan Erdoğan, Çarşı Grubu’nun Gezi Parkı Eylemleri’ne katılmasından dolayı rahatsızlık duymakta ve bu nedenle stadyum konusu ile ilgili Fikret Orman’a baskı uygulamaktadır,
- Fikret Orman’ın Çarşı’yı eleştirmesi ardından bir haber sitesinde bunu yalanlaması nedeniyle hükümet tepkilidir ve Fikret Orman’ın uyarılmasını ve haberin kaldırılmasını istemektedir.²⁰⁵ Birçok Beşiktaş taraftarına göre bu kayıtlar Çarşı Grubu’nun tutumu nedeniyle hükümetin “tahmin edilen” tepkisini yansıtmaktadır ve “tribün mühendisliği” sürecinin devamı olarak algılanmaktadır.²⁰⁶

3 Temmuz, Gezi Parkı Eylemleri ve 17 Aralık sürecinde ön plana çıkan taraftarların eylemliliğinin ortak bir amaca kanalize edildiği süreç ise 30 Mart 2014 Yerel Seçimleri’dir. Üç kulüp taraftarları tarafından sosyal medyada başlatılan “Sandığa Formanla Git” kampanyası katılımcılarından “sandığa formaları ile gitmelerini, oylarını

²⁰⁴ “Fenerbahçeliler Adalete Fener Yakıyor”, (Erişim):
<http://www.hurriyet.com.tr/spor/futbol/25984779.asp>

²⁰⁵ “Fikret Orman’dan tape açıklaması”, (Erişim):
http://www.radikal.com.tr/spor/fikret_ormandan_tape_aciklamasi-1181652

²⁰⁶ “Gezi’de Çarşı’ya Kızan Başbakan, Stat İnşaatını Durdurma Mesajı mı Verdi?”, (Erişim):
<http://t24.com.tr/haber/gezide-carsiya-kizan-basbakan-stat-insaatini-durdurma-mesaji-mi-verdi,253484>

kime vereceklerinin değil, kime vermeyeceklerinin bilinmesini” istemektedir. Bu kampanyada;

- Fenerbahçeliler; sandiktagorusuruz.org sitesi aracılığıyla “Hangi görüşten olursan ol! Sandığa çubuklu forman ile git! Sana çektirilenleri ve yapılan kumpasları hatırla! Sandığa geldiğinde çubukluna sarıl, o sana ne yapacağını söyler!” mesajını,
- Galatasaray Tek Yumruk grubu; “Hangi partiye, adaya oy verecek ya da vermeyecek olup sandığa boş-geçersiz oy atacak olalım, sandığa sarı-kırmızılı formamız ile giderek (Türk Telekom Arena) açılışında bize karşı yapılan saygısızlığa tepkimizi gösteriyoruz” mesajını,
- Beşiktaşlılar; “Hırsıza yolsuza istismarcıya rantçıya, yalancıya oy moy yok. Sandığa formanla git, Beşiktaş düşmanlarına karşı oyunu kullan” mesajını benimsemiştir.

Hegemonya tanımı gereği pratik, dinamik ve ilişkiseldir. Bu nedenle hegemonik güç taraftarların karşı hegemonik girişimlerine çeşitli enstrümanlarla cevap vermektedir. Bu enstrümanlar Gramsciyen anlamda zor unsur ile rıza unsurunu sentezlemektedirler. Bunların sonuncusu Passolig isimli e-bilet uygulamasıdır. “Stadyumların taraftara açılan kapısı” sloganı ile lanse edilen Passolig Kart, “kulüplere ve taraftarlara büyük ayrıcalıklar sunduğu ve maddi kazancın yanı sıra tribün huzurunu ve güvenliğini de maksimize ederek yaşanmış olan pek çok olumsuzluğu geçmişte bıraktığı” iddiasını taşımaktadır.²⁰⁷ Buna göre Nisan 2014’ten itibaren stadyumlara “Passolig” isimli karta sahip olunmadan girilmeyecek olup; bu kart taraftarların bütün bilgilerine ulaşılmasına yani “fişlemeye” imkân vermesi ve stadyumlardaki her türlü protesto eyleminin önüne geçme amacı taşıdığı gerekçesiyle eleştirilmiştir.²⁰⁸

Nitekim Çarşı Grubu, sosyal medyada #EBileteHayır ve #PassoligBOYKOT etiketleri altında Passolig uygulamasını protesto edip müsabakalara gitmemeyi tercih ederken²⁰⁹, Fenerbahçe kulübü ise ligin son müsabakalarında Passolig’i uygulamayacağını, bundan

²⁰⁷ “Türk futbolunda yeni bir dönem başladı; PASSOLİG dönemi!”, (Erişim):

<http://www.passolig.com.tr/nedir>

²⁰⁸ “Passolig kitlesel fişlemedir”, (Erişim): <http://sozcu.com.tr/2014/gundem/passolig-kitlesel-bir-fislemedir-488008/>

²⁰⁹ “Çarşı, Passolig’e karşı! Boykot!”, (Erişim): <http://www.karakartal.com/futbol/carsi-passolige-karsi-boykotSXHBQ61397SXQ>

dolayı oluşabilecek maddi müeyyideleri üstlendiğini belirtmektedir.²¹⁰ Bu bağlamda, karşı hegemonik özne sadece fiziksel olarak tribün, park gibi kamusal alanlarda değil, sosyal medyada da eylemlerini sürdürmektedir.

Bu doğrultuda, 3 Temmuz süreci de facto olarak sona ermesine rağmen, Fenerbahçe'nin 2013–2014 sezonunu şampiyon tamamlaması sosyal medyada taraftarların bu şampiyonluğu 3 Temmuz'la hesaplaşma olarak algıladığına dair paylaşımlarında teşhis edilebilmektedir.

Resim 4: 3 Temmuz'la hesaplaşma temalı bir twit.

Resim 5: “Son Kale” temalı bir twit.

²¹⁰ “Fenerbahçe Passolig’i pas geçti”, (Erişim): <http://www.posta.com.tr/spor/futbol/HaberDetay/Fenerbahce--Passolig-i-pas-gecti.htm?ArticleID=224314>

T.C. Muserref
@muserrefx

+ Takip et

Gezi direnişindeki dik duruşu ile şampiyonluğu ta o zamandan tescillenen FENERBAHÇE nin şampiyonluğu kutlu olsun.. helal olsun..

← Yanıtla ↻ Retweetle ★ Favorilere ekle ⋮ Daha fazla

Resim 6: Fenerbahçe-Gezi Parkı temalı bir twit.

 gurkan haydar k tarafından takip ediliyor

 güray kanan @_masshynosis - 6 dk.
3 Temmuz'dan beri her alanda direnen, isyan eden, gaz yiyen fakat hiç yılmayan bu camia şampiyonluğu sonuna kadar hak etmiştir

Aç

← Yanıtla ↻ Retweetle ★ Favorilere ekle ⋮ Daha fazla

 Semih Bursa @semihbursa33 - 6 dk.
3 Temmuz çilesini çekip öldürüldükleri için 19. şampiyonluğu göremeyen Ali İsmail Korkmaz'a ve Burak Yıldırım'a hediye olsun.

Kapat

← Yanıtla ↻ Retweetle ★ Favorilere ekle ⋮ Daha fazla

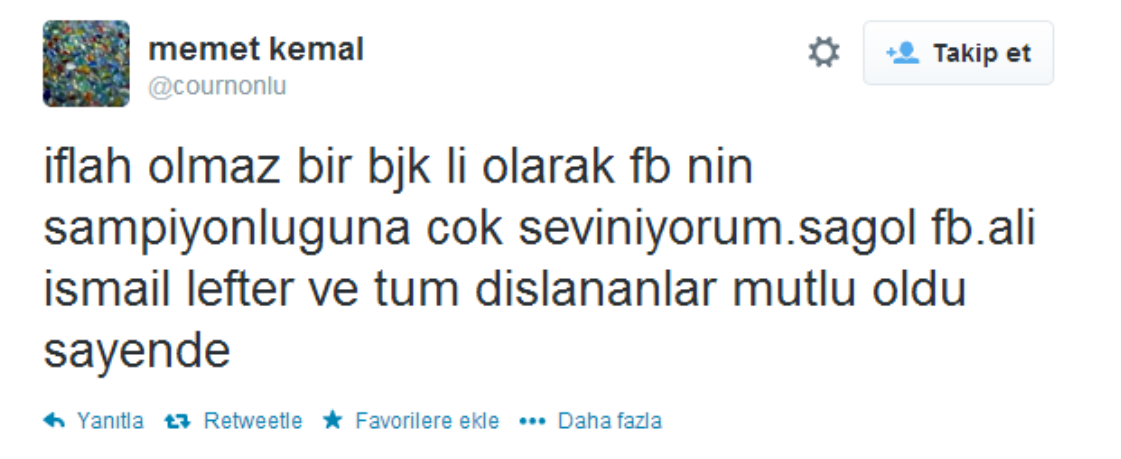
13:38 - 27 Nis 2014 · Detaylar

Resim 7: 3 Temmuz ile Gezi Parkı Eylemleri'ni birleştiren twitler.

Bu doğrultuda, Fenerbahçeliler'in kutlamaya hegemonyaya karşı birlikte direndiklerini düşündükleri Beşiktaşlıları da ortak ettikleri görülmekte, bu teveccüh bir kısım Beşiktaşlı tarafından da karşılık görmektedir;

Resim 8: Fenerbahçe–Beşiktaş dayanışması temalı bir tweet.

Resim 9: Fenerbahçe–Beşiktaş dayanışması temalı bir tweet.

Buna karşın bir kısım Trabzonspor taraftarının ise Gezi Parkı Eylemleri'ndeki Beşiktaş–Fenerbahçe taraftarlarının ortaklığını negatif duygularla onayladığı görülmektedir;

Köksal AYDIN ♥ TS ♥ @Koksal_aydn · 2 sa.

Çarşı bu akşam **fb** lilerle kutlamaya çıkar artık.

Ne de olsa geziden de kankalar.

TRABZONSPOR'LU olmakla bir kez daha gurur duyuyorum.

Kapat

↩ Yanıtla ↻ Retweetle ★ Favorilere ekle ⋮ Daha fazla

RETWEET

2

FAVORİ

14

10:52 - 27 Nis 2014 · Detaylar

@Koksal_aydn adlı kişiyi yanıtla

Mehmet SARICA @Meseleci1 · 2 sa.

@Koksal_aydn HIRSIZIN TARAFINDA OLMAKTANSA, ATATÜRK'ÜN TAKIMIN YANINDA OLMAK DAHA İYİDİR.

Aç

↩ Yanıtla ↻ Retweetle ★ Favorilere ekle ⋮ Daha fazla

stylizmir @stylizmir · 2 sa.

@Koksal_aydn iki taraf da geziye bayraklarıyla çıktı. 1. takımlarının 2. ülkesinin.

Aç

↩ Yanıtla ↻ Retweetle ★ Favorilere ekle ⋮ Daha fazla

Resim 10: Trabzonspor taraftarından Gezi'de Fenerbahçe, Beşiktaş dayanışmasını eleştiren bir tweet.

SONUÇ VE TARTIŞMA

Çalışmada 3 Temmuz Şike Operasyonu, Gezi Parkı Eylemleri ve 17 Aralık Yolsuzluk ve Rüşvet Operasyonu'nu kapsayan süreçte, AKP iktidarının yükselen hegemonik gücünün futbol alanında da kendini göstermesine karşı örgütlü ve örgütsüz taraftar gruplarının verdiği mücadele Gramsci'den alıntılanan “karşı hegemonya” kavramı ışığında ele alınmıştır. Bu alıntılama; Edward Said'in karşı hegemonya kavramını Oryantalizm konusuna uygularken kullandığı metodolojiden ilham almaktadır. Said, karşı hegemonya kavramını yani hegemonyanın kuşatıcılığına karşı ezilenlerin karşı hegemonya oluşturmasını ezenin ezileni mutlak anlamda pasifize edememesi anlamında önemli bulmaktadır. Çalışmaya uyarlandığında bu metodoloji, klasik Marksizm'in futbolu alt yapı ilişkilerinin ürettiği “yanlış bilincin” bir tezahürü olarak resmetmesine karşın, Gramsci, Althusser ve Williams üzerinden pratik bilinci şekillendiren bir kültür alanı olarak tasvir etmesiyle işlevselleşmektedir. Bu doğrultuda futbol Althusser'e göre kültürel bir DİA, Gramsci'ye göre sivil toplumun hegemonik bir unsuru, Williams'a göre ise “pratik bilincin” tezahür ettiği bir yer olmaktadır. Dolayısıyla, futbol işçi sınıfının devrim gerçekleştiğinde kurtulacağı kötü bir boş vakit değerlendirme alışkanlığı değil, bizatihi egemen gücün karşı hegemonik güçlerle hesaplaştığı bir mücadele alanıdır.

Bu kavramsal çerçeve ışığında, 3 Temmuz 2011 sabahı tribünlerde başlayan ve Gezi Parkı Eylemleri ile tribün dışı kamusal alanlara sirayet eden hegemonik öznenin futboldaki hegemonya kurma mücadelesine karşı, karşı hegemonik özneler olarak futbol taraftarlarının ideolojik ve politik mobilizasyonları analiz edilmiştir.

Bu doğrultuda hegemonik özne olan AKP'yi tanımlarken, İnsel'in “zenginleşmeyi asli hedef olarak benimseyen hegemonik güç”, Bora'nın “Cumhuriyet'in çok partili tarihinin en muktedir, hegemonik kabiliyeti en yüksek iktidarı” ve Saraçoğlu'nun “AKP usulü bir yönetme mantığı ve hegemonya stratejisi” tanımlarından hareket edilmiştir. Buna göre hegemonik özne, çeşitli enstrümanlarla (TFF Başkanı atamaları, Şike Davası,

stadyum inşaat izinleri, saha kapatma cezaları, slogan ve pankart yasakları, Passolig uygulaması vb.) futbolu bir ekonomik, kültürel ve ideolojik alan olarak yeniden tasarlamak istemekte; bunu Bora'nın ifadesiyle "tribün mühendisliği" yaparak gerçekleştirmektedir. Bu doğrultuda bir başka kullanışlı kavram ise Cengiz Çandar'ın bir köşe yazısında kullandığı "Kasımpaşalaştırma" kavramıdır. Bu kavram, iktidar partisine yakın iş adamlarından ve profesyonellerden oluşan bir kulübe ve iktidar lehine sloganların atıldığı "mutenalaştırılmış" bir tribün yapısına referans vermektedir. Başbakan'ın doğduğu semt olan Kasımpaşa Spor Kulübü'nün kulüp yapısı ve tribünleri ile en genel tabirle "dikensiz gül bahçesi" vaad etmesi, iktidarın diğer kulüp ve tribünler için de bu yapıyı öngörmesi sonucunu doğurmuştur.

Dolayısıyla, hegemonik öznenin tasavvur ettiği futbol alanının; "muhalafet üretmeyen", "iktidar partisi AKP'nin aleyhinde siyasetten arındırılmış", ekonomi ve yönetim anlamında iktidara entegre olmuş Althusserci anlamda bir "kültürel DİA", Gramsciyeen anlamda ise "sivil toplumun hegemonik bir kurumu" olduğu açıktır.

Bu bağlamda, çalışmada üç ana problematik öne çıkmıştır. Bunlar;

- 3 Temmuz, Gezi Parkı ve 17 Aralık sonrası kamusal alanlardaki taraftar hareketliliğini kapsayan ve merkezinde "taraftarlık motivasyonunun" yer aldığı bir karşı hegemonik öznenin ve onun "taraftarlık ideolojisinden" bahsedilebilir mi?
- Şayet böyle bir ideolojiden bahsedilebilseyse, bu "hegemonyaya" karşı bir "karşı hegemonya" girişimini mi temsil etmektedir?
- Bu karşı hegemonya girişiminin politik topografyası hangi unsurlardan oluşmaktadır?

Çalışmada üç ana problematikle ilgili şu sonuçlara ulaşılmıştır.

- Hegemonik özneyi tanımlayan veri setinin mevcudiyetinin aksine, karşı hegemonik özneyi tanımlamak spekülative bilgilere dayanma riski içermektedir. Bu nedenle spor pazarlaması literatürü taranmış ve çeşitli taraftar türleri arasında çalışmada yer alan taraftar kimliğini benimseyenler üzerine yoğunlaşmıştır. Bu doğrultuda; 3 Temmuz süreci, Gezi Parkı Eylemleri ve 17 Aralık Operasyonu sonrası tribünlerde, sokaklarda ve iletişimin yeni "agorası" olan sosyal medyadaki politik hareketliliğin taşıyıcı öznesinin Hunt ve arkadaşlarının "sadık ve fanatik taraftar" tanımları ile örtüştüğü görülmüştür.

Bu taraftar türü takımına yüksek sadakatle bağlıdır. Bu bağlılığını ve sadakatini zaman, mekan ve başarı unsurlarıyla sınırlamamaktadır. Taraftarı olduğu kulübü aile, iş, din vb. unsurlarla eşit ya da yakın önemde bulmaktadır. Bununla birlikte, bu taraftar türü; endüstriyel futbolun ürettiği yeni taraftar-müşteri kimliği ile önemli ölçüde benzeşmekte; kulübünün ürünlerini almakta, müsabakalarına gitmekte ve aynı zamanda kentli, eğitilmiş ve ağırlıklı olarak öğrencilerden oluşan bir topluluğa işaret etmektedir. Diğer siyasal ideolojilerin mensupları gibi örgütlenmemiş olsalar da, başta mensup oldukları tribünler olmak üzere doğaçlama bir şekilde diğer kamusal ve dijital alanlarda bir araya gelmektedirler. 3 Temmuz'da Fenerbahçelilerin, Gezi Parkı'nda yine Fenerbahçeliler, Beşiktaş'ın Çarşı Grubu, Tek Yumruk grubu başta olmak üzere Galatasaraylılar, Göztepe, Karşıyaka, İzmirspor, Altınordu, Altay, Bucaspor, Adanademirspor ve bir kısım Trabzonspor taraftarının, 17 Aralık'tan sonra ise ağırlıklı olarak Fenerbahçe ve Beşiktaşlıların diğer siyasal ideolojilerden farklı bir şekilde örgütlenmiş ve merkeze taraftarlığı koyan taraftarlık ideolojisinin taşıyıcı özneleri oldukları söylenebilmektedir.

Bora'nın da bir söyleşisinde bahsettiği gibi taraftarları konsolide eden unsur ise polis şiddetidir. 12 Eylül sonrası depolitize ortamda görece “dokunulmazlık” kazanan futbol taraftarları, 3 Temmuz'dan sonra işçiler ve öğrencilerin yaşadığına benzer bir şiddetle karşı karşıya kalmışlardır. Dolayısıyla polis şiddetine direnmek taraftarlar için bir “eylem pratiğine” dönüşmüştür. Bu bağlamda, Gramsciyan anlamda organik aydının işlevini üstlenen ideolojik taraftar grupları, diğer taraftarların polis şiddeti karşısında direnmeleri noktasında önemli birer işlev görmüşlerdir.

– Tespit edilen bu ideolojik mobilizasyonun taşıyıcı öznesi olan taraftarlar, endüstriyel futbol ilişkilerinin içerisinde gelen ve bazı taraftar grupları hariç (Çarşı, Tek Yumruk, Sol Açık vb.) bu ilişkilere karşı radikal itirazları geliştirmeyen bir kitledir. Kulüplerinin ürünlerini almakta ve Türkiye'deki futbol endüstrisini çeşitli enstrümanlarla (Digitürk üyeliği vb.) finanse etmektedirler. Dolayısıyla, onların karşı hegemonik mücadelesinin muhatabı bazı örgütlü taraftar gruplarında olduğu gibi endüstriyel futbol ile sınırlandırılmaz. Onlar daha ziyade kulüplerinin ve tribünlerinin AKP hegemonyası tarafından tasarlanmasından ve “Kasımpaşalaştırılma” tehlikesinden dolayı harekete

geçmektedirler. Bu doğrultuda taraftarlar futbolun bir yanlış bilinç unsuru olduğunu düşünmemekte, bilâkis Gramsci ve Williams'ın referans verdiği anlamda pratik bilinç alanında hegemonyaya karşı bir karşı hegemonya mücadelesi sürdürmektedirler.

Bu bağlamda, karşı hegemonya mücadelesi tribünlerin dışarısına taşmakta ve diğer toplumsal taleplere eklenmektedir. Örneğin; Fenerbahçelilerin 3 Temmuz'daki "Cemaat Fenerbahçe'yi ele geçirmek istiyor" ya da "Cemaat, Fenerbahçe'ye operasyon yaptı" minvalindeki söylemleri sadece kulüplerine yönelen bir tehlikeye değil, aynı zamanda kendi yaşam tarzlarına yönelen bir tehdide de referans vermektedir. Çünkü taraftarlık ideolojisinin tanımı ışığında, kulüplerin taraftarların yaşam tarzlarının bir parçası olduğu görülmektedir. Aynı şekilde Beşiktaş, Fenerbahçe, Galatasaray, İzmir kulüpleri, Adana Demirspor vb. taraftarlarının Gezi Parkı Eylemleri'nde karşı çıktıkları Kentsel Dönüşüm adı altında kent meydanındaki bir parkın mutenalaştırılması futbol alanındaki Kasımpaşalaştırma projesiyle paralel bir hegemonya sürecinin parçalarıdır.

Ancak diğer siyasal ideolojilerin aksine, taraftarlık ideolojisi bu mücadelenin aktığı ortak bir havuz görevi görmektedir. Bu bağlamda, taraftarlar kendilerini kulüp aidiyetleri ile tanımlayabildikleri gibi, diğer ideolojik özgeçmişlerini de bu kimlik mücadelelerine eklemleyebilmektedirler. Bu taşıyıcı özne tribünlerde ve yürüyüşlerde slogan, marş ve pankartlar, polis şiddetine karşı kitlesel direniş ve sosyal medya kampanyaları ile etkinlik göstermiş, nihai karşılığını ise "Sandığa Formanla Git!" kampanyasında bulmuştur.

Bu verilerden hareketle, taraftarlık ideolojisinin tedrici bir karşı hegemonya mücadelesi olarak tezahür ettiği söylenebilir. Bu anlamda taraftarlık ideolojisinin sorunu "girişim" düzeyinde kalması değil, politik topografyası ile ilgilidir.

– Karşı hegemonya mücadelesinin "girişim" düzeyinde mi kaldığı yoksa kitleselleşmeyi başarıp başarmadığına ilişkin problematik durum, karşı hegemonya mücadelesinin politik topografyasından kaynaklanmaktadır. Buna göre 3 Temmuz Süreci, Gezi Parkı Eylemleri ve 17 Aralık Operasyonu sonrası bazı stadyumlarda, sokaklarda ve sosyal

medya kanallarında bir politik mobilizasyondan bahsedilirken, buna bigâne kalan ya da tamamen karşıt bir politik iklime dahil olan taraftarlardan da söz edilebilmektedir.

Örneğin, 3 Temmuz Süreci'nde hegemonyaya karşı direnen unsur Fenerbahçelilerdir. 3 Temmuz'un ilk günlerinde Beşiktaş ve Galatasaray formalı taraftarlar Topuk Yaylası'nda Fenerbahçe'yi desteklemeye gitmişlerse de, zamanla bu destek seyrelmiş ve başta Trabzonspor, Galatasaray ve Beşiktaş olmak üzere rakip tribünlerde “şike ve Fenerbahçe” karşıtı sloganlar atılmıştır. Bununla birlikte Gezi Parkı Eylemleri'ne Fenerbahçe ve Beşiktaş tribünlerinden destek gelirken, Gaziantepspor müsabakasında Galatasaray tribünlerinde “Gezi içerikli” sloganlar nedeniyle Tek Yumruk Grubu ile hükümeti destekleyen milliyetçi-muhafazakâr UltrAslan arasında bir gerginlik yaşanmıştır. Öte yandan AKP hegemonyası tarafından Mısır'daki darbenin Gezi Parkı Eylemleri'nin karşısına çıkartılması, Gezi-Rabia karşıtlığının stadyumlara yansımaya neden olmuş; Konya, Kayseri, Bursa, Trabzon, Kasımpaşa stadyumlarında “Rabia” pankartları açılmış ve Mısır'daki darbe aleyhinde sloganlar atılmıştır. Bu pankart ve sloganlar Gezi Parkı Eylemleri içerikli pankart ve sloganlara uygulanan müeyyide ile karşılaşmamışlardır. Son olarak 17 Aralık Operasyonu sonrası Fenerbahçe ve Beşiktaş tribünleri dışında bir protestodan bahsedilememektedir. Bu dönemde Fenerbahçeliler'in Bağdat Caddesi ve Anıtkabir yürüyüşlerine Galatasaray ve Beşiktaş formalı bir azınlığın da katıldığı görülmektedir. Dolayısıyla, “politik nedenlerden ötürü” polis şiddeti ile karşılaşmamış, hegemonya tarafından “mutenalaştırılmış” tribünlere egemen olan taraftar aktivizmini “karşı hegemonya” girişiminin bir uzantısı olarak okumak hatalı bir yaklaşımdır.

Bununla birlikte, gerek 1990'lı yıllardan itibaren derin devletin ve Gülen Cemaati'nin Galatasaray'a özel ilgisi ve 2000'lerde bunun bir stadyum inşaatı ile taçlanması gerekse Wikileaks belgelerinde iddia edilen Trabzonspor ile AKP'nin yakın ilişkisi, TFF'nin tesislerinin hediye edilmesi, Akyazı Stadyumu projesi, 17 Aralık'ta merkezi bir konuma sahip olan Ağaoğlu ve Zerrab'ın sponsorlukları vb. bu kulüplerin yönetim ve tedrici olarak taraftar düzeyinde Gezi'nin topografyasına dahil edilemeyeceğini, hatta neden Trabzonspor'un hükümet merkezli karşıt bir topografya inşasında baş aktörlerden biri

olduğunu daha iyi açıklamaktadır. Bu yeni topografyanın en önemli ve sembolik unsurlarından birini ise AKP miting otobüsünün üstü oluşturmaktadır.

Son tahlilde, hegemonya ve karşı hegemonya kavramlarının statik bir durumu ifade etmediğinin altı çizilmelidir. Çünkü taraftarların çizdiğimiz sınırlar içerisinde yürüttüğü karşı hegemonya mücadelesi beraberinde hegemonyanın enstrümanlarını güncellemesi sonucunu da getirmektedir. Örneğin; Fenerbahçelilerin oluşturması olası siyasi maliyet karşısında hegemonik özne “Milli Kumpas” tartışması başlatmakta, “Milli İrade” mitinglerinde Çarşı tarafından “sahih” kabul edilmeyen “pseudo” Çarşı Grubu’nu öne sürmekte, öte yandan tribünlerde oluşabilecek iktidar aleyhtarı iklime karşı “fişleme” olarak nitelendirilerek eleştirilen “Passolig E-Bilet” uygulamasını hayata geçirmektedir. Taraftarlar ise bu uygulamayı boykot ederek karşı hegemonik enstrümanları güncellemektedirler. Hegemonya tesis etmenin zorlaştığı durumlarda ise rıza unsuru yerini zor unsuruna yani polis şiddetine bırakmaktadır.

Prometheus Ateşi Çalabilir mi?

Çalışmada ele alınan veri setinin işaret ettiği; AKP ile bir politik topografya üzerindeki futbol taraftarlarının arasında tezahür eden hegemonya-karşı hegemonya mücadelesinin ötesinde, futbol oyununun akıbetine dair endişe duyan bir futbolsever olarak birkaç soru sormak ve cevap niteliğinde birkaç cümle ilave etmek mecburiyeti duyuyorum. Bugün Türkiye’de, özellikle 1980’lerden sonra derinleşen korporatist patronaj ilişkilerinin gölgesinde sürdürdüğü endüstriyelleşme serüveni göz önünde bulundurulduğunda futbolun, taraftara yani oyunun asıl sahiplerine ait olduğundan söz edilebilmekte midir? Tuttuğu takım için stadyumun önünde sabahlayan ve tribünlerde hançeresini yırtarak tezahürat yapan endüstriyel futbol öncesi taraftarın taleplerinin oyunun gidişatı üzerinde söz hakkı var mıdır? Taraftarın pozisyonu, sadakat besledikleri takımlarının yöneticileri olan aktörler arasındaki pastadan daha iri bir dilim kapma kavgasına takviye güç olmaktan mı ibarettir yoksa oyunu kendinden çalanlara karşı mevcuda reddiye niteliğinde bir karşı çıkış mıdır?

Mevcut hegemonik öznenin hegemonyası daraldığında ya da hegemonik özne tamamen tasfiye edildiğinde, bizatihi endüstriyel futbola mündemiç ilişkilere karşı taraftarların oyunun mülkiyetini ele geçirmeye, ateşi çalmaya dair bir tahayyülü söz konusu mudur? Taraftarların oyuna dair tahayyüllerinde şikeyi, bahisi, dopingi, futbola egemen olan faydacı, fırsatçı, ikâmecî ve kolaycı bir anlayışı,²¹¹ kazanmak için her yolun mübah sayıldığı bir paradigmayı aşmaya dönük bir amaç var mıdır? Ve elbette, bu enstrümanlar ortadan kaldırıldığında yerine hangi enstrümanların egemen kılınması düşünülmektedir?

Yayımlanmamış bir makalesinde Kaan Atalay'ın sorduğu “3 Temmuz sonrası mevcut endüstriyel sahipleri tarafından dizginlenmesi, uysallaştırılması ve hatta iyileşmezse vurulması düşünülen vahşi bir at olarak futbolun, sırtındaki tüm yükleri atarak özgürleşmesi, asli doğasına yani taraftara dönmesi mümkün müdür?” sorusu bu anlamda önem kazanmaktadır. Çünkü, mevcut endüstriyel ilişkileri ile futbolun kurallar içerisinde varabileceği nihai yer Mourinho'nun teknik zekasında somutlaşan bir topografyadır.

Bu topografyada, kaybetmemek öncelikli amaçtır. Dolayısıyla, müsabakanın güzel oyun oynayarak kazanılması geri plana atılmaktadır. Nitekim, Mourinho'ya karşı güzel oyunu temsil eden Barcelona'nın kaderi güzel oyununun anakronik olması ve futbolseverlerden önce futbol endüstrisi tarafından temellük edilmesidir. Bununla birlikte, futbol kurallarının hemen dışındaki yer kaçınılmaz bir biçimde şike, doping, bahis vb'dir. Mourinho'nun “kaybetmemeye” endeksli oyunu ile futbol kurallarının dışı arasındaki mesafe sanıldığından kısa olup, bu tabloya ışığında futbol sevgisi nekrofiliden ibarettir.²¹²

Küresel futbol endüstrisinin yarattığı nekrofilî, Türkiye'deki futbol-siyaset ilişkilerine eklemlendiğinde tablo daha da karanlıklaşmaktadır. Bu doğrultuda 3 Temmuz, futbolun siyaset tarafından şekillendirilmesinin başlangıcı olmayıp, bilâkis ilk yıllarından itibaren devletin futbol alanındaki korporatist ilişkilerinin en şiddetli biçimde açığa çıkmasını

²¹¹ Kaan Atalay, “Bir “Şike Depremi'nin” Düşündürdükleri”- Nekrofilî, Koprofilî ve Topun Canı”, Yayımlanmamış Makale.

²¹² *age.*

sembolize etmektedir. 3 Temmuz'un siyasetin futbola müdahalesi olarak tercüme edilebilecek diğer tarihsel öncüllerinden farkı, Erdoğan'ın şahsında somutlaşan ve patronaj ilişkileridir. Bu anlamda, Gezi Parkı Eylemleri'nin belki de en merkezi meselesi patronaj meselesi iken, aslında 17 Aralık'ta ortaya konan veriler patronaj ilişkilerini kristalize etmektedir.

Öte yandan, bizatihi bu ilişkiler tribünlerdeki taraftarların bir bölümü tarafından kuvveden fiile kavuşturulacak bir çelişik bir potansiyele de referans vermektedir. Ancak bu potansiyel hangi momentumda ortaya çıkmaktadır? Kanaatimce, bu potansiyeli hayata geçirmek için kerteriz alınacak unsur; Fenerbahçe kimliği altında politik, hukuki ya da ekonomik konjonktüre göre tavırlarını güncelleyen, amaçları yalnızca Fenerbahçe Cumhuriyeti'nin selameti veya eski egemenlerin talepleri ile sınırlı, söylem düzeyinde itiraz ettikleri hegemonik özneyle ilişkileri iç içe girmiş aktörler değildir. Bu aktörlerin söylemleri kerteriz alındığında, Milli Orduya Kumpas'tan paralel yapıya, tribünlerdeki kadın ve çocukların başkan düzeyinde azarlanmasından, kupanın aslında kimin ellerinde olduğuna; kısacası bir Kurtarıcı Baba'nın himayesinden kaçıp diğerinin himayesine girmeye kadar geniş bir yelpazede oyunun asıl sahiplerinden çalınmasını meşrulaştıran bir kriz daha da derinleşecektir.

Bu yanlış perspektif ışığında anlaşılması mümkün olmayacak diğer isimler ise bir pergel gibi bir ayağını hegemonik özne AKP'de diğer ayağını ise Fenerbahçe'de bulundurma konusunda mahir olan Emre Belözoğlu, Rıdvan Dilmen, Nihat Özdemir, Acun Ilıcalı gibi figürler olacaktır. Aynı şekilde bir ayağı eski diğer ayağı ise yeni egemenlerde bulunan Fatih Terim, Yıldırım Demirören, Haluk Ulusoy, İbrahim Hacıosmanoğlu'na gösterilen iltifat da açıklanamayacaktır. Dolayısıyla, Aziz Yıldırım'ın ve saydığımız diğer isimlerin şahsında teşhis edilebilen belirli periyotlarla gündeme gelen itirazlar, tarihsel korporatist ilişkilerin dışında bir alana referans vermemekte, bilâkis bu ilişkilerin içerisinde patronajla sorun yaşanan bir momentumu gündeme getirmektedir.

Bu bağlamda, bu çelişik potansiyeli harekete geçirecek husus, Gezi'nin diğer toplumsal unsurlarına kulak kabartarak onlara gerek söylem gerekse eylem düzeyinde eklenilen taraftarlar hareketliliğidir. Gezi'deki söylem, mevcut hegemonik özne ile hesaplaşmanın

ötesinde oyunun geri kazanılması anlamında çok daha büyük potansiyel ihtiva etmektedir. Bu anlamda İstanbul United, tepkisellikten öte olgun bir çerçeveye yerleştirildiğinde 1980'den sonra devlet eliyle inşa edilen iki kutuplu futbol dünyası ve onun ürettiği şiddet, bahis, şike, doping vb. enstrümanlarla kazanmak için her yolun mübah sayıldığı rekabet kültürünün aşılması noktasında bir imkân sunabilir.

Bu nedenle, Gezi'deki taraftar eylemliliğine eklenmediği takdirde 3 Temmuz eski egemenlerle yeni egemenlerin hesaplaşmasından ibaret kalacaktır. Gezi'deki taraftar eylemliliğine tahvil edildiğinde, Fişek ve Uluğ'un dikkat çektiği TSK ile özdeşleşmiş, laik ve milliyetçi İstanbul burjuvazisinin kulübü Fenerbahçe; Lefter'e, Alex'e, Ali İsmail Korkmaz ve Berkin Elvan'a, Fenerbahçeli Spartakistlere çoğulcu bir kimlik içerisinde yer açabilmektedir. Bu bağlamda, Gezi'de kristalize olan muhalefet dili 3 Temmuz'la hesaplaştığı gibi, 3 Temmuz'u doğuran futbol-siyaset ilişkilerine ve belki de mutlak başarı arzusunun kaçınılmaz bir biçimde şikeyle sonuçlanmasını üreten paradigmaya karşı bir direniş inşa edilmesine katkıda bulunacaktır. Dolayısıyla, Gezi için sıklıkla dile getirilen sadece iktidar partisi AKP'ye değil, aynı zamanda tıkanmış olan muhalefete yönelik itiraz içerdiği tezi; Gezi sonrası CHP için hayat nasıl aynı olmayacaksa, Aziz Yıldırım ve benzerleri için de Gezi sonrası hayatın aynı olmayacağına işaret etmektedir.

Ancak bir potansiyel olarak işaret edilen bu unsurun, gerçekte gelmiş olduğu nokta tartışmaya değerdir. 1980'den sonra korporatist ilişkilerin gölgesinde ilmek ilmek dokunan mevcut endüstriyel futbol düzeni ve taraftarların buna yönelik itirazlarının desibeli göz önünde bulundurulduğunda bu potansiyel "imkânsızın şarkısı"nı temsil etmektedir. 3 Temmuz süreci ile patlayan cerahat, gerek hegemonik öznenin desteklediği ve 1960'lardan beri çevrenin merkeze dair somutlaşan talebinin temsilcileri cephesinde gerekse karşı hegemonik özne olarak tarif edilen taraftarlar arasında oyunun kendisine olan ilgiyi asgari düzeye çekmiştir. Dolayısıyla, 3 Temmuz'dan sonra oyunun asıl sahipleri tarafından geri kazanılmasına dair yaşanan kriz, kendisine enjekte edilen bütün anlamlara rağmen daha da derinleşmiştir. Örneğin; sosyal medyada her ne kadar 3 Temmuz'la hesaplaşma anlamına geldiği belirtilse de, Fenerbahçe'nin kazandığı 2013–2014 sezonu şampiyonluğunun kutlamaları bir meydan okumaya dönüşmemiştir. Bu

doğrultuda, “imkânsızın şarkısını” söylemeye, yani mevcut oyununu reddetmeye en yakın taraftar grubu olan Çarşı, Gezi sürecinden sonra daha dar bir alana hapsedilmiş gözükmektedir.

Karşı hegemonik özne cephesinde bunlar yaşanırken, hegemonik özne Anadolu’nun her yerine modern stadyumlar inşa etmekte ancak yine de taraftarları “sterilize” edilmiş tribünlere çekememektedir. Bu doğrultuda, ultra-modern bir stadyum inşa edilen Kayseri’de üç büyüklerle oynanan müsabakalar dışında birkaç bin kişi stadyumu doldurabilmektedir. 2013 yazında Türkiye’de düzenlenen ve Anadolu şehirlerindeki stadyumlarda oynanan FIFA U-20 Dünya Kupası, tarihinin en düşük seyirci rekorlarından birini kırmıştır. Normal sezonda Gaziantep, Konya, Trabzon hatta Bursaspor’un stadyumlarında bile taraftar sayılarında ciddi düşüşler görülmektedir. Bununla birlikte, AKP’yle organik ilişkileri yadsınamayacak olan Kasımpaşa ve İstanbul Büyükşehir Belediyespor’un da taraftarlardan ilgi görmediği açıktır. Üstelik 2013–2014 sezonunda yıllardır Anadolu’dan çıkacak muhtemel şampiyon olarak işaret edilen Kayserispor’un küme düşmesi de bir sembolizm içermektedir.

Kayserispor’un gelecekteki şampiyonluğu Bursaspor’un ve Trabzonspor’un şampiyonluğundan birkaç nedenle ayrılmaktadır. Bu nedenlerden bazıları; Kayseri’nin AKP sosyolojisinin model şehirlerinden biri olması, Kayseri’deki ekonomik gelişmişlik düzeyi, Kayseri’ye AKP döneminde ultra-modern bir stadyum yapılması ve son yıllarda Kayseri’nin milyon \$’lık harcamalarla iddialı takımlar kurabilmesidir. Dolayısıyla, bu örneklerden futbola ilginin giderek sönmekte olduğu, oyununun birkaç azınlık ve desibeli düşük ses dışında onu tasarlamak isteyenlerin inisiyatifine bırakıldığı görülmektedir.

Yeniden çelişik potansiyele dönersek, Türkiye’de futbolseverlerin bu potansiyeli hayata geçirecek enstrümanlarının sayıca çok olmadığını tahmin ediyorum. İngiltere’de oyunun gerçek sahibi olan işçi sınıfının tribünlerden tasfiye edilmesini sağlayan endüstriyel düzenlemelere karşı çaresiz, amaçsız ve rastgele tepkisi olarak tercüme edilebilecek holiganizme benzer şekilde Atalay, “sınırsızca vahşi, burjuva ahlâkının kaldıramayacağı kadar haktan masun, müsthezi ve müstehcen, bir yılanın sinirinden kendini sokması

kadar anlamdan yoksun ve saçma, uyguladığı şiddetin rasyonel bir kategorizasyona tabi tutulmasını imkânsız kılacak derecede kopuk ve devrimci bir anakronik holiganizmi” teklif etmektedir. Ancak bu şekilde sermayenin safdil iştahı ve maliyet hesabına indirgenmiş rasyonelliğine zarar verilebilir.²¹³

Elbette, bu şiddetin Türkiye’deki mevcut şiddet katalogunun dışında bir damardan beslenmesi gerekmektedir. Mevcut katalogun gidebileceği son yer, çoğunlukla taraftar grupları arasında cereyan eden ve hegemonyanın yeniden zor unsurunu devreye sokmasını sağlayacak şiddet eylemleridir. Oysaki şiddet bizatihi oyuna yönelmeli ve bu hâliyle oyun reddedilmelidir. Bu anlamda, İspanya’da Barcelona’nın güneyindeki Margatania kentinin minikler liginde oynayan futbol takımının hikâyesi zihin açıcı olabilir. Bir yıl boyunca 271 gol yiyen ve hiç atamayan, maçlarda çoğunlukla kendi kalelerine hücum eden bu takımın oyuncuları, “gol atmamamız önemli değil, çünkü eğleniyoruz...” demektedir. Hocalarının deyişiyle, Margatania’nın minik futbolcuları bir sürü gol yedikleri bir günün akşamında bile ruhlarını kaybetmemekte, evlerine öfkeyle ya da benzer bir duyguyla dönmemektedir. Bu durum, aynı zamanda başarı için her yolun mubah sayıldığı paradigmanın reddi anlamına gelmektedir.²¹⁴ Son tahlilde, şayet futbolsever Prometheus olarak oyunu Tanrılardan çalabilirse, bunu gerçekleştirmesine yardımcı olacak motivasyon Margataniyalı çocukların gol atmaya en yakın oldukları an ile golü kaçırdıkları anlarda ortaya çıkan motivasyonla kuvvetli bir akrabalık bağına sahip olmalıdır.

²¹³ *age.*

²¹⁴ “271 Gol Yemiş Ama Hiç Atamamış Takım- L’equip Petit”, (Erişim): <http://www.youtube.com/watch?v=DsB6KQnAGI>

KAYNAKÇA

- Althusser, Louis. *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*, 2. Baskı, Çev: Alp Tümertekin, İthaki Yayınları, İstanbul 2006.
- Argan, Metin ve Katırcı, Hakan. *Spor Pazarlaması*, 2. Baskı, Nobel Yayıncılık, Ankara 2008.
- Atalay, Kaan. "Bir "Şike Depremi'nin" Düşündürdükleri", Nekrofil, Koprofil ve Topun Canı", Yayımlanmamış Makale.
- Aydın, M. Berkay, Hatipoğlu, Duygu ve Ceyhan, Çağdaş. "Endüstriyel Futbol Çağında "Taraftarlık", *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, S.26, Kış-Bahar 2008, ss. 289-316.
- Beezer, Anne ve Osborne, Peter. "Oryantalizm ve Sonrası - Edward Said ile Söyleşi", iç. *Eleştirel Bakış*, Ed: Peter Osborne, Dost Kitabevi, Ankara 1999, ss. 97-121.
- Boniface, Pascal. *Futbol ve Küreselleşme*, Çev: İsmail Yerguz, NTV Yayınları, İstanbul 2007.
- Bora, Tanıl. "Türkiye'de Futbol ve Milliyetçilik," iç. *Türkiye'de Sivil Toplum ve Milliyetçilik*, Yay. Haz: Stefanos Yerasimos, İletişim Yayınları, İstanbul 2001, ss. 559-581.
- Bora, Tanıl. "İktidar, Protesto, Öğrenci, Üniversite, Polis", *Birikim Dergisi*, S. 285, Ocak 2013, ss.11-13.
- Carnoy, Martin. "Gramsci ve Devlet", *Praksis Dergisi: Sosyal Bilimlerde Yöntem*, S.3, 2001, ss.252-278.
- Çavuşoğlu, Erbatur. "İslamcı Neo-Liberalizmde İnşaat Fetişi ve Mülkiyet Üzerine Simgesel Hâle", *Birikim Dergisi*, S.270, Ekim 2011, ss.40-51.
- Çavuşoğlu, Erbatur. "İnşaata Dayalı Büyüme Modelinin Yeni-Osmanlılıkla Bütünleşerek Ulusal Popüler Proje Haline Gelişi: Kadim İdeoloji Korporatizme AKP Makyajı", *Birikim Dergisi*, S.296, Aralık 2013, ss.70-81.
- Çoban, Barış. "Futbol ve Toplumsal Muhalefet", *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, S.26, Kış-Bahar 2008, ss. 59-88.
- Çiğdem, Ahmet. "Yarın Yine Borçlarım Olacak Ama Bu Akşam Kral Benim- "Oyun" Üzerine "Demarke Düşünceler", iç. *Takımdan Ayrı Düz Koşu*, 3.Baskı, Der: Tanıl Bora, İletişim Yay., İstanbul 2004, ss.13-26.
- Eagleton, Terry. *İdeoloji*, Çev: Muttalip Özcan, 2. Baskı, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2005.

- Erdoğan, İrfan. “Futbol ve Futbolu İnceleme Üzerine”, *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, S.26, Kış-Bahar 2008, ss.1-58.
- Fişek, Kurthan. *Sporun Anatomisi*, YGS Yayınları, Ankara 2003.
- Galeano, Eduardo. *Gölgede ve Güneşte Futbol*, 2. Baskı, Çev: E. Önalp ve M. N. Kutlu, Can Yayınları, İstanbul 1998.
- Gasset, Ortega Y. *Kitlelerin Ayaklanması*, Çev: Koray Kardeşahin, Babil Yayınları, İstanbul 2003.
- Gökacı, Mehmet Ali. “Bizim İçin Oyna”: *Türkiye’de Futbol ve Siyaset*, İletişim Yayınları, İstanbul 2008.
- Gökerman, Uzay. *3 Temmuz ve Fenerbahçe İdeolojisi*, Cinius Yayınları, İstanbul 2013.
- Giulianotti, Richard. *Football: A Sociology of the Global Game*, Polity Press, Cambridge 1999.
- Gramsci, Antonio. *Hapishane Defterleri: Felsefe ve Politika Sorunları, Seçme Yazılar*, Çev: Adnan Cemgil, Belge Yayınları, İstanbul 1997.
- Hacısofuoğlu, İlknur, Akcan, Funda ve Bulgu, Nefise. “Hayali Cemaatler Olarak Taraftar Toplulukları: Ankaragücü Taraftar Topluluğu Örneği”, *Hacettepe Üniversitesi Spor Bilimleri Dergisi*, C.23, S.4, 2012, ss.159-176.
- Hunt, Kenneth, Bristol, Terry ve Bashaw, R. Edward “A Conceptual Approach to Classifying Sport Fans”, *Journal Services of Marketing*, Vol.13, No.6, 1999, ss.439-452.
- Kahraman, Hasan Bülent. “Futbol Seven Aydınlar ya da Bilginin Yanlış İktidarı”, *Kitle Kültürü Kitlelerin Afyonu*, 1. Basım, Agora Yayıncılık, İstanbul 2003, ss.287-290.
- Kılıçbay, M. Ali. “Futbol Sadece Futboldur”, *Düşünen Siyaset Dergisi*, Sayı: 2, 1999, ss.25-27.
- Kıvanç, Ümit. *Kesin Ofsayt, Televizyon Futbolu ve Futbol Medyası*, İletişim Yayınları, İstanbul 2001.
- Kuper, Simon. *Futbol Asla Sadece Futbol Değildir*, Çeviren: Sinan Gürtunca, İthaki Yayınları, İstanbul 2003.
- McDermid, Kirk. “The Hand of God, and Other Soccer.. Miracles?”, *Soccer and Philosophy: Beautiful Thoughts on the Beautiful Game*, Ed: Ted Richards, Open Court Publishing, Chicago 2010, ss.89-104.

- Sağır, Adem. “6222 Sayılı Yasa Bağlamında Türkiye’de Futbol Örneğinde Sosyolojik Bir Çözümleme”, *Amme İdaresi Dergisi*, C.45, S.3, 2012, ss.155-181.
- Saraçoğlu, Cenk. “İslami-Muhafazakar Milliyetçiliğin Millet Tasarımı: AKP Döneminde Kürt Politikası”, *Praksis Dergisi: Siyasal İslam, İktidar ve Hegemonya*, S.26, 2011/2, ss. 31-54.
- SETA, *Kurgu ile Gerçeklik Arasında Gezi Eylemleri*, Haz: Hatem Ete, Coşkun Aktan, Ankara 2013.
- Sutton, W.A. McDonald, M.A. Milne, G.R. ve Cimperman, J. “Creating and Fostering Fan Identification in Professional Sports”, *Sports Marketings Quarterly*, Vol.6, No.1, 1997, ss.15-22.
- Şahin, Mustafa Yaşar ve Tunçkol, H. Mehmet. “İşçi Hareketlerinin Futbolun Tarihsel Gelişim Sürecine Etkisi”, *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 14, S.1, Nisan 2010, ss.219-236.
- Talimciler, Ahmet. “Futbol Değil İş: Endüstriyel Futbol”, *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, S.26, Kış-Bahar 2008, ss. 89-114.
- Toruk, İbrahim ve Sine, Rengim. “Haber Söylem Üretimindeki İdeolojik Etki: Wikileaks Haberleri”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S.31, Bahar 2012, ss.351-378.
- Türk, Bahadır. "Şantiyeler Kralı": Bir Yeni Zaman Muktediri Olarak Ali Ağaoğlu", *Birikim Dergisi*, S.270, Ekim 2011, ss.34-39.
- Uluğ, Yiğiter. “Fenerbahçe Barcelona Olabilir mi?”, iç. *Takımdan Ayrı Düz Koşu*, 3.Baskı, Der: Tanıl Bora, İletişim Yay., İstanbul 2004, ss.195-206.
- Üztuğ, Ferruh. “Devlet, Belediyeler, Özel Sermaye Üçgenindeki Futbol Yönetiminde Tecimsel ve Siyasal İmaj Kaygıları- Bir Direniş Seçeneği Olarak Sivil Takımlara Özlem”, iç. *Takımdan Ayrı Düz Koşu*, 3. Baskı, Der: Tanıl Bora, İletişim Yayınları, İstanbul 2004, ss123-153.
- Yanarocak, Hay Eytan Cohen. “Son Kale: Fenerbahçe Spor Kulübü ve Türk Siyaseti”, *Tel Aviv Notes*, Vol.6, No.10, 2012.
- Yıldırım, Yavuz ve Uçar, Mustafa. “Memleket Futbolunun İki (Paralel) Aynası: Adana Demirspor- Adanaspor”, *Adana’ya Kar Yağmış- Adana Üzerine Yazılar*, Ed: Behçet Çelik, 4.Baskı, İstanbul 2012, ss.431-444.
- Yüksel, Nuh Mete. *İtaatsizler*, Andaç Yayınları, Eskişehir 2013.
- Zelyurt, Mert Kerem. *Türkiye’de Futbol Şiddetinin Sosyolojik Açidan İncelenmesi ve Çözüm Önerileri*, Basılmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul 2011.

Zelyurt, Mert Kerem. “Türkiye’de Şike Tartışmaları Üzerine Bir İnceleme”, *Akademik Bakış Dergisi*, S.37, Temmuz-Ağustos 2013, ss.1-17.

Zelyurt, Mert Kerem. “Türkiye’de Futbolun Tarihine Bir Bakış: Toplumsal Sonuçları Açısından Futbol ve Siyaset İlişkisi”, *Turkish Studies*, C.2, S.9, 2014, ss.1763-1179.

Köşeyazıları

Ahmet Hakan, “Aziz Yıldırım’ın Atatürk Vurgusu”, *Hürriyet*, 23.02.2012.

Ahmet İnel, “Yeni Otoriter Biçimler”, *Radikal*, 30.10.2011.

Ali Murat Yel, “Gezi ve Posthegemonya”, *Star Açık görüş*, 17.08.2013.

Cengiz Çandar, “Gerçekten “şike operasyonu” mu?”, *Radikal*, 08.07.2011.

Cengiz Çandar, “Fenerbahçe Sokağı”, *Radikal*, 27.12.2011.

Cengiz Çandar, “28 Şubat-3 Temmuz; Türkiye-Fenerbahçe”, *Radikal*, 04.05.2012.

Cengiz Çandar, “Diren Fenerbahçe ve Beşiktaş”, *Radikal*, 18.07.2013.

Cengiz Çandar, “Fenerbahçeli: “Kırgın, kızgın, üzgün” ve..”, *Radikal*, 30.08.2013.

Cengiz Çandar, “2013’te Gezi Parkı ve Fenerbahçe Stadı’ndan 2014’e”, *Radikal*, 01.01.2014.

Cengiz Çandar, “Fenerbahçe, “Cemaat”, Başbakan..”, *Radikal*, 22.01.2014.

Cem Küçük, “Yargıtay’ın Aziz Yıldırım Kararı”, *Yeni Şafak*, 20.01.2014.

Fehim Taştekin, “Ultras: Türk İsyânının Sürpriz Çocukları”, *Radikal*, 07.06.2013.

Hasan Bülent Kahraman, “Medya Katili Aydınlar”, *Sabah*, 17.05.2008.

Hüsamettin Arslan, “Diji-tokrasinin Türk Baharı Arzusu”, *Star Açık görüş*, 15.06.2013.

Hüseyin Gülerce, “Futbolun Dokunulmazları”, *Zaman*, 12.08.2011.

Kadri Gürsel, “Üç Büyükler Düzenine Operasyon”, *Milliyet*, 12.08.2011.

Mevlüt Tezel, “Türk sporunun Atatürk’ü, Aziz Yıldırım’dır”, *Sabah*, 29.12.2011.

Ruşen Çakır, “Fenerbahçe ve Gülen Cemaati”, *Vatan*, 12.05.2012

Tanıl Bora, “Tribün Mühendisliği mi?”, *Radikal*, 02.10.2013.

Tanıl Bora, “Riyadan Politikaya”, *Radikal*, 19.02.2014.

Yalçın Akdoğan, “Ellerinde Nur mu Var, Topuz mu?”, *Star*, 24.12.2013.

Gazete Haberleri

“20 milyon Galatasaray taraftarı AK Parti’ye oy verdi!”, *Radikal*, 27.01.2012.

“Aziz Yıldırım: Atatürkçü Olmanın Bedelini Ödedim”, *Radikal*, 24.01.2014.

“Çandar: Fener’e Yapılan Operasyon Erdoğan’ın Bilgisi Dışında Olamazdı”, *Bugün*, 20.03.2014.

“Çarşı istedi kupa iade”, *Yeni Şafak*, 15.07.2011.

“Dilmen’den 3 Temmuz Bombası”, *Akşam*, 13.04.2014.

“Gezi Parkı Eylemlerinin Bilançosu”, *Radikal*, 23.06.2013.

“Fenerbahçe Adalet için Yürüdü”, *Zaman*, 18.02.2014 ve “Sarı Lacivert Adalet için Yürüdü”, *Hürriyet*, 18.02.2014.

“Fenerbahçe Taraftarı Rabia Selamina Kızmış”, *Türkiye*, 24.08.2013.

“Şampiyonluk Kupasını Trabzon’a Almak İçin İnce Ayarlı Çalışıyoruz”, *Hürriyet*, 09.01.2012.

“Türkiye, ancak telafisi çok zor bir insanlık suçu işlenirse totaliter olur”, Tanıl Bora-Çınar Oskay Söyleşisi, *Hürriyet Pazar*, 30.03.2014.

Yıldırım: “Şike davası değil siyasi dava”, *Cumhuriyet*, 26.04.2014.

İnternet Kaynakları

Ahmet Talimciler, “Taraftarlara Ne Oluyor?”, (Erişim):

[http://www.birikimdergisi.com/birikim/makale.aspx?mid=970&makale=Taraftarlara%20Ne%20Oluyor?](http://www.birikimdergisi.com/birikim/makale.aspx?mid=970&makale=Taraftarlara%20Ne%20Oluyor?;);

Dağhan Irak, “Prömiyer Lig Fetişizmi ve Bir Sınıf Savaşı Mevzii Olarak Futbol”, (Erişim):

<http://www.birikimdergisi.com/birikim/makale.aspx?mid=610&makale=Pr%F6miyer%20Lig%20Feti%FEizmi%20ve%20Bir%20S%FDn%FDf%20Sava%FE%FD%20Mevzi%20Olarak%20Futbol.>

Fatih Tezcan, “Cemaat’in 3 Sabıkası: Mavi Marmara, Fenergenekon ve MİT!”,

(Erişim): <http://www.analizmerkezi.com/cemaatin-3-sabikasi-mavi-marmara-fenergenekon-ve-mit-27838h.htm>

Ferda Keskin, “Gezi’de kim yoktu ve içimizdeki vesayet”, (Erişim):

<http://www.marksist.org/yazarlar/ferda-keskin/13065-gezide-kim-yoktu-ve-icimizdeki-vesayet>

Serkan Boyacıoğlu, “Sokaktan Tribüne Tribünden Sokağa”,

(Erişim):

<http://www.birikimdergisi.com/birikim/makale.aspx?mid=984&makale=Sokaktan%20Trib%FCne%20Trib%FCnden%20Soka%F0a>

“17 Aralık Yolsuzluk ve Rüşvet Operasyonunun Gün Gün Gelişimi”, (Erişim):

<http://www.cnnturk.com/haber/turkiye/17-aralik-yolsuzluk-ve-rusvet-operasyonunun-gun-gun-gelisimi>

“271 Gol Yemiş Ama Hiç Atamamış Takım- L’equip Petit”, (Erişim):

<http://www.youtube.com/watch?v=DsB6KDQnAGI>

“3 Temmuz’u sindiremedik”, (Erişim):

http://www.radikal.com.tr/spor/3_temmuzu_sindiremedik-1100730

"Ağaoğlu, Trabzonspor taraftarına o sözü verdi", (Erişim):

<http://www.milliyet.com.tr/agaoglu-trabzonspor-taraftarina-o-trabzonspor-1797969-skorerhaber/>

“AKP’nin Trabzonspor Kolu Başkanı”, (Erişim):

<http://www.yurtgazetesi.com.tr/spor/akpnin-trabzonspor-kolu-baskani-haciosmanoglu-h39539.html>

“Aziz Yıldırım’dan ilk açıklama”, (Erişim):

<http://www.sabah.com.tr/Spor/futbol/2014/01/17/aziz-yildirimdan-ilk-aciklama>

“Aziz Yıldırım’dan yeniden yargılanma talebi”, (Erişim):
<http://www.milliyet.com.tr/aziz-yildirim-dan-yeniden-fenerbahce-1870555-skorerhaber/>

“Aziz Yıldırım: Cemaat F. Bahçe’yi Ele Geçirmeye Çalıştı”, (Erişim):
<http://www.aksam.com.tr/spor/aziz-yildirim-cemaat-fbahceyi-ele-gecirmeye-calisti/haber-284331>

“Aziz Yıldırım: Yayın ve iddaa haklarımız serbest bırakılsın”, (Erişim):
<http://www.cnnturk.com/haber/spor/futbol/aziz-yildirim-yayin-ve-iddaa-haklarimiz-serbest-birakilsin>

“Aziz Yıldırım Kongre Sonu Konuşması” (Erişim):
http://www.youtube.com/watch?v=_gWqIAeotX8

“Bu oyunu bozup inlerine gireceğiz”, (Erişim):
<http://www.sabah.com.tr/Gundem/2013/12/22/bu-oyunu-bozup-inlerine-girecegiz>

“Çarşı, Passolig’e karşı! Boykot!”, (Erişim):
<http://www.karakartal.com/futbol/carsi-passolige-karsi-boykotSXHBQ61397SXQ>

“Demirören: “3 Temmuz süreci bizim için bitti”, (Erişim):
http://www.sporx.com/futbol/millitakim/demiroren-3-temmuz-sureci-bizim-icin-bittiSXHBQ320827SXQ?utm_source=Google

“Dershane Tartışması Büyüyor” (Erişim):
<http://www.hurriyet.com.tr/gundem/25115930.asp>

“Devlet Bakanı Özak’tan İlk Açıklama”, (Erişim): <http://www.aktifhaber.com/devlet-bakani-ozaktan-ilk-aciklama-463928h.htm>

“Emre’ye Rabia linci!”, (Erişim): <http://yenisafak.com.tr/spor-haber/emreye-rabia-linci-21.08.2013-557057>

“Erdoğan’dan şike kararı için çarpıcı yorum”, (Erişim):
<http://siyaset.milliyet.com.tr/erdogan-dan-flas-aciklamalar/siyaset/detay/1824745/default.htm>

“Fenerbahçe Passolig’i pas geçti”, (Erişim):
<http://www.posta.com.tr/spor/futbol/HaberDetay/Fenerbahce--Passolig-i-pas-gecti.htm?ArticleID=224314>

“Fenerbahçeliler Adalete Fener Yakıyor”, (Erişim):
<http://www.hurriyet.com.tr/spor/futbol/25984779.asp>

“Fenerbahçeli taraftarlar Anıtkabir’e akın etti”, (Erişim):
<http://www.milliyet.com.tr/fenerbahceli-taraftarlar-fenerbahce-1855926-skorerhaber/>

“Fikret Orman’dan tape açıklaması”, (Erişim):
http://www.radikal.com.tr/spor/fikret_ormandan_tape_aciklamasi-1181652

“Futbol Savaşları” (Erişim):
<http://www.dw.de/futbol-sava%C5%9Flar%C4%B1/a-4911715>

“Gezi’de Çarşı’ya Kızan Başbakan, Stat İnşaatını Durdurma Mesajı mı Verdi?”, (Erişim):<http://t24.com.tr/haber/gezide-carsiya-kizan-basbakan-stat-insaatini-durdurma-mesaji-mi-verdi,253484>

“Kasımpaşa Yalnız Kalmayacaktır”, (Erişim):
<http://spor.haberturk.com/futbol/haber/905867-kasimpasa-yalniz-kalmayacaktır>

“O gün Anıtkabir’de Kaç Kişi Vardı?”, (Erişim):
<http://www.hurriyet.com.tr/spor/futbol/26153149.asp>

“Paralel Yapı Yargıya Böyle Sızdı” (Erişim):
<http://www.sabah.com.tr/Gundem/2014/02/02/paralel-yapi-yargiya-boyle-sizdi>

“Passolig kitlesele fişlemedir”, (Erişim):
<http://sozcu.com.tr/2014/gundem/passolig-kitlesele-bir-fislemedir-488008/>

“Sandıkta Görüşürüz”, (Erişim):<http://www.sandiktagorusuruz.org/>

“Subject: Cabinet Shuffles and The Long Squeeze: PM Erdogan Sets His Sights on Fonmin Gul”, (Erişim):
<http://cablegate.wikileaks.org/cable/2005/06/05ANKARA3199.html>

“Taraftardan ‘Ne Cemaat ne AKP, Tam Bağımsız Fenerbahçe’ Sloganı”, (Erişim):
<http://t24.com.tr/haber/taraftardan-ne-cemaat-ne-akp-tam-bagimsiz-fenerbahce-slogani,248955>

"Trabzonspor'a sürpriz sponsor" (Erişim):
<http://www.sabah.com.tr/Gunaydin/2013/12/06/trabzonspora-surpriz-sponsor>

“Trabzonspor’dan Gezi Parkı Açıklaması”, (Erişim):
<http://www4.cnnturk.com/2013/spor/futbol/06/09/trabzonspordan.gezi.parki.aciklamasi/711125.0/index.html>

“Tribün Dergi Forumundaki Yazışmalar” (Erişim):
<http://www.tribundergi.com/forum/viewtopic.php?p=2562960>

“TT Arena’da Gezi Tezahüratları”, (Erişim):
<http://www.hurriyet.com.tr/spor/futbol/24551299.asp>

“Türk futbolunda yeni bir dönem başladı; PASSOLİG dönemi!”, (Erişim):
<http://www.passolig.com.tr/nedir>

“Türkiye’nin en büyük sivil toplum örgütüyüz”, (Erişim):
<http://www.fenerbahce.org/detay.asp?ContentID=13857>

“UItAslan’dan Gezi Parkı Eylemi Açıklaması”, (Erişim):
<http://www.hurriyet.com.tr/gezihaberleri/23467345.asp>

“Yalçın Akdoğan: “O Cemaat Orduya Kumpas Kurdu” (Erişim):
http://www.radikal.com.tr/turkiye/yalcin_akdogan_o_cemaat_orduya_kumpas_kurdu-1167770

“Yeter, Ben de Müdahilim”, (Erişim):

<http://fenerleaks.wordpress.com/2012/04/11/yeter-ben-de-mudahilim/>